

2010
12

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

NAGY FERENC – JUHÁSZ ZSUZSANNA: A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban

FIÁTH TITANILLA: Időélmény a börtönben

VIG DÁVID: Veszélyes bűnelkövetők a büntetés-végrehajtásban

KEMÉNY GÁBOR: Sokkolni kell

PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA – HAJAS BARNABÁS: A gyülekezési jog és ombudsmani gyakorlata 2006 őszének árnyékában

URI LÁSZLÓ: A műveleti szintű tanácsadás és megfigyelés sajátosságai rendőri missziókban

58.
évfolyam

TARTALOM

2010/12.

SUMMARY (3)

NAGY FERENC – JUHÁSZ ZSUSZANNA

A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban (5)

FIÁTH TITANILLA

Időélmény a börtönben (20)

VIG DÁVID

Veszélyes bűnelkövetők a büntetés-végrehajtásban (40)

KEMÉNY GÁBOR

Sokkolni kell (58)

PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA – HAJAS BARNABÁS

A gyűlekezési jog és ombudsmani gyakorlata
2006 őszének árnyékában (73)

URI LÁSZLÓ

A műveleti szintű tanácsadás és megfigyelés
sajátosságai rendőri missziókban (92)

Új ügyészi szemlélet hódít az Egyesült Államokban (103)

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Egy „ökéletes bűntény” leleplezése (107)

KÖNYVISMERTETÉS

Bócz Endre: Négy évtized az ügyészségen (110)

NYIRI SÁNDOR

EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén (119)

SZERZŐK

2010/12.

DR. ASZTALOS ERIKA

tanácsos, Európai Együtműködési Főosztály

DR. BÓCZ ENDRE

nyugállományú fővárosi főügyész

FIÁTH TITANILLA

klinikai és addiktológiai szakpszichológus, Budapesti Fegyház és Börtön

DR. HAJAS BARNABÁS

osztályvezető, Országgyűlési Biztos Hivatala

DR. JUHÁSZ ZSUZSANNA

egyetemi docens, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

KEMÉNY GÁBOR

kapitányságvezető, Kaposvári Rendőrkapitányság

DR. NAGY FERENC

tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar

DR. NYIRI SÁNDOR

nyugállományú vezető ügyész

DR. PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA

szakmai főtanácsadó-osztályvezető, Országgyűlési Biztos Hivatala

DR. SZABÓ ANDRIENN

tanácsos, Európai Együtműködési Főosztály osztályvezető,
BM EU Együtműködési Főosztály

URI LÁSZLÓ

rendőr alezredes, Budapesti Rendőr-főkapitányság Információs Főosztály,
ZMNE HDI doktorandusz, rendőri tanácsadó, EULEX Koszovó

DR. VIG DÁVID

tudományos segédmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet Bűnözéskutatási Osztály

SUMMARY

Nagy, Ferenc – Juhász, Zsuzsanna

Prisoner rates in international comparison [5]

Prison populations are growing in many parts of the world. In many countries this trend has been fuelled by the increasing number of arrests, a higher conviction rate and longer periods of incarceration. Sentencing practice has become stricter, reflecting a more severe legislative framework for sentencing, and a more punitive political and social climate. Penal severity seems to be closely related to the extent of the welfare state, differences in income, public trust, political- and legal cultures.

Fiáth, Titanilla

Time experience in incarceration [20]

Using a four-layered psychological and anthropological analysis, the article focuses on how adult males experience the passage of time in incarceration. Subjective assessment, which is in strong correlation with power relations and coping mechanisms, as well as the embeddedness of the sentence, i.e. its correlation with the identity and career-plans of the inmate are key concepts in the analysis. Furthermore, the questions of "inner" and "outer" time, family conflicts, prison holidays and memories are discussed.

Vig, Dávid

Dangerous offenders in prison [40]

Reflecting on a after a thought-provoking conference organized by the University of Pécs and the Max-Planck-Institute, the article examines several aspects of the treatment of dangerous offenders in the criminal justice system, especially in prison. Based on the theoretical framework of 'punitivness', the latest European tendencies in criminology, i.e. crime policy, penology and human rights are discussed.

Kemény, Gábor

We must shock! [38]

The young and enthusiastic team of the Police Station of Kaposvár City started a new, previously unknown traffic accident prevention programme. The number of traffic accidents, especially fatal ones had decreased significantly in the past two years since the project has been operational. The concept of shocking is known in many Western European countries and in the United States. This essay is about the Hungarian adaptation of this concept.

Hajas, Barnabás – Pajcsicsné Csóré, Erika

Freedom of assembly, and the ombudsman's case law: The shade of Autumn 2006 [73]

The authors give a thorough overview of the practice of the Hungarian Ombudsman concerning freedom of assembly. In addition to highlighting the practice of the parliamentary commissioner, the article provides and analysis of the human rights aspects of the activities of the intelligence services related to the 2006 riots, as well the work of journalists during the demonstrations. Also, while the investigations of the Ombudsman from 2008 and 2009 are in the focus of the article, the assessment includes the mediation between the Chief of National Police and the civil organization representing the victims, the Nemzeti Jogvédő Alapítvány.

SUMMARY

Uri, László

Operational advisory functions and monitoring in police missions [92]

The United Nations' police peacekeeping missions and the European Union's civilian crisis management operations mostly have monitoring and advisory mandates. Beside the training, the widest and most efficient tools are basic level monitoring and high-quality advisory functions. While the monitoring supports the daily work of international decision-makers, the advisory function supports the work of local law enforcement agencies that have been rebuilt in crisis zones.

Bócz, Endre

Abstract of Brent G. Berkley's: Changing the Paradigm: The Community Prosecution Approach to Crime Reduction [103]

■ FAMOUS CRIMES, NOTEWORTHY INVESTIGATIONS

Unmasking a „perfect crime“ [107]

The article describes the story of a random discovery of a premeditated murder, where a man, having discovered that his wife is cheating on him, decides to kill her, using a centuries old poison that is extremely hard to detect.

■ BOOK REVIEW

The author reviews Endre Bócz's new book, Four decades on the Prosecution [110]

■ TOPIC-WATCH

Asztalos, Erika - Szabó, Adrienn

Monthly overview of EU legislation and relevant events (November) [119]

NAGY FERENC – JUHÁSZ ZSUZSANNA

A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban

Az utóbbi években számos országban szakmai berkekben és a lakosság körében is egyértelmű szigorításokra irányuló törekvésekkel találkozhatunk mind a törvényhozást, mind pedig a bíróságok szankciókiszabási gyakorlatát illetően. Ez mindegyiket az Egyesült Államokra és Angliára érvényes, ahol bizonyíthatóan emelkedett a punitivitás.

A különböző vizsgálatok azt mutatják, hogy a büntetőjogi szankciók, azok alkalmazásának és végrehajtásának szigorja mindenekelőtt az adott ország „politikai kultúrájától” függ. Így például két összehasonlítható látványos gyermekgyilkosság esetében Anglia és Norvégia tekintetében a háttérben meghúzódó politikai helyzet és a média szerepének következményeként egyértelműen eltérő helyzet következett be. Míg Angliában a bűnesetet nyilvánosan, széles körben megvitatták, és a kormányzó párt mindezt szigorúbb törvények meghozatalára használta ki, addig Norvégiában az esetet a közvéleményben visszafogottan tárgyalták, és jóval több szakértő kapott szót, akik a háttérben rejlő körülményeket próbálták magyarázni, emellett fontos szerepet kapott a bűnelkövető reintegrációja. Az Angliában tapasztalt büntetésszigorítási következmény Norvégiában elmaradt.¹

A fogvatartotti rátát nemritkán a különböző büntető rendszerek összehasonlításában a büntetési klíma indikátoraként alkalmazzák, jóllehet a kifejező ereje korlátozott. Mégis, a magas és mindenekelőtt emelkedő fogvatartotti ráta a növekvő (erősödő) punitivitás kifejeződéseként értékelhető. Az emelkedő fogvatartotti ráta összefüggésbe hozható az Európa-szerte megfigyelhető olyan büntetőjogi reformtörekvésekkel, amelyek például meghatározott bűncselekményi körre (erőszakos – hazánkban ismeretesen a személy elleni erőszakos többszörös visszaesők –, nemi deliktumok) irányulnak, illetve további bűncselekmények tekintetében az „új kriminalizációval”, a büntetési tételek nemritkán drasztikus, krudélis felemelésével, a feltételes szabadság lehetőségéből történő kizárás eseteinek szaporításával, bővítésével.

A börtönpopuláció emelkedésének egyik lehetséges következménye a túlszűfoltóság, amely a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetések megelőzésére létrehozott európai bizottság (European Committee for the Preven-

¹ Helmut Kury: Zu Punitivität und der Validität der Erfassung von Sanktionseinstellungen. In: Thomas Görgen et al. (Hrsg.): Interdisziplinäre Kriminologie Festschrift für Arthur Kreuzer zum 70. Geburtstag. Erster Band, Frankfurt, 2008, S. 396.

tion of Torture; CPT) második éves jelentése² szerint önmagában is embertelen és megalázó bánásmódnak tekinthető, új végrehajtási intézetek építését, bővítését teszi/tenné szükségessé. A börtönrendszerek kapacitásának növelése azonban hosszú távon ritkán eredményes, a túlszűfoltóság enyhítésére pedig nem ad tartós megoldást. Ezt szem előtt tartva az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának R(99) 22. számú ajánlása³ például csak kivételes intézkedésként szól börtönök bővítéséről. Az ajánlásban megfogalmazott kívánalmak ellenére az angol kormány a közelmúltban döntött öt börtön építésére vonatkozó, húszezer új férőhelyet teremtő börtönépítési program 2014-ig történő megvalósítása mellett. A Prison Reform Trust⁴ megállapítása szerint a férőhelyek számának ilyen arányú bővítése a jelenlegi 150 körülről 178-ra emelheti Anglia és Wales börtönnépességi mutatóját, és alááshatja a végrehajtási rendszer megreformálására irányuló törekvéseket.⁵

Az Egyesült Államok börtönnépessége

A fogvatartotti ráta radikális emelkedésének nem követendő mintaországa és mintapéldája az utóbbi néhány évtizedben az Egyesült Államok, ahol a tömeges bebörtönzés (*mass imprisonment*) büntetőpolitikája a fogvatartotti ráta megnégyszereződéséhez vezetett. Amíg a fogvatartotti ráta az 1970-es évek elején a nyugat-európai ipari államokkal összehasonlítható színvonalon állt, addig mára a sokszorosára emelkedett.⁶ Az 1980-as években még 200 körül mozgó ráta 2008. június 30-án 760, 2008 végén pedig már 753 volt, és ezáltal Amerika az „extrém” fogvatartotti rátájú országok listáján az első helyet foglalja el.⁷ Megjegyzendő, hogy 2006 óta lelassult a növekedés üteme, illetve az Egyesült Államok igazságügyi statisztikai hivatalának jelentése szerint a 2008. végi adatokhoz képest a 2009. végi fogvatartotti létszámadat 0,2 százalékos növekedése a legkisebb éves növekedés volt ebben az évtizedben.⁸

Az Egyesült Államok egyébiránt jól példázza a kriminálpolitikában megfigyelhető nemzetközi trendet: a kriminálpolitika az általános politika egy másik sajátos

² Második éves jelentés, 46. pont.

³ Recommendation No. R(99) 22. concerning prison overcrowding and prison population inflation.

⁴ A börtönügy területén ténykedő nem kormányzati szerv Angliában és Walesben.

⁵ Prison Reform Trust: Bromley Briefings Prison Factfile July 2010., p. 4. www.prisonreformtrust.org.uk

⁶ Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005, 344. o.

⁷ A fogvatartotti rátára vonatkozó adatok forrása a King's College London, valamint az Eurostat. EUROSTAT: Statistics in focus. 36/2009., p. 9.

⁸ Bureau of Justice Statistics: Data Brief – Prisoners at Yearend 2009 – Advance Counts. June 2010. <http://bjs.ojp.usdoj.gov/index.cfm?ty=pbse&sid=38>

eszközévé válik. A hivatalos orgánuk a növekvő bűnözésre reagálva az 1970-es évek első fele óta jelentős büntetési szigorítást állapíthattak meg. A szigorítás a zéró tolerancia (*Zero Tolerance*), a három csapás (*Three Strikes*) vagy az igazságos ítékezés (*Truth in sentencing*) elv követésével kapcsolható össze. Amíg azonban a kilencvenes években az erőszakos és a vagyon elleni bűncselekmények rátája csökkenő tendenciát mutatott, addig a fogvatartottak száma csaknem megduplázódott. A börtönnépesség nagyarányú emelkedése részint a kábítószeres elleni harc terén bekövetkező büntetőpolitikai felfogással magyarázható, emellett beigazolódtott, hogy az új börtönférőhelyek építése és a bűnelkövetők bebörtönzése nem számolhatja fel, illetve számottevően nem szoríthatja vissza a bűnözést, a férőhelyek a bűnözési ráta gyengülésétől vagy emelkedésétől függetlenül ugyanis mindig megteltek. Végezetül az állami elmeorvosintézetek bezárásával és a kezelési költségek, szolgáltatások és elhelyezések megnyírbálásával nagyon sok súlyosan beteg ember számára a gyógyintézmények helyett a börtönök jelentették az utolsó elhelyezési lehetőséget.⁹

Az USA egyes tagállamai átlagosan a költségvetésük hét százalékát költik büntetés-végrehajtásra. Egyes szövetségi államokban, mint Michigan és Vermont, több pénzt fordítottak a börtönök fenntartására, mint az ottani összes főiskolára.¹⁰ A büntetés-végrehajtás költségei az Egyesült Államokban például 2007-ben nem kevesebb mint 55 milliárd dollárt tettek ki. 2007-ben kb. 2,3 millió ember töltötte büntetését efféle intézetekben, vagyis a felnőtt lakosság több mint egy százaléka. Ezáltal minden századik felnőtt amerikai fogvatartott. Az angol börtönök helyzetét vizsgáló bizottság (Commission on English Prisons Today) 2009-es jelentése szerint az Egyesült Államok börtönnépessége már meghaladta a 2,4 milliót, és minden harmadik felnőttből egy (mintegy 7,3 millió amerikai) börtönben van, feltételes szabadságra bocsátott, vagy a végrehajtási ellenőrzés valamilyen formájának hatálya alatt áll.¹¹

A jelenlegi helyzetben egyre többen ismerik fel a fogvatartotti népesség csökkenésének szükségszerűségét és elodázhatatlanságát. *Austin* szerint például a börtönnépességet a felére kellene csökkenteni ahhoz, hogy a bebörtönzéssel együtt járó költségek csökkentéséről lehessen beszélni az Egyesült Államokban. A börtönnépesség nagyságának alakulását szerinte két kulcsfaktor, a bebörtönzések száma, illet-

⁹ Nils Christie: Büntetésipar. Osiris Kiadó, Budapest, 2004, 93–115. o.; Marie Gottschalk: Money and mass incarceration: The bad, the mad and the penal reform. *Criminology & Public Policy*, 1/2009., pp. 1201–1212.

¹⁰ Loïc Wacquant: A nyomor börtönei. A „zéró tolerancia” világméretű terjedése. Helikon Kiadó, Budapest, 2001, 78–82. o.

¹¹ Commission on English Prisons Today: Do Better – Do Less. The report of the Commission on English Prisons Today, 2009, p. 24.

ve a börtönben eltöltött időtartam befolyásolja. A börtönnépesség drámai növekedését emellett több tényezőre vezette vissza. Megállapításai szerint a bebörtönzések számának emelkedésében kezdetben szerepet játszott, hogy megnőtt az átlagnépesség, illetve ezzel párhuzamosan emelkedtek a bűnözési és a letartóztatási ráták. A kilencvenes évek közepétől azonban a bűncselekmények számának, valamint az előbb említett százezer lakosra vetített bűnözési és letartóztatási ráták számottevő visszaesése következett be. E ráták csökkenése ellenére azonban nőtt a feltételes szabadságra bocsátások megszüntetése, így a bebörtönzések hozzávetőleg kétharmad részét olyanok tették ki, akik a feltételes szabadság megsértése miatt kerültek vissza a végrehajtási intézetbe. Fontos továbbá, hogy míg az ítéleti tartamok csökkentek, addig a feltételes szabadságra bocsátásokra vonatkozó konzervatív döntések és a feltételes szabadításokat korlátozó különféle jogszabályok miatt kb. negyven százalékkal megnőtt a börtönben tartózkodások hossza.¹²

Ditton és Wilson¹³ ugyancsak arra mutatott rá, hogy a börtönben tartózkodás hosszabb tartamával magyarázható, hogy amíg 1990 és 1997 között a bebörtönzések száma 17 százalékkal nőtt, addig a börtönnépesség növekedése jóval nagyobb, hatvanszázalékos volt. Farrington és munkatársai rávilágítottak, hogy ugyanazon bűncselekményért egy amerikai fogvatartott kétszer olyan tartamú büntetést kap, mint egy angol, háromszor akkorát, mint egy kanadai, négyszer akkorát, mint egy holland, ötszörösét egy svédének, és ötször-tízszer akkorát, mint egy francia fogvatartott.¹⁴

A hatékonyabb büntető igazságszolgáltatás érdekében már több mint három évtizede tevékenykedő amerikai JFA Intézet 2007-es jelentésében azzal érvelt, hogy a nagyszámú ember bebörtönzése kevésbé befolyásolja a bűnözést, ráadásul nagyon költséges. A börtönnépesség említett ötvenszázalékos csökkentése érdekében a legfontosabb és leghatásosabb lépésnek a rövidebb ítéletek alkalmazását tekintik a feltételes szabadság tartamának egyidejű csökkentésével. Szükségesnek tartják továbbá az alternatív büntetések kimunkálását és bevezetését, a szabadulók hatékonyabb támogatását, valamint az „áldozatmentes bűncselekmények”, így különösen a kábítószerrel összefüggő deliktumok dekriminalizálását. E lépések a fogvatartottak árnyának szignifikáns csökkenése mellett becslései szerint éves szinten húszmilliárd dollár megtakarítással járhatnak.¹⁵

12 James Austin: Reducing America's Correctional Population. A strategic plan. Norval Morris Project Working Paper, Washington, 2009, pp. 1–36.

13 Paula M. Ditton – Doris James Wilson: Truth in sentencing in state prisons. US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, D.C., 1999, pp. 3–4., 12., <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/>

14 David P. Farrington – Patrick A. Langan – Michael Tonry (eds.): Cross-national studies in crime and justice. US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, D.C., 2004, <http://bjs.ojp.usdoj.gov>

15 JFA Institute: Unlocking Amerika. Why and how to reduce America's prison population? November 2007, <http://www.jfa-associates.com>

A fogvatartotti ráta európai összehasonlításban

Az Európai Unió Statisztikai Hivatalának (Eurostat) adatai alapján az 1998–2007-ig terjedő időszakban a börtönnépeség éves szinten hozzávetőlegesen egy százalékkal emelkedett és 2005–2007-re az EU-tagállamok esetén elérte a százezer lakosra vetített 123-as átlag fogvatartotti rátát.¹⁶

A 2009-es, illetve 2010-es adatok alapján Európában a legkisebb fogvatartotti rátát Izland (55), míg a legmagasabbat Oroszország (598) tudhatta magáénak (1. számú táblázat).

Az európai országok között a fogvatartotti rátákat tekintve – a nemzetközi szakirodalomra¹⁷ is figyelemmel – a következő csoportosítás adható:

- *Alacsony fogvatartotti rátájúak* esetében ez a százezer lakosra vetített börtönnépeségi mutató 80-ig terjed. A 2009–2010-es adatok alapján e kategóriába sorolható Szlovénia (67), Svájc (79), a skandináv államok, így Dánia (71), Finnország (60), Norvégia (71), Svédország (78) és a legalacsonyabb rátájú Izland (55).
- Az *átlagos rátájú* országok csoportjában a ráta 100-ig terjed. Idesorolható nyugat-európai ország például Írország (93), Németország (87), Belgium (94), Hollandia (94) és Franciaország (93).
- *Magas*, 100 és 150 közötti volt a ráta Ausztriában (103), Cipruson (105), Olaszországban (111), Görögországban (102), Portugáliában (108), továbbá néhány kelet-közép-európai országban: Bulgáriában (120), Romániában (131), Szerbiában (143), Horvátországban (107).
- A negyedik csoportba tartozó országok rátája *kiemelkedően magas*, 150-et meghaladó, de nem lépi túl a 200-as fogvatartotti rátát. A rendelkezésre álló adatok alapján idesorolható Skócia (152), Anglia és Wales (154), Spanyolország (165), Törökország (164), Szlovákia (172) és Magyarország (153).
- Végül még egy *extrémnek* minősíthető országcsoport nevezhető meg, amely kizárólag kelet-(közép-)európai országokat foglal magában. Ezen országokban a fogvatartotti ráta kétszerese, illetve háromszorosa a nyugat-európai átlagnak. Ide tartozik Csehország (208), Lengyelország (217), a balti államok: Észtország (265), Lettország (319), Litvánia (239), Ukrajna (330), Fehéroroszország (385),

¹⁶ Eurostat: Statistics in focus. 36/2009., p. 1.

¹⁷ Vö. Annie Kensey – Pierre Tournier: Prison population inflation, overcrowding and recidivism: the situation in France. European Journal on Criminal Policy and Research, 7/1999., p. 108.

1. számú táblázat
Fogvatartotti ráta, telítettségi szint, illetve az előzetesek és a külföldi fogvatartottak aránya az európai országokban

ország	fogvatartotti ráta 2009–2010	telítettségi szint (%)	előzetesek (%)	külföldiek (%)
Izland	55	120,7	14,3	17,7
Finnország	60	98,2	17,1	10,3
Szlovénia	67	124,2	24,4	10,8
Dánia	71	96,0	34,9	21,9
Norvégia	71	94,8	28,8	32,6
Svédország	78	105,4	24,7	28,7
Svájc	79	91,0	40,8	70,2
Ciprus	105*	150,5	38,4	59,6
Németország	87	89,7	15,7	26,3
Belgium	94	118,8	35,0	41,1
Hollandia	94	86,4	36,3	27,7
Franciaország	93**	107,9	28,03	19,2
Görögország	102	141,9	28,6	43,9
Ausztria	103	102,9	23,7	45,8
Horvátország	107	135,2	28,6	3,2
Portugália	108	95,5	19,3	20,6
Olaszország	111	147,0	43,9	36,2
Bulgária	120	155,6	10,4	1,9
Románia	131	80,0	16,5	0,7
Magyarország	153	130,0***	29,3	3,8
Nagy-Britannia	154	109,2	15,3	13,1
Törökország	164	101,5	48,6	1,5
Spanyolország	165	136,3	19,6	35,7
Szlovákia	172	89,5	17,4	1,8
Csehország	208	105,3	11,1	7,2
Lengyelország	217	97,8	10,7	0,7
Litvánia	239	85,5	12,2	1,2
Észtország	265	97,2	23,5	6,9
Lettország	319	70,4	27,5	1,0
Ukrajna	330	93,5	26,6	1,6
Fehéroroszország	385	106,7	17,7	2,9
Oroszország	598	91,6	15,6	2,8

Forrás: www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief

* A Ciprusra vonatkozó adatok 2008. szeptember elejeiek.

** A Franciaországra vonatkozó 2010. augusztusi adatok forrása: <http://www.justice.gouv.fr/budget-et-statistiques10054/penitentiaire>, míg a külföldiekre vonatkozó adatát: www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief

*** Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyv, 2009. BVOP, Budapest, 2010., 18. o.

és végül Oroszország¹⁸ az éllovas a már említett (598) fogvatartotti rátával.¹⁹
(2. számú táblázat.)

2. számú táblázat
Fogvatartotti ráta az európai országokban (1995–2010) (%)

ország	1995	1997–1998	1999	2003–2005	2009–2010
Ausztria	85	85	85	106	103
Belgium	75	80	80	88	94
Bulgária	110	140	145	143	120
Ciprus	30	35	40	50	83
Csehország	190	215	225	190	208
Dánia	65	65	65	70	71
Észtország	270	320	310	339	265
Fehéroroszország	–	505	575	532	385
Finnország	60	55	45	71	60
Franciaország	95	90	90	91	96
Görögország	55	55	70	82	102
Hollandia	65	85	90	123	94
Horvátország	55	45	50	68	107
Izland	40	40	35	39	55
Lengyelország	170	145	145	209	217
Lettország	375	410	360	337	319
Litvánia	360	355	385	234	239
Magyarország	120	135	150	164	153
Nagy-Britannia	105	125	125	143	154
Németország	85	90	95	96	87
Norvégia	55	55	60	65	71
Olaszország	85	85	90	98	111
Oroszország	690	685	730	550	598
Portugália	125	145	130	125	108
Románia	200	200	220	180	131
Spanyolország	105	110	110	141	165
Svájc	80	90	85	81	79
Svédország	65	60	60	81	78
Szlovákia	150	140	125	165	172
Szlovénia	30	40	50	56	67
Törökország	80	95	100	95	164
Ukrajna	–	415	430	416	330

Forrás: www.kcl.ac.uk/depsta/rel/icps/worldbrief.php;
Eurostat: Statistics in focus, 36/2009.

¹⁸ Nils Christie: i. m. 80–92. o.

¹⁹ Nils Christie szerint a két nagyhatalom kölcsönösen bátorítja egymást, aminek súlyos következményei vannak az iparilag fejlett világ más országaiban is. Amikor az Egyesült Államok drasztikusan szakít a korábbi normák-

A 2. számú táblázatban szereplő adatok alapján megállapítható, hogy az utóbbi 15 évben a fogvatartotti ráta a legtöbb (nyugat-)európai államban emelkedett. Különösen erőteljes volt a növekedés Hollandia, Portugália és Spanyolország, illetve Törökország esetében, de az utóbbi néhány évet alapul véve ez figyelhető meg Ciprus, Horvátország vonatkozásában is. Hollandiában az 1984 és 2006 közötti időszakban a fogvatartotti ráta a kiemelkedően alacsony 31-ről 128-ra emelkedett, majd 2008-ig 100-ra süllyed²⁰, 2010 áprilisában pedig 94 volt.

Portugáliában a fogvatartotti ráta 69-ről 147-re emelkedett 1998-ban, majd 2007-ben 109-re apadt, végül 2010. szeptember elején 108-ra módosult. Spanyolországban a fogvatartotti ráta folyamatosan emelkedett az 1992. évi 90-ről 165-re 2010. július végére. Törökország esetében ugyancsak szignifikáns növekedés következett be, lévén hogy az 1995. évi 80-as fogvatartotti ráta 2010 júniusában már 164 volt, azaz az ország börtönépessége megduplázódott.

Ciprus mutatója a 2003–2005-ben számított 50-es adathoz képest 2008. szeptember elején már meghaladta a 100-at (105), így a magas rátájú országok közé sorolható. Horvátországban a 2003–2005-ös adatok 68-as fogvatartotti rátáról tesznek említést, ami 2009 elejére 107-re emelkedett.

Külön kiemelendő Anglia és Wales, ahol ugyancsak folyamatos növekedés figyelhető meg (1992: 88), azaz az 1992-es évet alapul véve 2008-ra a börtönépesség több mint a duplájára emelkedett, és a túlzásfolttság rekordszintet ért el. Wacquant szerint nem véletlen, hogy az Európai Unió nagy országai közül Angliában ilyen magas és folyamatosan növekvő a bebörtönzési ráta, tekintettel arra, hogy itt a munkaerőpiac a legkevésbé „szabályozott”, a társadalmi egyenlőtlenségek a legmélyebbek és a szociális védelem a legszűkösebb.²¹

Az angol börtönök jelenkori helyzetét vizsgáló és már hivatkozott bizottság a kialakult helyzetért elsődlegesen a büntetőpolitikát és a büntető igazságszolgáltatási rendszert tette felelőssé, lévén hogy az elmúlt 15 évet nagyfokú és punitív igazsá-

kal, amelyek arra vonatkoztak, hogy mit lehet megtenni a lakosság egy részével, és mit nem. Oroszország pedig visszatér az egyszer már meghaladott rossz normákhoz, akkor veszélybe kerül a börtönpopuláció iparilag fejlett országokban még éppen elfogadható méretére vonatkozó követelmény. Új hivatkozási keret teremthető, aminek következtében a nyugat-európai országok többsége egyre nehezebb helyzetbe kerül, ha fenn akarják tartani viszonylag enyhe, vagy legalábbis nem szigorú büntetőpolitikájukat. Kelet-Európa országai pedig felbátorodva követhetik a két legszigorúbb büntetőpolitikát alkalmazó vezető világhatalom példáját. Uo. 115. o.

20 Vö. Nagy Ferenc: Ausztria, az NSZK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1990/1., BVOP, Budapest, 1990, 202–236. o.; Farkas Ákos: Angolszász praktícizmus, kontinentális európai jogrendszer avagy kriminálpolitika holland módra. In: Gönczöl Katalin (szerk.): Büntetőpolitika, bűnmegelőzés Hollandiában. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1994, 22–27. o. [Kriminológiai Közlemények 50.]; Nagy Ferenc (2005): i. m. 349. o.

21 Lóic Wacquant: i. m. 138. o.

szolgáltatási hiperaktivitás jellemezte. A mértéktelenség és a szigor mellett egyúttal kevés figyelmet szenteltek a törvényhozás végrehajtási adatokra gyakorolt hatásának. Mindemellett a börtönnépesség növekedését öt közvetlen tényezőre vezették vissza. Így szerepet játszott a szabadságelvonó büntetések és a nők bebörtönzésének növekvő alkalmazása, a jogszabályi változások, a feltételes szabadságra bocsátások gyakoribb megsértése, valamint a hat hónap, vagy annál rövidebb tartamú börtönbüntetések nagy száma.²² Kenneth Clarke igazságügyi államtitkár 2010. június 30-i beszédében ez utóbbi kapcsán leszögezte, hogy lépéseket kell tenni a „forgóajtós bűnözés” megelőzésére, amin a hatvan százalékot meghaladó visszaesési ráta visszaszorítását értette. Kifejtette továbbá, hogy az igazságügyi minisztérium számára cél a lakosság védelme és a bűnelkövetők megbüntetése. Véleménye szerint a börtönök és a rehabilitáció radikálisan új megközelítése önmagában nem elégséges, ha nem támogatja egy átlátható, koherens ítélethozatal.²³

Az előbbi példákkal ellentétben a fogvatartotti ráta a legtöbb skandináv országban messzemenően stabil maradt: az átlagos fogvatartotti létszám a 2004–2008-as periódusban például nem emelkedett.²⁴ Az említett államok sorában kivételes helyzetű ország Finnország, ahol – a különböző törvényi reformoknak is tulajdoníthatóan – a fogvatartotti ráta az 1950. évi 190-ről 1977-ben 110-re, 1999-ben 54-re redukálódott. A 2004. január elsején hatályba lépő, lényegében új finn btk. a büntetőjogot következetes és egységes kriminálpolitikai gondolkodás szerint a racionalizmus és a humanizmus jegyében reformálta meg.²⁵ A fogvatartotti ráta így 2009-ben is az alacsonynak nevezhető csoportban maradt 67-es értékkel, sőt 2009-ben már négy egymás után következő évben mutatott csökkenést.²⁶ Nem véletlen, hogy a már többször hivatkozott angol börtönök helyzetét vizsgáló bizottság 2009. évi jelentése Finnországot a büntetészankciók modellországának és egyúttal Anglia számára is követendő példának minősítette, a skandináv országok büntetőfelfogását pedig a mérsékletesség, az egyszerűség, a politikai távolságtartás és a hosszú távú stabilitás egységeként jellemezte.²⁷

Németországban a fogvatartotti ráta az 1980-as években 104-ről 81-re csökkent, azonban az 1990-es évtized közepe óta (egyebek között az erőszakos és a szexuális bűntettesekre vonatkozó törvényi szigorítások és a regisztrált erőszakos

22 Commission on English Prisons Today: i. m. p. 21.

23 www.justice.gov.uk/news

24 Ragnar Kristoffersen (ed.): Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2004–2008. Correctional Service of Norway Staff Academy, Oslo, 2010, p. 18.

25 Bővebben: Nagy Ferenc (2005): i. m. 344. o.; Juhász Zsuzsanna: A finn és az izlandi büntetés-végrehajtás. Börtönügyi Szemle, 2001/3., 37–46. o.

26 Time of unification. Annual Report of the Criminal Sanctions field 2009. RISE Criminal Sanctions Agency, p. 10.

27 Commission on English Prisons Today: i. m. p. 26.

kriminalitás növekedése következtében) egyértelműen emelkedett. A legutóbbi időszakban viszont valamelyest csökkent ez a ráta, így 2009. november végére 87-re apadt.

Hasonló fejlődés tapasztalható Ausztriában, pontosabban kismértékű változások figyelhetők meg: a 2001. évi 86-ról 2004-ben 110-re emelkedett, majd 2010 májusában a ráta 103-ra csökkent.

Leszögezendő, hogy a fogvatartotti ráta alakulása speciális és meghatározott történelmi szakaszokban különböző okokkal magyarázható, sőt egy adott országon belül is igen eltérő lehet. Finnország, Ausztria és Németország az 1980-as és az 1990-es években például redukálni tudta a börtönnépességét, de időnként ellentétes tendencia is mutatkozott. Így Finnországban 1999 és 2002 között a fogvatartottak száma 25 százalékkal emelkedett, ennek hátterében a külföldi fogvatartottak létszámának növekedése, az őrizet fokozott alkalmazása, illetve a pénzbüntetést meg nem fizetők számának gyarapodása állt. Mindez azt mutatja, hogy a fogvatartotti ráta komplex feltételrendszeren alapul, amelyet egy országon belül is ellentétes szakaszok és kriminálpolitikai áramlatok/irányzatok határoznak meg.

Néhány kelet- és közép-európai országban (például a cseheknél) az 1980-as évtized végi, illetve a kilencvenes években zajló politikai és társadalmi, gazdasági gyökeres átalakulás után, az amnesztiák nyomán jelentősen megnőtt a börtönök népessége. Ez után azonban viszonylag rövid időn belül a börtönpopuláció igen csak megnőtt, részben a bűnözés, különösen az erőszakos kriminalitás erőteljes növekedése következményeként. Mégis, több országban a fogvatartotti ráta alacsonyabb szintre jutott, mint az 1980-as években, például Bulgáriában, Romániában vagy Magyarországon. Szlovénia esetében pedig a börtönnépesség egyértelmű redukálását érték el.²⁸

A legutóbbi időszakban a balti államok, amelyekben a fogvatartotti ráta többnyire háromszáz fölötti, a túlszűfoltóság leépítését célozták meg. Litvániában például ehhez a kitűzött célhoz járult hozzá az új btk. a pénzbüntetés alkalmazhatóságának kibővítésével, a szabadságvesztés más alternatívájának mint a próbaidőre felfüggesztett büntetésnek a szabályozásával. Így a fogvatartotti ráta a litvánoknál az 1999. évi 396-ról 2009. január elején 239-re, azaz kb. negyven százalékkal esett vissza. Észtországban a szabadságvesztés-büntetés hátralévő, még ki nem töltött részének végrehajtására az elektromosan felügyelt házi őrizetet vezették be 2007-ben. Ennek is tulajdoníthatóan a fogvatartotti ráta csökkenését érték el: a 2001. évi 350-ról 2009-ben 273-ra apadt, 2010. január elején pedig 265 volt.

²⁸ Frieder Dünkel: Gefangenenraten im internationalen und nationalen Vergleich. Neue Kriminalpolitik, 1/2010., S. 6.

A meghatározott időpontra vonatkoztatott fogvatartotti ráták vizsgálata csak korlátozott összehasonlíthatóságot tesz lehetővé a szabadságelvonó szankciók alkalmazásának nagyságáról, gyakoriságáról. Inkább az éves „átfutás” (azaz a végrehajtási intézetbe történő befogadás és az elbocsátás) és ezáltal a lakosságára vonatkoztatás az, aminek alapján a szabadságelvonás gyakorisága megállapítható. Így például a bűnüldözési, ítélkezési és börtönstatisztikák azt mutatják, hogy relatíve több embert börtönöznek be évente Norvégiában és Svédországban, mint Németországban. Ha azonban a börtönnépességet vizsgáljuk egy meghatározott időpontra vonatkoztatva, akkor ez a norvégoknál és a svédekénél csekélyebb, mert a börtönben töltött átlagos idő lényegesen rövidebb, mint Németországban. A különösen magas fogvatartotti ráta Oroszországban és más kelet-európai államokban pedig mindenekelőtt a jelentősen hosszabb tartamú szabadságvesztéseken alapul, attól függ.²⁹

Egy adott országon belül is, különösen a föderális struktúrájú államokban, világos és egyértelmű regionális különbségek adód(hat)nak. Például Németországban az extrém eltérések északon mutatkoznak: Hamburg és Berlin az egyik oldalon a legmagasabb fogvatartotti rátával, míg a másik oldalon Schleswig-Holstein hagyományosan különösen alacsony (a skandináv államokhoz hasonló) rátával „redukációs bezárási politikát” követve.³⁰

A fogvatartotti ráta változásainak magyarázási kísérletei

A fogvatartotti ráta változásait gyakran a bűnözési ráták közvetlen következményének tekintik, különösen a politikusok és a gyakorlati szakemberek. Mindazonáltal a nemzetközi szakirodalomból az tűnik ki, hogy ez a legjobb esetben is leegyszerűsített és elégtelen magyarázat. *Nils Christie* szerint például a börtönnépesség alakulását elsősorban a társadalom hagyományai, a közvélemény, a jogalkalmazók tevékenysége és nem utolsósorban a politikai megfontolások alakítják, befolyásolják.³¹

A különböző vizsgálatok nem tudtak/tudnak konzisztens összefüggést bizonyítani a változó bűnözési ráták és a fogvatartotti ráták között. A nemzetközi összehasonlítás megvilágítja, hogy *a fogvatartotti ráták egy faktoral nem magyarázhatók, hanem a fogvatartotti ráták különböző okok komplex interakciójának*

²⁹ Uo. 7–9. o.

³⁰ Uo. 4–6. o.

³¹ Nils Christie: Bűnözés-kontroll Európában és Észak-Amerikában. In: Kriminológiai Közlemények 55. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998, 153. o.

következményei. E tekintetben különbség tehető extern, azaz külső faktorok (például társadalmi átalakulás, társadalompolitikai reformok, alapvető változások, a gazdasági keretfeltételek változásai, demográfiai fordulatok stb.) és intern, azaz belső faktorok (például a bűnüldözés, az ítélkezés és a kriminálpolitika változásai) között, valamint az olyan tényezők között, amelyek az előbbi két faktorrendszer közöttiek, és többé-kevésbé mérséklő hatást gyakorolnak (tömegmédia, közvélemény, általános politikai áramlatok).

A társadalmi-demográfiai tényezőkkel összefüggésben a migráció és az etnikai kisebbségek vagy a külföldiek részesevése kiemelkedő szerepet játszik. Ismeretesen az etnikai kisebbségekhez és a külföldiekhez tartozók gyakran a börtönökben túlreprezentáltak, mégis ez a szelektív büntető igazságszolgáltatás következménye is lehet. Emellett arra kell rámutatni, hogy több nyugat-európai ország, miként Franciaország is, második és harmadik bevándorló generációval konfrontálódik, és e generációk tagjai gyakran gazdaságilag és társadalmilag a különösen erősen deprimált és marginalizálódott csoportokhoz tartoznak.

Ami a gazdasági feltételek és a kriminalitás összefüggését illeti, ellentmondások az eredmények, a „leletek”. Néhány tanulmány azt próbálja kimutatni, hogy a rosszabbodó gazdasági feltételek közvetlenül növekvő börtönpopulációban csapódnak le anélkül, hogy ez a bűnözési ráták megfelelő emelkedésével összefüggne. A gazdasági faktorok és az etnikai kisebbségek diszkriminálása ebben az összefüggésben kumuláló hatásúak. *Bæchtold* szerint a nemzetközi összehasonlító elemzések azt igazolják, hogy a magas fogvatartotti ráta a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenség kiemelkedő mértékével van kölcsönös összefüggésben. Véleménye szerint idekapcsolódó fontos kérdés, hogy a lakosság részéről megfigyelhető-e a punitív szemlélet, a média oldaláról pedig ennek a túllihégetése, illetve a politikai döntéshozók „túlértékelő” magatartása.³²

A bűnüldözési-ítélkezési rendszernek, valamint az adott országbeli döntéshozók kriminálpolitikai beállítódásának jelentőségét az előbbieken megjelölt társadalmi és gazdasági tényezők háttérben kell látni. A fogvatartotti rátákat befolyásolják ama döntések és kriminálpolitikai orientációk, amelyek a büntetőeljárás folyamán hatások: a rendőrségi bűnüldözés és az ügyészégi ügyintézés hatékonysága, elsősorban pedig a bírói büntetéskiszabási gyakorlat.

A lényegesen megszigorított drogpolitika az elmúlt évtizedekben sok országban magasabb fogvatartotti rátához vezetett, ez mindenekelőtt a külföldiek és az etnikai kisebbségeket érinti, akik gyakran aktívak a drogkereskedelem területén,

32 *Andrea Bæchtold: Strafvollzug, Straf- und Massnahmenvollzug an Erwachsenen in der Schweiz. 2. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern, 2009, S. 306–307.*

legalábbis az alsó és középső szinten. A kábítószerrel összefüggő bűncselekmények megszorodása Finnországot sem kerülte el, sőt 1999 és 2002 között a leggyorsabban az e bűncselekményi körbe tartozók száma növekedett (38 százalékkal), egyúttal az ítélet tartamának meghosszabbítását is okozva.³³ Hasonló jelenség figyelhető meg Svédországban is, ahol a büntetés-végrehajtási szervezet 2010-es összefoglalója szerint a szabadságvesztésre ítélték legnagyobb hányada (24 százalék) kábítószer-kereskedelem miatt kapta büntetését.³⁴

A külföldi fogvatartottak aránya különösen szembeűnő Svájcban, itt arányuk 1974-ben 18 százalék volt, egy évtizeddel később már 32 százalék, majd 1998-ban 54 százalék. A legutóbbi adat 2009 szeptemberére vonatkozik, amikor a hetven százalékot is elérte.³⁵

A skandináv magyarázási kísérlet³⁶

Az összehasonlító elemzés azt mutatja, hogy a fogvatartotti rátákban mutatkozó különbségek nem magyarázhatók a kriminalitási ráták eltéréseivel. Sokkal inkább tűnik összekapcsolandónak a büntetés szigorúsága a jóléti állami orientációval és a társadalmon belüli jövedelmi különbségekkel, valamint az adott államban meglévő politikai és jogi kultúrába vetett bizalommal. Meggyőző adatok/utalások vannak arra, hogy a skandináv büntetőjogi modell gyökerei a konszenzuslétesítésre orientált, korporatív politikai kultúrában, a társadalmi bizalom és a politikai legitimitás magas fokában, valamint az erős jóléti államban rejlenek.

E különböző faktorok mind közvetlen, mind közvetett hatással vannak a büntetőjog, illetve a büntetőpolitika kialakítására.

A büntetőjogilag mérsékelt szankcionálás és a jóléti állami orientáció összekapcsolása szinte koncepciót követő. A jóléti állam közügy, amelyben előtérben áll a szolidaritás és a társadalmi egyenlőség, illetve egyenjogúsági program. Az „azonosak” társadalmá, amely mások jólétéért fáradozik, kevésbé kész arra, hogy tagjait szigo-

33 Tapio Lappi-Seppälä: Penal policy and prison rates. Long-term experiences from Finland. Draft, October 2004; [http://www.optula.om.fi/uploads/anfhavc10\[1\].pdf](http://www.optula.om.fi/uploads/anfhavc10[1].pdf)

34 The Swedish Prison and Probation Service: Basic facts, 2010, p. 16.; www.kriminalvarden.se

35 Andrea Bächtold: i. m. 214. o.; Nagy Ferenc: A svájci büntetés-végrehajtásról és a fejlődési perspektivákról. Andrea Bächtold: Strafvollzug című könyvéről. Börtönügyi Szemle, 2009/4., 112. o. Vö. az első táblázat adataival.

36 Tapio Lappi-Seppälä: Vertrauen, Wohlfahrt und politikwissenschaftliche Aspekte – Vergleichende Perspektiven zur Punitivität. In: Frieder Dünkel – Tapio Lappi-Seppälä – Christine Morgenstern – Dirk van Zyl Smit (Hrsg.): Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktionspraxis und Gefangeneneraten im europäischen Vergleich. Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2010; Lappi-Seppälä kriminológiai és politikatudományi megállapításait idézi Frieder Dünkel: i. m. 10. o.

rú szankciókkal büntesse. Más esetben, abban a társadalomban, amelyben nagy távolság van a rézscsoportok között, a megbüntetés dominál, és az a „másokat”, illetve kétség esetén az alsó társadalmi rétegeket érinti. Ehhez társul a társadalmi és gazdasági biztonság, amely a jóvátételi modellt szavatolja, éppúgy, mint a társadalmi bizalom, amely olyan társadalomhoz járul hozzá, amelyben a kisebb félelem és a kevésbé erőteljesen kifejeződő megbüntetői igény az uralkodó. A bűnözés és az erőszak visszaszorítása terén például az angol emberek biznak a legkevésbé (25 százalék) a kormányzatban, míg az Egyesült Államokban a bizalom szintje 44 százalék, Franciaországban 46 százalék, Németországban pedig 48 százalék.³⁷

IRODALOM

- Austin, James:** Reducing America's Correctional Population. A strategic plan. Norval Morris Project Working Paper, Washington, 2009
- Bächtold, Andrea:** Strafvollzug, Straf- und Massnahmenvollzug an Erwachsenen in der Schweiz. 2. Aufl. Stämpfli Verlag, Bern, 2009
- Christie, Nils:** Bűnözéskontroll Európában és Észak-Amerikában. In: Kriminológiai Közlemények 55. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1998, 153. o.
- Christie, Nils:** Büntetésipar. Osiris Kiadó, Budapest, 2004
- Ditton, Paula M. – Wilson, Doris James:** Truth in sentencing in state prisons. US Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, D. C., 1999, <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/>
- Dünkel, Frieder:** Gefängnisraten im internationalen und nationalen Vergleich. *Neue Kriminalpolitik*, 1/2010.
- Farkas Ákos:** Angolszász praktikizmus, kontinentális európai jogrendszer avagy kriminálpolitika holland módra. In: **Gönczöl Katalin (szerk.):** Büntetőpolitika, bűnmegelőzés Hollandiában. Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1994, 22–27. o. [Kriminológiai Közlemények 50.]
- Farrington, David P. – Langan, Patrick A. – Tonry, Michael (eds.):** Cross-national studies in crime and justice. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, Washington, D.C., 2004, <http://bjs.ojp.usdoj.gov>
- JFA Institute:** Unlocking Amerika. Why and how to reduce America's prison population? November 2007, <http://www.jfa-associates.com>
- Juhász Zsuzsanna:** A finn és az izlandi büntetés-végrehajtás. *Börtönügyi Szemle*, 2001/3.
- Kensey, Annie – Tournier, Pierre:** Prison population inflation, overcrowding and recidivism: the situation in France. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 7/1999.
- Kristoffersen, Ragnar (ed.):** Correctional Statistics of Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden 2004–2008. Correctional Service of Norway Staff Academy, Oslo, 2010
- Kury, Helmut:** Zu Punitivität und der Validität der Erfassung von Sanktionseinstellungen. In: **Görgen, Thomas et al. (Hrsg.):** Interdisziplinäre Kriminologie Festschrift für Arthur Kreuzer zum 70. Geburtstag. Erster Band, Frankfurt, 2008, S. 396.

³⁷ Prison Reform Trust: i. m. p. 60.

Lappi-Seppälä, Tapio: Penal policy and prison rates. Long-term experiences from Finland. Draft, October 2004, [http://www.optula.om.fi/uploads/anfhavc10\(1\).pdf](http://www.optula.om.fi/uploads/anfhavc10(1).pdf)

Lappi-Seppälä, Tapio: Vertrauen, Wohlfahrt und politikwissenschaftliche Aspekte – Vergleichende Perspektiven zur Punitivität. In: **Dünkel, Frieder – Lappi-Seppälä, Tapio – Morgenstern, Christine – Van Zyl Smit, Dirk (Hrsg.):** Kriminalität, Kriminalpolitik, strafrechtliche Sanktions-praxis und Gefangenen-raten im europäischen Vergleich. Forum Verlag Godesberg, Mönchengladbach, 2010

Marie Gottschalk: Money and mass incarceration: The bad, the mad and the penal reform. *Criminology & Public Policy*, 1/2009.

Nagy Ferenc: Ausztria, az NSZK, Svájc, Hollandia és Spanyolország büntetés-végrehajtási rendszerének áttekintése. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár, 1990/1., BVOF, Budapest, 1990

Nagy Ferenc: Tanulmányok a Btk. Általános Részének kodifikációjához. HVG-ORAC, Budapest, 2005

Nagy Ferenc: A svájci büntetés-végrehajtásról és a fejlődési perspektívákról. Andrea Bæchtold: Strafvollzug című könyvéről. *Börtönügyi Szemle*, 2009/4.

Wacquant, Loïc: A nyomor börtönei. A „zéró tolerancia” világméretű terjedése. Helikon Kiadó, Budapest, 2001

FIÁTH TITANILLA

Időélmény a börtönben¹

E. Miklós harmadszor falcolt a fogdán, pedig még csak egy hét telt el a húsznapos magánelzárás-büntetéséből. Az alkarián ejtett vágások olyannyira mélyek, hogy a kötés átvérzik a „pszichológusi meghallgatás” alatt, és félbe kell szakítanunk a beszélgetést. „Képtelen vagyok még egy percet elviselni ott lenni. Nem gyűjthatok rá akkor, amikor akarok, és az örökös gondolkozástól úgy érzem, megbolondulok.” Néhány nappal később Cs. Gábor érkezik tanácsadásra. Kontrollálhatatlan öngyilkossági fantáziái miatt kér segítséget: „2019-nél előbb semmiképp sem szabadulhatok. 39 éves leszek akkor, és nem hinném, hogy volna még esélyem újrakezdeni, családot alapítani vagy munkába állni. Miért szenvedjek az életemmel tovább?”

A felnőtt korú férfi fogvatartottakkal börtönpszichológusként szerzett tapasztalataim két kiemelt példája a fegyintézetek idejének kétféle filozófiai megközelítésére is rávilágít. Míg Foucault² a börtönben töltött időt a „most” hangsúlyos pillanatainak egymást követő, lineáris sorozataként fogja fel, addig Jamieson és Grounds³ magára a veszteségre hívja fel a figyelmet. Értelésük szerint Foucault, illetve a bebörtönzés alatt elszenvedett deprivációk katalógusát összeállító Sykes⁴ elméletei figyelmen kívül hagyják az életút egészének perspektívájából szemlélt veszteséget: a meghatározott életidőtől való megfosztottságot. Az említett esetekhez visszatérve: míg a „foucault-iánus” E. Miklós számára a „jelenbe vetettség”, a látszólag véget nem érő „most” okoz szenvedést, addig Cs. Gábot elsősorban fiatalságának soha vissza nem térő, elveszett éveit ejtik kétségbe.

A fogvatartottak időélményének problematikája alighanem a „felügyelt idő”, a „végtelenített, elviselhetetlen pillanatok sora”, illetve az életút egy darabjától való megfosztottság kérdéseinél jóval összetettebb. Miért vágta pofon D. János a feleségét a beszélőn, amiért előző héten két napot késett a megígért csomag? Meg-

1 Köszönettel tartozom tanárainknak, kollégáimnak, azoknak a fogvatartottaknak, akik az idézett történeteknek és egyéb élményeiknek a megosztásával a munkámat segítették, illetve Fiáth Mariannának az ötletekért és a nyelvi átfésülésért.

2 Michel Foucault: Felügyelet és büntetés: A börtön története. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990

3 Ruth Jamieson – Adrian Grounds: Release and Adjustment: Perspectives from Studies of Wrongly Convicted and Politically Motivated Prisoners. In: Alison Liebling – Shadd Maruna (eds.): The Effects of Imprisonment. Willan Publishing, Cullompton, 2005

4 Gresham M. Sykes: The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison. Princeton University Press, Princeton, 1958

valósítható-e a hatalom szempontjából tökéletes napirend akkor, amikor a cukorbetegek túl hosszúnak érzik a reggeli- és ebédosztás között eltelt időt? Miért nyújtotta be az átszállítási kérelmét a szegedi intézetbe *H. Mihály* éppen akkor, amikor évek szívós munkájával végre a képességeinek megfelelő munkahelyre került, és sikeresen beilleszkedett a zárkatársai közé is? A következő – részben pszichológiai, részben kulturális antropológiai nézőpontokat és módszereket alkalmazó – tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a zárt intézetek mindennapjaiban megjelenő, az idő átélésének kérdéskörével összefüggésbe hozható jelenségeket bemutassam és elemezzem. A megfigyeléseim, a terápiás tapasztalataim, illetve a pácienseim által megválaszolt, az időélménnyel foglalkozó nyitott kérdőívek alapján a következő négy időparadoxont azonosítottam a fogvatartottak körében:

1. Az idő tempójának kérdése: mikor tűnik gyorsnak, és mikor lassúnak az idő múlása?
2. A „beágyazottság” kérdése: hogyan viszonyul a büntetés ideje az életút egészéhez?
3. A szimultaneitás kérdése: miben különbözik a hozzátartozók „kinti” ideje a „benti” időtől?
4. Az emlékezet problématikája: hogyan torzít a memória a börtönének tekintetében?

Gyorsuló és lassuló idő

A hatalom által kiszabott büntetés, az öt vagy harmincöt év: *idő* (vö. mindezt Foucault állításával, aki szerint az újkorban az idő a hatalom mértékegységévé vált). Mielőtt a *szubjektív* időélménnyel kezdenénk foglalkozni, érdemes volna megvizsgálunk, hogy az órával mérhető, objektív időhossz felszíni azonossága mellett miben tér el a fogvatartottak ideje a civilekétől. Hogyan jellemezhető az az időbeli szituáció, amelyet a rabok világgépük, csoport-hovatartozásuk vagy egyéni preferenciáik függvényében különbözőképpen élnek majd át? A pontos definíció megadása meglehetősen bonyolult. Korlátozottan igaz például, hogy a civilek állandóan változó, kiszámíthatatlan világához képest a bebörtönzöttek egy meghatározott végponttal jellemzett jövő próbatételével kerülnek szembe (egyszerűbben szólva, az volna a feladatuk, hogy az előttük álló, pontos határokkal jellemzett időegységet valahogy átvészeljék a fegyintézet változatlan körülményei között). Ebből a meghatározásból ugyanis nemcsak az ítélet előtt álló, előzetesen fogva tartottak, a folyamatban lévő ügyekkel bírók – sőt a szabadulásuk előtti utolsó pillanatig újabb ügyektől rettegők – maradnának ki, hanem a „reménykedők” is: pél-

dául azok a tényleges életfogytiglani szabadságvesztésüket töltők, akik a törvény-módosításban bízva nem fogadják el, hogy *sohasem* hagyhatják el a fegyházat.

Megszorításokkal volna érvényes az a foucault-i elképzelés is, miszerint a hatalom által kiszabott időt a fogvatartottaknak olyan rendszerben kell eltölteniük, ahol az idejüket másodpercnyi pontossággal, szigorúan meghatározzák. Hogyan illesszük ide a jó magaviselettel megrövidíthető ítéleteket, illetve a nem dolgozók körletén szinte tapintható, szörnyű unalmat – esetenként pedig a többi rab „terrorját” –, amelyet épp a strukturálatlanság tapasztalata és a fegyelmező hatalom ki-játszása hoz létre? Megítélésem szerint a „börtön ideje” éppen az említett bizonytalanságok szerint értelmezhető. A fogvatartott előtt álló feladat, hogy a civil világtól idegen, egyszersmind gyakran látszólagos meghatározottságok, előírások, szigorú keretek „kiskapui” felfigyelve kialakítsa azt a jätékteret, amelyre éppen a – távolról sem totális – intézmény ad lehetőséget. A lecke a szabályoktól való eltérés szabályainak megértése és alkalmazása. Bár a börtönvilágba lépőt a felszínen egy az identitását és a szabadságát veszélyeztető, a kontrollt maximálisan birtokló rendszer fogadja, a közeg sajátosságai folytán az önmeghatározását vagy akár az idejének a szabályozását is kézben tarthatja – az értelmezés szabadságától ugyanis nem fosztotta meg senki.

Mindennapos tapasztalatunk, hogy ugyanabban az időtartamban a személyes élmények, az elvárások, az érzelmek vagy a vágyak másképp jelzik az időt. Az átélt idő tartama és ritmusa módosulhat az objektív méréshez képest. Az idő lassul/gyorsul vagy nyúlik/zsugorodik párhuzamosan azzal, ami a tudatban zajlik.⁵ „A tóborban a kis időegység, a nap tele volt fájdalommal, kínzással, fáradtsággal, és végtelennek tűnt – írja a háborúban átéltekről Viktor E. Frankl. – A nagyobb időegység, talán egy hét, úgy tűnt, gyorsabban múlt el. A lágertársak egyetértettek abban, hogy a hét gyorsabban telik el, mint egy nap.”⁶ Az „intézeti idő” élményét hasonlóképpen ábrázolja A varázshegyben Thomas Mann is: „Ha az egyik nap olyan, mint a másik, akkor valamennyi egy napnak tetszik, s teljes egyformaság esetén a leghosszabb élet is rövidnek érződne, és észrevétlenül repülne el.”⁷ A fogvatartottak – akiknek az időélménye, mint a továbbiakban látni fogjuk, hasonló a Frankl vagy a Mann által írottakhoz – több szempontból is érdekeltek az esetenként kínzó lassúsággal vánszorgó napok „felgyorsításában”. Egyfelől szeretnék, ha a büntetés ideje szinte észrevétlenül repülne el, másfelől pedig jelentős szankciókkal jár a társak részéről is, ha valaki „recseg a zárkán”: „Még a lassú időt is lassította előzetesen – írja K. Zsolt –, amikor a társaim kínlódtak, siránkoztak, vagy az

5 Douwe Draaisma: Miért futnak egyre gyorsabban az évek? Typotex Kiadó, Budapest, 2003

6 Idézi Losonczi Ágnes: Az ember ideje. Holnap Kiadó, Budapest, 2009

7 Thomas Mann: A varázshegy. Európa Kiadó, Budapest, 1988

ügyükről kezdtek el mesélni, és latolgatták az esélyeiket. Volt, hogy nem bírtam tovább, én sem akartam megreccsenni, ezért szoltam az embernek, hogy hagyja abba, vagy kéresse át magát másik zárkába, mert fejbe csapom.”

Pszichológiai kísérletek tanúsága szerint⁸ minél több esemény történik egy adott időtartam alatt, annál rövidebbnek tűnik az eltelt idő. A hétköznapi stratégiáinkhoz hasonlóan a fogvatartottak is igyekeznek többféle, lehetőség szerint értelmes és/vagy szórakoztató tevékenységbe belefeledkezni. (Mindezt jól példázza egy 35 évre ítélt férfi rajza az időről: a képen egy homokórába helyezett jégkockákra süt a nap; ha megfelelő az „idő”, akkor a hetek-hónapok csak úgy folynak, „hidegben” azonban minden „befagy”, és megállni látszik.) A tanulás, a rajzolás, a sportolás, a vallásos tevékenység – különösen a napokat imákkal rendszerező muzmánok esetében – vagy a munka mellett előfordulnak azonban ránézésre nehezen értelmezhető cselekvések. F. Gábor viszonylag kis létszámú körletre került, ahol a korábbiál jóval szűkebb volt a mozgástere. Hamarosan elkezdett trágárságokat kiabálni a szomszédos körleten elhelyezetteknek, akikkel ezt megelőzően kiváló volt a zárkatársai viszonya (élelmiszerral, cigarettával kereskedtek, beszélgettek és így tovább). A szélsőségesen újdonság- és élménykereső temperamentummal jellemezhető Gábor nehezen viselte az ingerszegény környezetet, a monotonia megtörése érdekében egyre nagyobb balhékat robbantott ki a szinten – csak úgy, analoműzőként. Ehhez szorosan kapcsolódva F. Tamás így ír az elítéltek közötti pletykálkodás funkciójáról: „A srácok időnként a legvadabb történeteket találják ki magukról, rosszabb esetben meg egymásról, ami rengeteg verekedés forrása is egyben. Szerintem ez szánalmas, de elhallgatja az ember. Telik vele az idő.” A történetek „kiszínezésének” hasonló okaira világít rá Z. Sándor is: „Néha sztorizunk a zárkán, de lassan kívülről tudjuk már mindenkiét. Sokszor pont ezért nem idegesítenek az »ilyen Mercim meg olyan BMW-m van«-féle mesék. Jót röhögök magamban, hogy milyen átlátszóak az emberek.” Részben a „zrikálások” és a balhék izgalomfokozó szerepével hozható összefüggésbe, hogy a jelenlegi pácienseim nagyobb hányada emlékszik vissza úgy a fiatalonuk börtönében eltöltött éveire, amint ahol „jóval gyorsabban telt az idő, mint most”. Egyrészt a felelősségtudat hiányára hivatkoznak („Akkor még nem voltak gyerekeim, nem foglalkoztam senkivel”), másrészt pedig az önbecsülés és az előnyösebb pozíció fenntartásáért vívott permanens küzdelemnek hálásak az idő gyorsabb múlásáért. „Pörögtek a napok, mert nem hagytuk unatkozni egymást – állítja O. Gusztáv. – Nagyon betyár emberek voltak Tökölön, én meg nem akartam lekerülni a senkiházi csicskák közé. Egyfolytában résen voltam, zajlottak az események, ment az idő.”

8 Idézi Douwe Draaisma: i. m.

A vánszorgó idő élményét az esetenként „áramlatélménnyel járó”, izgalmas tevékenységekbe feledkezéssel szemben leginkább a *tétlenséggel* és a *tehetetlenséggel* kapcsolatban említik a fogvatartottak. Az idő akkor telik a leglassabban, amikor *várni kell* valamire – lásd például a szabadulás előtti „utolsó ötven nap” szindrómát, amely fokozott nyugtalansággal és feszültséggel jellemezhető –, illetve amikor olyan problémák adódnak, amelyeknek azonnali megoldására a helyzetükből adódóan képtelenek (családi gondok civilben, újabb büntetőügy stb.). A lassan csordogáló idő élménye, amint azt a fogdán falcoló E. Miklós példája kapcsán már említettem, a negatív értelmű *jelentudatosság* fokozódásával jár együtt. Amikor az aktuális és a kívánatos állapot közötti különbség elviselhetetlennek tűnik, a fogvatartott telítődik az „itt és most”-tal (sokszor éppen az ideális helyzetről szóló fantáziákat mozgásba lendítő, irreális ábrándozásra készítő ingersegény környezet az, amely az elviselhetetlenség fokozza a jelentudatosságot). Az idő komplexitása elvesz: megszűnik a múlt-jelen-jövő hármassága, és a jövőre orientáltság helyett a személy a végtelennek tűnő pillanatba ragad. (Pontosabban: a fogvatartott azt éli át, hogy az aktuális helyzet elviselhetetlensége a jövőben sem fog változni: a jelen élmény szörnyűsége „örökkön-örökké” tart majd.)

Mindezek miatt a börtönhelyzettel viszonylag jól megbirkózó fogvatartottak igyekeznek elkerülni, hogy „tudatában legyenek az időnek”. Úgy gondolják, hogy a percek/napok számlálása, az órák nézegetése, azaz az idő múlására fordított figyelem elsősorban az elkeseredettségüket növelné. A 15 éves fegyházbüntetését töltő M. László így ír erről: „Néha még a »csak az éveket számolom« taktikámat is nehéznek érzem. Olyan, mint régen a strandon, amikor a víz alatt akartam átúszni a medencét. Az ítélet két végpontja jelentik a medence széleit, és az idő a víz. Félek, hogy ha kidugom a fejem a vízből levegőt venni – vagyis gondolkodni az időn, az elmúláson és az ítéleten –, megáll az idő, nem tudom majd feldolgozni a börtönt, és valamennyire belebolondulok.” Hasonló élményt említ O. Gusztáv, aki egyszer a fogdán elhatározta, hogy megpróbál „maximálisan átélni öt perct”. Figyelte az óráját, és hangosan számolni kezdte a másodperceket: „Ezután kimatekoltam, mennyi időt kell a fogdán lennem, sőt mennyit kell még börtönben töltenem – és frászt kaptam!”

Az „időtudatosság” kínzó hatásait elkerülendő, a fogvatartottak elsősorban presztízisztárgyakként és nem az időmérés eszközeként tekintenek a drága karórájukra. Mivel az egyenruhák vagy a praktikusan kopaszra borotvált fejek világában az óra szinte az egyetlen eszköz, amelyen keresztül a fogvatartott a *saját testén*, a megjelenésén keresztül fejezheti ki az identitását és az értékeit, a replika Rolexek, Patekek és egyéb karórák hihetetlenül népszerű státusszimbólumok. Időmérő funkciójuk azonban az említettek miatt erőteljesen háttérbe szorul az értékfejlesztő sze-

repekőr mellett: „Óramániás voltam már kint is – emlékszik vissza O. Gusztáv. – A börtönben meg kellett szoknom, hogy ne nézzek rá állandóan. Nincs szükségem arra, hogy folyamatosan tisztában legyek velem, mennyi az idő. A felügyelet úgymint mindig a tudomásomra hozza, ha akarom, ha nem.”

Az általam gyűjtött vélemények egyik legérdekesebb ellentmondása, hogy a fogvatartottak megemlítik ugyan, hogy a várakozás perceiben telik leglassabban az idő – amikor például könyvtárba vagy beszélőre sorakoznak –, másfelől azonban a hétvégéket tartják a legelviselhetlenebbnek, mivel azok „unalmasak: olyankor nincs mire várni”. Nem jön levél, csomag, ritkábbak a nevelők által vezetett csoportfoglalkozások is. Egy olyan világban, ahol előfordulhat, hogy egy pénteki migrén kezelésére kapott javaslat az „Iratkozzon fel a keddi orvosi rendelésre!”, a várakozás keltette permanens frusztráció az egyik legégetőbb, megoldásra váró probléma a rabok között. (Hasonlóképp említhetném még azt az irritábilisbél-szindrómával kezelt páciensemét, aki a negyvenfős zárkában kapott reggelente pánikrohamokat amiatt, mert a vécéhasználatnál is a „menőké” volt az elsőbbség.) Kérdés tehát, hogy a „vesztégetés” megnyújtja-e az időt, vagy épp ellenkezőleg: a hétvégék unalmát figyelembe véve általában inkább felpörgeti?

Az összegyűlt adatok elemzésekor kiderült, hogy a várakozás közvetlenül a várt esemény előtt meghosszabbítja ugyan az időt – a jelentudatosság felerősítése által –, maguk a történések azonban az idő értelmes egységekre tagolásán keresztül gyorsíthatják. Érthetőbbé válik mindez, ha az előzetes letartóztatásba helyezettek tapasztalataira gondolunk. „A jogerős előtt még van esély arra, hogy szabaduljunk, emiatt feszültebb az ember. Örökké csak vár valamit, így viszont tényleg olyan, mintha megállt volna az idő” – írja Z. Sándor. Mások azonban érdekes módon az idő felgyorsulásáról számoltak be: „Nem a legvégére koncentráltam – állítja O. Gusztáv –, hanem arra, hogy harminc nap múlva úgymint kiengednek. Egy hónap, és otthon vagyok! Aztán havonta újrajátszottam ezt, amíg meg nem kaptam végül mégis a letöltendőt.” Úgy tűnik, hogy a bizonyos időközönként meghosszabbított előzetes letartóztatást azok viselik jól, akik – irreális ábrándozás vagy ügynevezett pozitív illúziók segítségével – képesek beleélni magukat a 30–60–90 nap rendjébe (abba, hogy „csak ennyit kell kibírni, és mehetek haza”). Aki ebben – részben a korábbi tapasztalatai, részben a várható ítéletet valószínűsége miatt – nem hisz már, és kizárólag a várakozás bizonytalanságát érzékeli, rendkívül kínzóan és lassúan éli meg a jogerős ítélet meghozataláig tartó időt.

A várakozás idejével való megbirkózásra hasonló stratégiákat láthatunk a többéves ítéletet töltők esetében is. A hosszú börtönbüntetést gyakran oly módon „darabolják szét” a fogvatartottak, hogy az elsőfokú ítéletet megfelelőbbézik, majd várnak a másodfokú tárgyalásra, a perújrafelvételre, a strasbourgi döntésre vagy a

kegyelmi kérvényükre adott reakcióra. A beadványok és a kapott válaszok afféle mérföldkövekként funkcionálnak: a beláthatatlan időt kezelhető egységekre bontják (így például nem azt írják a rájuk várakozó feleségnek, hogy „Őt évet kaptam”, hanem azt: „Másodfokon valószínűleg elvesznek belőle, tehát jövőre kint vagyok” – a későbbiekben pedig ez a rituálé ismétlődik a szabadulásig). Gyakran bevalottan az időstrukturálás szerepét játsszák a büntetés-végrehajtási dolgozók elleni feljelentések is: „Az egyik, szerintem elmebeteg zárkatársam írt a Katonai Ügyészségre – mondta B. Csaba. – Próbáltam lebeszélni, mert látszott, hogy semmit sem lehet megállítani a vádaktól, amire azt felelte, ezzel is megy az ideje.” Hosszú ítéleteknél hasonló funkciót töltenek be az időszakonként beadott átszállítási kérelmek is: új környezetben az eltérő szabályok megtanulása, a követelményekhez való alkalmazkodás és a beilleszkedés miatt „szárnyalhat” az idő.

Egy másik példa lehetne a fogda első ránézésre strukturálatlan – éppen ezért hosszabb távon elviselhetetlennek tűnő – tere és ideje is. Úgy tűnik, a magánelzárás-büntetést azok viselik a legjobban, akik képesek kialakítani egy saját napirendet, mint ahogy azt K. Zsolt is tette: „Ha fogdára kerül valaki, legjobb, ha rendszerezi a napjait. Ez azért fontos, mert sokan beleragadnak a nyomasztó négy falba – ami hely hiányában elég közel van –, és egész nap csak fekszenek. Mindenfélén jár az agyuk. Akadnak olyanok, akik megszámlálják, hány lépés faltól falig a zárka, és egész nap járkálnak fel-alá, úgy, hogy majdnem megőrülnek. Ha viszont az embernek van egy megszokott órarendje, még a fogdán sem érzi nehezebbnek az időt. Én a reggelit követően általában kimegyek sétára, kiszellőztetem a fejem, majd a szabad levegő után feltakarítok, és olvasok ebédig. Egy kevés sziesztázás, majd tornázok egy jó órát legalább. Ezután jöhetnek az olyan apróságok, mint a levelek megírása, vagy ha sikerül becsempészni, akkor rádiózás. És már ott a vacsora, váltás, és el is telt a nap.”

Az idő lassulásának és gyorsulásának problematikájával szorosan összefügg a megküzdés kérdésköre. Medlicott 1999-es vizsgálata érdekes következtetésekkel szolgál öngyilkossági kísérletet elkövető, illetve jó coping stratégiákkal bíró fogvatartottak időhöz való viszonyáról⁹. Korábban feltételezték, hogy a büntetés hossza az egyetlen, amely a fájdalmas kapcsolatot létrehozza az idő múlása és a börtönélmény között – a kutatás azonban meglepő eredményeket hozott (amelyekkel összezseng M. László megállapítása is: „Az ítélet hossza fejben dől el”). A „gyenge megküzdők” reménytelennek látták az előttük álló éveket: úgy érezték, jövő idő egyszerűen nem létezik, és a jelen szörnyű állapota – az üres és unalmas percek, a „kikényszerített henyesség” a börtönben – örökké tart majd. Velük ellentét-

⁹ Diana Medlicott: Surviving in the Time Machine: Suicidal Prisoners and the Pains of Prison Time. Time & Society, vol. 8, no. 2, 1999

ben a pszichiátriai problémáktól mentes, az intézeti élethez jól alkalmazkodó elítéltek képesek voltak beilleszteni a büntetést a saját életútjukba, és jelentésteli keretben elhelyezni (mindezt részletesen elemzem *Az életút egésze és a börtön ideje* című fejezetben). Számukra az ítélet hosszától függetlenül jóval gyorsabban és tartalmasabban telt az idő.

A „gyenge megküzdés” példája a fogdán szinte naponta kisebb-nagyobb önkárosításokat elkövető E. Miklós lehetne. Elmondása szerint a falak között, „az ürességben” képtelen másra gondolni, mint arra, hogy az előtte álló húsz nap *sohasem* fog véget érni. A jövőbe vetett hit hiánya, a „nem múltó idő” képzeete végül olyan intenzív negatív emóciókat váltott ki, hogy mindent megpróbált elkövetni a helyzetből való szabadulás érdekében. Az egyebek mellett a nikotin megvonását is nehezen toleráló Miklós esete arra is rávilágít, hogy azok a szerek, amelyeket a fogvatartottak az idővel való megküzdés elősegítésére használnak, sok esetben a kívánnal ellentétes eredményre vezetnek. Több elítélt is beszámolt arról, hogy a kávézás és cigarettázás kisebb egységekre osztja a napot, és afféle jelzésekként szolgálnak az idő múlására: *„A reggeli kávé és cigi, pláne, ha olyan zárkában vagy, ahol jut mindenkinek, közösségformáló erővel bír – állítja F. Tamás. – Egyesek csak merednek maguk elé, de másoknak megered a nyelve, jó kis beszélgetések alakulhatnak ki. A kávézás időpontjai kötöttebbek. Ha valaki sokat dohányzik, észre sem veszi, csak reflexszerűen rágyújt. Persze tényleg vannak kiemelt cigik: ébredéskor, kaja után, lefekvés előtt.”* Az élvezeti szerek hasonló, tagoló szerepét említette F. Gábor is, amikor arról beszélt, hogy belefáradt abba, hogy órák óta kártyáznak némán a zárkatársával. *„Rágyújsunk? Kávézzunk? Egy idő után már azt is untam, ahogy a Pisti kérdezte. Inkább nekiálltam idegesíteni, stuffolni a fegyházásokat.”*

A kávé és cigaretta mellett a testedzésnek, illetve a testépítéshez használt anabolikus szteroidok kúraszerű használatának is lehet időtagoló funkciója (*„Hétfő: hát-bicepsz, kedd: mell-tricepsz; szerda: láb-váll, csütörtök: pihenő, aztán kezdem előlről”* – áll egy fogvatartott edzésnaplójában. Az illegális szteroidokat hasonlóképpen több hónapon át szedik – esetleg injekciókúrákkal felváltva használják a tablettás kiszerezésű készítményeket –, majd a „májkímélés” és „tisztulás” időszakai következnek.) A „gyúrós gyógyszereken” kívül a tudatmódosító szerek a börtönkereskedelem legnépszerűbb árucikkei, különösen a Rivotril nevű benzodiazepin-tabletta. A hagyományosan szorongásoldásra használt gyógyszer nagy mennyiségben az éberség jelentős mértékű csökkenését, sőt öntudatvesztést is okozhat. A rabnyelven csak „hibernáltsággként” emlegetett állapot legfőbb vonzereje, hogy a negatív gondolatokkal és fájdalmas fantáziaképekkel bombázó öntudat mellett az időérzés is megszűnik. Ahogy azt H. Árpád magyarázta: „Több

nap, sőt olykor egy egész hét kiesik, ha be vagyok állva. Ennyit nyerek vele. Ennyivel kevesebb ideig kell itt szenvednem.”

A felsorolt idézetek alapján nyilvánvalónak tűnhet, hogy a különböző kémiai addikciók (koffein-, nikotin- és nyugtatószer-dependencia), illetve a testedzésfüggőség kialakulása részben az idővel való megbirkózás kísérleteinek tekinthető. A jelenség (egyik) árnyoldala azonban, amikor „áruhiány” esetén, a fellépő megvonásitünet-csoport következtében az idő még a korábbinál is őrijtőbb lassúsággal kezd vánszorogni: *„A különböző drogok szerintem a világ legnagyobb tálmányai – vélekedik M. László. – Ha van, az idő sokkal kellemesebben telik, és a feszültség is elpárolog. Viszont a várakozáskor, ahogy írtam már, lelassul az idő, főleg, ha utána sem jutunk hozzá valamiért. Az erre szánt idő mintha sohasem akar elmúlni. Az idegesség egyre fokozódik, legyen szó akár cigiről, gyógyszerről vagy egyéb cuccról, és leggyakrabban ez a felhúzottság a betámadások, lerablások és verekedések kiindulópontja.”*

Noha nem állíthatjuk, hogy az élvezeti szerek használata kizárólag a gyenge megküzdési képességekkel bírók inadekvát stratégiája volna, megfigyeléseim szerint a börtönhelyzettel sikeresen megbirkózók igyekeznek keretek közé szorítani a fogyasztásukat: *„A nikotin az egyik legszörnyűbb drog – állapítja meg B. Zoltán. – Korábban, amikor még nem tudtam uralkodni a gondolataimon, ha kifogyóban voltam a cigarettából, én is stresszeltem. Ingerlékeny voltam, nem figyeltem a környezetemre, és sokszor megalázó helyzetekbe kerültem. Az elmúlt két évben csökkentettem az adagot, és ma már nem érint olyan érzékenyen, ha elfogy.”* Az addikció problematikája azonban csupán az egyik terület, amely megmutatja, hogy a jó megküzdőknek minőségileg más a viszonyuk a belső időérzékükkel. Számukra az ítélet ideje kevésbé kényszerítő jellegű (vö. mindezt K. Zsolt megjegyzésével: *„Amikor lassan telik az idő, olyan érzésem van, mintha mindent, amit csinálok, kényszerből tennék – kizárólag az idő miatt.”* Hasonló gondolatokról számol be egy rosszúl megküzdő páciens, Z. Sándor is. Számára azonban a kényszer a büntetés töltésének egészére rányomja a bélyegét: *„Itt bent mindent csak azért csinállok, hogy teljen az idő, nem pedig azért, mert kint is ehhez lenne kedvem.”*)

Medicott kutatási eredményei szerint a pszichiátriai problémáktól mentes fogvatartottak jellemzői: saját időbeosztás kialakítása a lehetőségekhez mérten, autonómia gyakorlása az idő felett, azaz lényegében a szabadság átélése az idő kontrollálásának visszaszerzésén keresztül. Amint a 15 éves börtönbüntetését töltő, a korábbi depressziójából felépült, írással, tanulással és újabb, civil kapcsolatok kialakításával foglalkozó L. Szilárd írja: *„Az idő múlását megtanultam befolyásolni. Úgy fejezem ki: strukturálok az időt. Ha ezt nem tenném, az idő strukturálna engem – ezt viszont nem engedhetem meg neki többé.”* A jó megküzdők egyfelől elfogad-

ják a börtön nyújtotta időkereteket – nem tiltakoznak a „napirend”, a „kötött idő” és a szabályok ellen –, egyszersmind képesek a lehetőségek szerint kitéríteni őket. Minderről M. László állított össze katalógust: „Az iskola, a munka és a sport mellett a kártyázás, a rajzolás, a filmnézés és a zenehallgatás is nagyon fontos. Az új filmek vetítése hoz valami rendszerességet: általában hétvégén lehet csemegézni. Sokan megoldják a zenélést tévé és rádió nélkül is. Órákig muzsikálnak kanállal meg lavróval, és ilyenkor megy a tánc is! Nekik röppül az idő, nekem viszont, aki csak hallgatom, és szenvedek a vonyítástól, megáll. [...] A napirendet meghatározza a fokozat is. A fegyház zártabb, másfajta életritmust követel meg, mint a börtön. Sok börtönös rá van állva arra, hogy nyitás után megy szomszédolni, minden zárkára szán egy bizonyos időt, és ha elhúzódik valamelyik, talán jobb is neki, mert nem marad ideje a következőre, ezért a holt nap sűrűbb lehet. Természetesen a sztorizás, vérszívás és viccelődés az, ami ilyenkor az egyes zárkákban folyik.” Bármivel tagolják is az időt, a jó megküzdés egyik alapfeltétele a hit, hogy még a börtönfalak között is megszereshető egyfajta tudás vagy tapasztalat, amely hasznos lehet a személyiség további fejlődése szempontjából.

Mielőtt rátérnék egy újabb, a megküzdés tekintetében kiemelkedően fontos kérdéskörre, az ítélet idejének és az életút egészének viszonyára, fontosnak tartom a fogvatartottak közötti hatalmi viszonyok szerepének rövid elemzését is. A „jó megküzdők” autonómiájának kialakítása – vagyis a képességük arra, hogy bizonyos keretek között kontrollálják a saját időbeosztásukat – a rabok informális hierarchia-viszonyaitól is jelentős mértékben függ (azaz a megküzdő képességek javítását időnként korlátozza az elítéltek rangsorában elfoglalt pozíció). A magasabb státusú elítéltek „hatalmának” lényegét egy Losonczi Ágnes-től kölcsönvevett idézettel tudnám leginkább megvilágítani: „Az idő értékét nemcsak a pénz mutathatja, hanem az is, hogy ki rendelkezik mások ideje fölött, hogy ki az, aki használja, vagy kihasználja mások idejét, és kik azok, akik még a saját idejük felett sem rendelkeznek, akik a maguk idejének sem lehetnek urai. Az idő birtoklása olyan mutató, amivel leírható a társadalom hierarchikus viszonyrendszere. Értékhierarchia tükröződik abban, ahogyan az egyik ember a másik idejével él: hogy ki kinek az idejét tartja tiszteletben, kinek az ideje értékesebb, ki kit várta meg.”¹⁰

B. Andrászt néhány hónappal ezelőtt hívtam „pszichológusi meghallgatásra”. Miután a mágneskártyámmal kinyitottam a folyosó ajtaját, és beléptem, a már régebb óta ott várakozó elítéltek egy csoportja Andrászt megelőzve tódult ki a lépcsőházba. András csendben megvárta őket, majd hozzám lépett, és azt mondta: „A tiszteletlenség soha sincs elfelejtve. Megjegyeztem őket. Megkapják majd, amit

¹⁰ Losonczi Ágnes: i. m.

ezért megérdemelnek.” A későbbi beszélgetés folyamán kiderült, hogy András úgy gondolja, az intézet valamennyi fogvatartottjának ismernie és respektálnia kell őt. Elvárja, hogy az elítéltekből való sorban álláskor a tömeg kettéváljon előtte, vagy hogy telefonáláskor előreengedjék. A sétaudvarra történő levonuláskor az első között áll – hogy a többiek mozdása ne az ő szabad levegőn tartózkodásából vegyen el értékes perceket –, de visszavonuláskor a sor végén araszol. A zárkában őt kintálják meg először az érkezett csomagokból, és ő az, aki még friss pornóújságokkal húzódhat be a mosdófülkébe. Senkinek sem köszön előre, és ő dönti el, kitől fogadja el az üdvözlést, sőt: hogy kinek tiltsa meg, hogy hozzá szóljon. Az ő ideje jóval „értékesebb” tehát, mint a börtönben élők közül bárkié.

A börtönmenők, az úgynevezett jógycerek nemcsak a saját időbeosztásuk, de gyakran gyengébb társaik ideje felett is rendelkeznek¹¹. Utasíthatják a többieket arra, hogy a saját leveleik megírása helyett az ő beadványaikat készítsék el, hogy velük eddzenek, amikor inkább misszióra mennének, vagy hogy a programjaik szervezését az ő napirendjüknek – kedvenc tévéműsoraiknak, zenehallgatási szokásaiknak, edzésiervüknek – rendeljék alá. Ebből a szempontból érdekes az emlékezéshez és a felejtéshez való jog is: nem ritka, hogy a „menők” többéves sérelmeket torolnak meg agresszívan a szállításban való találkozáskor, mindamellett a náluk alacsonyabb presztízsűektől elvárják, hogy ne emlékezzenek bizonyos korábbi sérelmeikre. B. András például már a befogadásakor súlyosan bántalmazott egy fogvatartottat, aki állítólag évekkal ezelőtt tiszteletlenül beszélt vele az előzetesházban, de nem tűrte az acsarkodást két régi ellenfél között, amikor azok az ő zárkájába kerültek.

Egy másik történetben P. Márk, aki korábban a dolgozók körletén egyre jobb megküzdési stratégiákat dolgozott ki – nyelveket tanult, szakköröket indított, egyetemi felvételigre készült stb. –, elvesztette a munkáját. Az új, nem dolgozó zárkában különösképp számított, afféle csodabogárnak, akire rövidesen rásütötték a „besúgó” bélyegét. (Egyebek mellett amiatt, mert egyik alkalommal túl kevés időt töltött a beszélőn. A nővére közölte vele a nagymama halálhírét, majd úgy döntött, félbeszakítja a látogatást, mert néhány hónapos csecsemője vigasztalhatatlanul sírt. Márkot, miután visszatért a társai közé, azzal vádolták, hogy inkább rövidebb időt tölt a családjával, csak hogy ellenőrizhesse a többieket, nem lopták-e el a csomagját. Kitalálták, hogy talán nem is a nővérével, hanem az intézet operatív tisztjeivel beszél.) A stigmatizáció következménye az lett, hogy a zárkatársak „megtiltották” Márknak, hogy szakköri foglalkozásokat tartson. Pszichológusi meghallgatásokra is csak alkalmanként, titokban tudott eljutni. A korábbi, számára jelentős tevékeny-

¹¹ Minderről részletesen Fiáth Titanilla: Jógycerek a börtönben. Café Babel, 2009/58.

ségek feladása után, illetve a „jógyerekek” terrorjának hatása alatt úgy érezte, hogy „a jelenlegi zárkában töltött másfél hónap többnek tűnik, mint a dolgozóként eltöltött három év”. Végül átszállítási kérelmet adott be egy másik intézetbe, ahol reményei szerint foglalkoztatni tudják majd.

Az életút egésze és a börtön ideje

„A börtön egy választóvíz – írja L. Szilárd –, olyan, mint az ötvösöké. Van, akit szétmarnak az évek, és az a brutalitás, ami folyamatosan körülveszi. Ezt leküzdve kell értelmes elfoglaltságot találni.” Míg a pszichiátriai problémáktól alapvetően mentes, jó megküzdési technikákat alkalmazó fogvatartottak az idejük strukturálásában érdekeltek, addig a rosszul megküzdők – a negatív érzelmek túlsúlyával, beilleszkedési problémákkal és szuicid kísérletekkel jellemezhető fogvatartottak – a büntetés idejét permanens szenvedésként élhetik át. Az egyik legfontosabb különbség a két csoport között, hogy a gyengén megküzdők a büntetést *elpocsékolt időként* fogják fel az életútjuk egészét tekintve. Úgy vélik, egyfajta törés keletkezett az élet-történetükben: a büntetés ideje afféle „zárójeles idő”, „nem valódi élet”. Az „igazi idő” odakint kezdődik majd újra. Sokan olyannyira nem veszik számításba a börtön töltött éveket, hogy a valódi életkorukról is megfeledkeznek. Jewkes¹² említ például elítélteket, akik döbbenet tapasztalják, hogy a testvéreik tinédzserkorú gyermekeivel jobban kijönnek, mint a velük egyidős rokonokkal: kamaszként börtönbe kerülve egyszerűen képtelenek elfogadni, hogy időközben akár húsz év is eltelt, és már nem serdülők. Ahogy egy a hatvanas éveiben járó interjúalanya fogalmaz: *„Egyetlen napot sem öregedtem a börtönben. Még mindig harminc vagyok. Néha csodálkozom, miért nem jutok semmire a női örkkel, aztán belenézek a tükörbe, és persze sokkot kapok.”*

Az ítélet „értelmetlenségéről” és az ezzel összefüggő negatív érzelmekről így ír az 53 éves férfi, G. Dénes: *„Mindenre sajnálom az itt töltött időt, amely cél és értelem nélkül folyik el mellettem – és velem együtt természetesen, hiszen öregszem napról napra. Rengeteg időm van mindenre, mégis mindenre sajnálom. Milyen célt találjak még? Nemigen érzem, hogy valamit tartogatna számomra az élet. Esténként már alig várom, hogy elaludjak, és ne tudjak semmiről.”* (Mindez természetesen a hosszú ítéletes, idősebb fogvatartottak problematikájára is rávilágít: nehéz egyidejűleg siettetni az ítélet múlását, egyszersmind szembesülni azzal, hogy a hátrahagyott napok nemcsak a szabaduláshoz, de a halálhoz is közelebb juttatnak.)

12 Yvonne Jewkes: Loss, liminality and the Life Sentence: Managing Identity through a Disrupted Lifecourse. In: Alison Lieblich – Shadd Maruna (eds.): i. m.

Az idézettel összefüggésben megemlíteném, hogy a jó és rossz megküzdők között nagyszerűen differenciál az estéhez/éjszakához való viszony is. A fogvatartottak legtöbbször ezeket a napszakokat említették „kedvencekként”, azonban nem mindegy, miért.

Míg a rosszul megbirkózók az alvás lehetősége: a „teljes öntudatlanság” és a „máshol lét” miatt választják az éjszakát, addig a jó megküzdők azért, mert végre „eltűnik a személyzet”, megszűnik az „utasítás”, és azt tehetik, amihez kedvük van (vagyis megélethetik a szabadságot és az autonómiát). Amikor megkértem a fogvatartottakat, hogy ha van kedvük, rajzolják le, mit jelent számukra a börtönidő, egyikük – egy számos önkárosítást elkövető, 34 éves férfi – egy alvó törpét festett a következő szöveggel: *„Az alvás számomra felpörgeti az időt, ilyenkor elfelejtek minden bűt és bánatot.”* Hasonló álláspontot fejt ki a kedvenc időszakairól a 22 éves, jelenleg súlyosan depressziós T. Róbert, aki a büntetést „teljesen értelmetlennek” látja, mert *„csak addig volt valamennyire elviselhető, ameddig a barátnőm tartotta bennem a lelket”*. *„A telet szeretem bent – írja –, mert hamar besötétedik, és gyorsabban eltelnek a napok, hetek. A nyarat egyenesen gyűlölöm bent. Nemcsak, mert kiállhatatlan a hőség a zárkákban, hanem mert a civil életben nagy a pörgés, jó bulik mennek, én meg be vagyok zárva a nyár közepén, ami nem egyszerűen szar érzés.”*

Röviden visszatérve még a jelentés nélküli börtönévektől szenvedő G. Déneshez: a 15 éves ítéletet töltő férfi helyzetét tovább nehezíti, hogy úgy véli, ártatlanul kapott büntetést. A rendkívüli eseményekben – szökés, szuicidium – részt vevő fogvatartottak között gyakran tapasztalhatjuk, hogy igazságtalan bírói döntés áldozataként tekintenek magukra. Kérdés, hogy az ártatlanság hitének fenntartása tovább nehezíti-e a börtönéveket, vagy ellenkezőleg: ahhoz, hogy az elítélt képes legyen a korábban már említett időtagoló stratégiákkal élni – beadványokat írni Strasbourgtól kezdve a köztársasági elnökig bárkinek –, lényegében elengedhetetlen, hogy bizzon az „igazában”. Korábbi, a Hospice Alapítványnál rákbetegekkel végzett munkámra visszagondolva úgy vélem, a pszichés nehézségekkel sikeresen megbirkózó haldoklókhoz hasonlóan a fogvatartottak körében is létezik egyfajta „kettős tudat”. A rákbetegek egy része egyfelől tudatában volt annak, hogy rövidesen meg fog halni: elbúcsúzott a családtagoktól, és végrendelkezett. Mindemmellet azonban folyamatosan fenntartotta a reményt is (például, hogy talán Amerikában éppen most készítették el a rák ellenszerét, amely rajta is segíthet). Ehhez hasonlóan a kompetens fogvatartottak oly módon képesek a kegyelmi kérvények és egyéb beadványok sikerében reménykedni, hogy közben nem veszítik szem elől a valóságot (azaz a vágyott, idő előtti szabadon bocsátásuktól függetlenül is értelmes időként hasznosítják a börtönbeli mindennapokat).

Shadd Maruna brit kriminológus¹³ szerint az „öntudatlanság híveivel” szembeállítható jó megküzdők „jövátételi” vagy „megváltás-narratívák” segítségével alkotják meg vagy mesélik újra az élettörténetüket. Azoknak, akik képesek megbirkózni a börtönélettel, gyakran megváltozik az „énelményük” is: képesek lesznek egy a múlttól viszonylag független identitás felvételére (például az autótolvaj szakmát tanul, és úgy gondolja, hogy a jövőben a bűnözés helyett szakácsként fog boldogulni). A múlttal való szakítás azonban akkor válik hasznosíthatóvá, ha párhuzamosan megteremtődik a folytathatóságba, vagyis a jelen és a jövő idő közötti folytonosságba vetett hit is. A jó megküzdők tehát olyan cselekvésekkel jellemezhetőek a zárt intézetekben, amelyekről úgy gondolják, hogy nem csupán a bennlét alatt értelmeseek – mint amilyen a jutalom reményében végrehajtott viráglocsolás a nevelői irodában –, hanem amelyeknek az életút egészét figyelembe véve is lehet jelentőségük.

A teljes élettörténet perspektívájából még az idő felgyorsítását elősegítő, börtönben végzett munka is megkaphatja az „értelmetlen robot” címkét: *„Akadnak emberek – vélekedik K. Zsolt –, akik kizárnak maguk körül mindent, és droidszerűen teszik nap mint nap ugyanazt. Ha dolgozik az illető, reggel felveszi a munkát, végzi a csip-csup dolgait, de eközben is a másnapi kivonuláson jár az agya. Nem érdekli semmi, mert azt hiszi, így hamarabb eltelik az idő. Szerintem ez az igazi hibernáció. A lényeg abból adódik, hogy elfelejtjük, kik vagyunk, és csak tesszük, amit mondanak nekünk. Nem gondolkodni, és nem gondolni azokra, akiket kint hagyunk, viszont elég veszélyes.”*

A „hibernáltság” elleni küzdelmet számos fronton megvívhatják az elítéltek. Akadt olyan, póniksindrómával kezelt kliensem, aki az ítéletét amiatt tartotta kihagyhatatlannak az élettörténete szempontjából, mert a tapasztalat, hogy képes volt túlélni alkalmanként a poklot is, megerősítette az önmagába vetett hitét, az éhhatékonyág észlelését a rohamok fellépésekor. Az egyik drogprevenciócs csoportfoglalkozáson, ahol a traumatikus emlékek törlésére irányuló legújabb tudományos kísérleteket vitattuk meg, a résztvevők nagyobb hányada állította, hogy sohasem élne a negatív memóriatartalmak eltüntetésének lehetőségével. Elfogadták, hogy az olyan keserű tapasztalatok, mint a börtönben töltött évek, is gazdagították a személyiségüket/önismeretüket azáltal, hogy valamennyire megtanultak különbséget tenni „jó” és „rossz” között. F. Tamás szintén igyekszik „nem kihajított időként” tekinteni a büntetésére: *„A civil életemben eltöltött életidőmhöz képest szinte ugyanennyi a rám kiszabott büntetés. 15 év távlatát igen nehéz belátni. Ezen idő alatt kétszer annyit kell tanulnom, kétszer annyira kell akarnom és küzdenem, mint odakint tenné azt egy korombeli. De jó ez így, ad valami tartást. El kell érnem olyan*

13 Idézi Yvonne Jewkes: Uo.

dolgokat, amik még ebben az életben is büszkévé tehetik azokat, akik szeretnek. És ebben a legnagyobb szövetségesem maga az idő.”

A tapasztalataim azt mutatják, hogy az életút egészébe értelmesen beilleszthető börtönidő koncepciója a megküzdés sarokköve. Ebből a szempontból azonban keveset számít, hogy a jövőkép mennyiben kapcsolódik a későbbi kriminalitáshoz. Akadnak elítéltek, akik a patinásabb alvilági hírnév megalapozása, illetve a stabilabb bűnözői kapcsolatháló kiépítése miatt nem érzik elpocsékoltnak az időüket. Az ily módon gondolkodók – általában a fiatalabbak – szinte bármire képesek a renoméjuk tisztán tartása érdekében (verekedésekbe bonyolódnak, ha megneszelik, hogy valaki „vamzernek” minősítette őket; a bűnvádi eljárást is kockáztatva agresszívak, ha egy „barátjuk” melletti kiállásról vagy a „tűzállóságuk” bizonyításáról van szó). Szerencsére a „szociálpozitív” stratégiák bevetésére – mondjuk az érettségi vagy felsőfokú bizonyítvány megszerzésére, különböző szakmák elsajátítására vagy a sportkarrierre való felkészülésre – is akadnak példák. Az érettségire készülő, angolul tanuló és rendszeresen konditerembe járó Á. Tibor az ítéletét egyfajta „rekreációs folyamatként” értelmezte újjá. Sok más drogfüggőhöz hasonlóan ő is úgy vélekedik, hogy talán már nem lenne életben, ha nem kapott volna letöltendő fegyházbüntetést. *„Felszabadító érzés volt ráébredni, hogy mindannyian követünk el hibákat, és ezek alapvető fontosságúak a fejlődésünk és az előrehaladásunk szempontjából. A rekreáció számomra a testi-lelki harmónia, a sportorientált életmód, az egész életen át tartó szellemi és fizikai aktivitás, a jó közérzet programját jelenti. Megújult energiával és optimizmussal tölt fel.”*

A „kint” és a „bent” ideje

Losonczi Ágnes szerint napjaink felgyorsult, rohanó idejében épp arra nem jut idő, amire *„nem a külső kényszer, hanem a belső szükség vezetne”*¹⁴. Megfigyelhető, hogy a börtönlakókat „civilből” sokszor épp emiatt irigyeljük: nem ritkák a zárt intézeteket „wellnessfarmokkal” azonosító börtönmitoszok és az olyan vélemények, mint például *„Bezzeg a rabok számára jut idő elmélkedésre, önmagukra figyeléssel!”* (A fegyintézetekben dolgozók persze tudják, hogy épp az *időfelesleg* az, ami sokszor elviselhetetlenné teszi a börtönéveket. Az előbbieket értelmében természetesen különbséget tehetünk a két, korábban említett csoport között: míg a rosszul megbirkózók elsősorban irreális ábrándozásra és/vagy rágódásra használják az ítélet idejét, addig a pozitív coping stratégiákkal leírható elítéltek összegzésre, el-

¹⁴ Losonczi Ágnes: i. m.

mélkedésre és megvalósítható jövőbeli tervek építésére szánják az önmagukra fordítható órákat.) Johnson tanulmánya¹⁵ szintén rávilágít a börtön világa és a modern életvitel időháztartása között tátongó szakadéokra. Amíg a fegyintézet ideje afféle „vakációként” interpretálódik a falakon kívül élők, különösen a jogalkotók számára, addig az információs technológiákat továbbra is elzárják majd a fogvatartottak elől, behozhatatlanná növelve a lemaradást a civil világban való boldoguláshoz immár nélkülözhetetlen készségek és tudás terén.

A „kinti” és a „benti” időszámítás közötti különbségek nemritkán kemény konfliktusokat okoznak a rabok és hozzátartozóik között. A „szinkronizáció” nehézségeit érhetjük tetten olyankor, amikor a „bentiek” ingerültté válnak a késlekedő csomagok vagy levelek miatt. A „Nem igaz, hogy nincs fél órája írni!” típusú számonkérés például nem számol azzal, hogy a börtönön kívüli világban az utóbbi évtizedekben gyökeresen megváltoztak a kommunikációs stratégiák. Az sms- vagy e-mail-küldés teljesen háttérbe szorította a levélírást, illetve nyilvánvalóan nehéz hozzászokni a börtönrendszer „tiz perc engedélyezett telefonbeszélgetés – szigorúan kötött időben” rendjéhez akkor, amikor a mobilkommunikáció segítségével bárki bármikor beszélgethet. Akad olyan család, ahol a vonalas telefon feleslegessé válása miatt már mindenki mobilra használ, mivel azonban a rádiótelefonok hívása óriási összegeket emészt fel, a szülők és a barátnő alkalmanként órákat várakozik a „kapcsolattartóként” felvezetett telefonfülke előtt. Az ügyintézővel kapcsolatos követelmények szintén problémák forrásai lehetnek: *„Konfliktusok mindig vannak a kintiekkel – írja G. Dénes –, főleg, ha valamit csak napok, hetek alatt oldanak meg. Nem akarják megérteni, hogy itt minden perc számít [ennek főleg előzetesben van jelentősége, az ügyvéd és egyebek intézésekor]. A civileknek fel sem tűnik odakint egy-két hét: túlságosan pörög minden, és nincs idejük semmire. Ebben az ingerszegény világban viszont teljesen más fogalma van akár egyetlen napnak is.”*

A „kint” és „bent” idejének összehangolására számos kiváló példát említhetünk. Akad olyan apa, aki minden délután megnézi a mesét a tévében, és utána hívja csak fel a kisfiát, hogy megbeszélhessék a látottakat (azaz az együtt töltött idő hiányát hidalja át azzal, amikor különböző terekben, de mégis – jelképesen – együtt nézik a műsort). Férjek gyakran ily módon kávéznak vagy ebédelnek „együtt” a feleségükkel és a családdal. Egy másik páciensem, miután megértette, hogy hat éves fiának elviselhetetlenül hosszú idő telik el két beszélő között, így biztatta a gyereket: *„Amikor megkérdezte a kisfiam, mikor láthat legközelebb, nem azt mondtam, hogy három hét múlva, hiszen az borzasztóan hosszú lenne neki. Azt feleltem, hogy*

¹⁵ Robert Johnson: Brave New Prisons: The Growing Social Isolation of Modern Penal Institutions. In: Alison Lieblich – Shadd Maruna (eds.): i. m.

most beszélgetünk, jövő héten küldök egy levelet, abban benne lesz a papír, és utána való héten már találkozunk is. Így ezt a rengeteg időt lényegében felbontottam három pillanatra, és a gyerek megnyugodott.”

A civilek idejével való versenyfutás klasszikus példája a „Mennyit hajlandó várni egy feleség/barátnő?” témaköre is. Ismertem olyan, tízéves feyházbüntetést tölto elíteltet, aki ötévnyi kitartás után azt is megengedte a barátnőjének, hogy egy LT-nek (lelki társnak) keresztelt férfival hidalja át a várakozás idejét. A kérése annyi volt, hogy össze is költözhetnek akár, de beleszeretnie szigorúan tilos! Az általam megkérdezettek egyöntetűen két-három évben határozták meg a női hűség előírható időtartamát (egyesek szerint ennél hosszabb időre kényszeríteni a partnert már nem etikus). Mindez természetesen függ a korábban együtt töltött évek számától és az elkötelezettség mértékétől, a viszony szorosságától is (törvényes feleségtől, különösen, ha közös gyerekek is születettek, hosszabb időt kívánnak meg, mint a barátnőtől). Akadnak azonban olyanok is, akik szerint a párkapcsolat csak felesleges aggodalmak forrása a börtönben (hiszen az ember agya folyamatosan kint jár, gyanakszik, esélyeket latolgat, megnehezítve ezzel az amúgy is lassan csordogáló időt). „Általában már kint érzem a vesztemet, tudom, hogy be fogok dőlni – magyarázza M. Elemér. – Olyankor megmondom a velem épp kapcsolatban lévő nőnek, hogy ennyi, kész! Nem indoklom meg, hanem olyan dolgot teszek, ami nem tetszik neki. Amikor emiatt elővesz, annyi a feleletem, hogy ha nem jó így, el lehet biciklizni. Bár tudom, hogy ez nem szép dolog, de könnyebb így véget vetni egy kapcsolatnak. Nem szeretem, ha azt hajtogatja az aktuális párom, hogy ő így-úgy kívár, aztán utána sehol semmi.”

A börtönök alatt megváltozik a kiemelt időszakok, az ünnepek jelentése és jelentősége is. Mivel a fogvatartottak nem vesznek részt a „civil időt” tagoló eseményekben, kidolgoznak egy csak bentre érvényes naptárat. Ennek alapján érdekes megfigyelni, hogy az idő linearitása, vagyis a szabadulás időpontja felé való előrehaladás mellett melyek azok a visszatérő események, amelyeket a hónapok, évek körforgásában számon tartanak. Kiemelten fontos általában a bebukás napja és a szabadulás eljövendő dátuma, illetve az ítélet „felezőpontja”, amely után érezhetően felpörög az idő (a „már kifelé megyek” ideje, úgy tűnik, gyorsabban telik). Megváltozik a szilveszter jelentése: az „új év, új reményekkel!” elvárás mellett megnyugtató többletjelentés, hogy „ismét elment egy év, lassacskán kint vagyok”. Az új év börtönbeli értelmezése jelzi, hogy még azok a rabok is, akik nagyobb egységekkel mérik az ítélet idejét, több, különböző „évet” tartanak számon. A naptári, a bebukás és a szabadulás dátumaival határolt, a szeptemberi iskolakezdéssel induló vagy a születésnapok által tagolt évek a hosszabb ítélet kezelhető egységekre osztásá

segítik elő (azaz a naptári év fordulópontjain kívül számos fogódzót találnak még, amikor meg szeretnék magukat győzni arról, hogy „telik az idő”).

Egyik decemberben a Budapesti Fegyház és Börtönnel szemben álló, az ablakból jól látható, üres óriásplakáthelyet festékszóróval telefújták ünnepi jókívánásokkal („Boldog karácsonyt!” „Szeretünk!”), állt egy díszített fenyőfa képe és szívekbe rajzolt monogramok mellett). A legnehezebb ünnep kétségkívül a karácsony. K. Zsolt szerint *„kínzóan lassú az a három-négy nap. Általában komoly erőfeszítéseket teszek, hátha sikerül nem tudomást vennem róla, de ez eddig még egyetlen alkalommal sem jött össze. Ilyenkor mindenkit átjár a család és a szeretet hiánya. December 24., 25., 26.: sokszor egy külön ítéletnek látszik.”* A házastárs biztatása hosszú ítéletesek leveleiben („Már csak egy karácsonyt kell kibírunk egymás nélkül!”), ugyancsak mutatja, hogy családos emberek számára az év sokszor karácsonytól karácsonyig tart. A saját születés- és névnap többnyire háttérbe szorul (a vagyonszemből időnként meghívják a zárvatársakat közös „süteményezésre”, sőt még tortát is készíthetnek, de gyakoribb, hogy csak a régebb óta egy zárkában élők köszönik meg egymást). A hozzátartozók születésnapja viszont a korábbinál nagyobb fontosságra tehet szert: *„Kint sokszor elfelejtettük megköszöntenünk egymást – mondja O. Gusztáv. – Anyu például két hete még mondta, hogy tudja, hogy lesz születésnapom, de mostanra már megfeledezett róla. Nekem viszont fontos, hogy gyártsam ezeket a cérnaképeket. A testvéreim születésnapja csak két hónap múlva lesz, de már elkészültem az összes ajándékkal, sőt a karácsonyi képekkel is mindenkinek.”* Fájdalmas – egyúttal leginkább számon tartott – a gyerekek születésnapja (általában negatív jelentéstöbblettel: „Már ötéves, és még nem is neveltem!”). A „közös” ünneplés megteremtésére egyszerű, mégis felbecsülhetetlen jelentőségű a Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet legutóbbi kezdeményezése, ahol a fogva tartott szülők/nagyszülők által felolvasott meséket cédére rögzítik, így a fizikai távolságot áthidalva karácsonykor szimbolikusán együtt lehetnek a gyermekekkel/unokáikkal.

A memória torzításai

Annak ellenére, hogy az ítélet ideje sokszor elképesztő lassúsággal telik, sőt nemegyszer megállni látszik, a szabadulás után gyakori tapasztalat, amit egyik visszaeső páciensem fogalmazott meg egy korábbi ítéletéről: *„Mintha egy pillanat alatt eltelt volna az egész, pedig amikor benne voltam, majd megőrültem, olyan lassúnak tűnt.”* A reminiscencia-effektus elmélete szerint életünknek azokra a szakaszaira emlékszünk vissza viszonylag élesen, amelyekből számos időjelző, azaz jelentős emlék áll a ren-

delkezésünkre¹⁶. A börtön uniformizált világában – az azonos ritmusban zajló napok, egyforma ruhák, terek, ételek stb. között – viszonylag kevés mérföldkő jelent kapaszkodót a memória számára. Ezek többnyire valamilyen szempontból kiemelkedő történések: ítélhetőzatal, végszállítások, nagyobb balhék vagy elszenvedett traumák („Minden korszakomnak van legalább egy meghatározó eseménye, fogda, verekedés, árulás, szoros barátság – írja K. Zsolt. – Ezekhez viszonyítom az eltelt időt”). Akad fogvatartott, aki a korábbi zárkákat visszaidézve rendezti időrendbe az eseményeket („Mindegyiknek saját története van”), a 22 éves F. Tamás pedig így emlékszik vissza: „Fiatalkorúként az érzéseim mentén rendszereztem az eseményeket. Mikor voltam depressziós, mikor örültem nagyon. Most már én is eseményekkel osztom fel az időt, konkrét személyekhez viszont nehezebben kötöm.” A televízió-nézési szokások szemügyre vétele ugyancsak érdekes következtetésekre vezet. Egyes fogvatartottak a szerint találnak fogódzókat akár több ítélet egyformaságában is, hogy végiggondolják, milyen sorozatokat vetítettek akkoriban: „Már nem azt mondom, hogy Tökölön vagy Baracsán ez meg az volt – magyarázza S. András –, hanem hogy akkor ment a Homok titkai vagy a Betty, a csúnya lány. Tisztára sorozatfüggő lettem. A Barátok közt elkapcsolásának csúnya következményei lennének a zárkában.”

A – civil életét tekintve egyébként kiváló emlékezőtehetséggel bíró – G. Dénes-től származó idézet nagyszerűen példázza, hogy egy akár többéves ítéletből is mennyire kevés emlék válik hozzáférhetővé a későbbiekben: „Ha visszatekint az ember a bent töltött évekre, csak a különös eseményekkel kapcsolatosan tudja az időt rendszerezni. Például ’78-ban szabadultam, és ha visszagondolok az elejére, ’76-ra, csak ennyi jön: letartóztatás, Zalaegerszeg: a szörnyű, kötelező tornák; Sándorháza: éhezés, hideg, megettük a smaszter macskáját; a Richter Richárd-ügy, aztán szabadulás.” (Megjegyezném, hogy a Richter-ügyre ráadásul pontatlanul emlékszik: a szegedi tragikus események 1984-ben történtek.) A „pillanatok alatt röppent el” élményéhez hozzájárulhat az is, hogy a volt fogvatartottak a szabadulásuk után megpróbálják szándékosan elfelejteni a bent töltött időt. Általában nem beszélnek róla – csak „volt síttesekkel”, és velük is inkább a vidámabb sztorikat idézik fel. Ahogy G. Dénes fogalmaz: „Okos ember az itt bent töltött időt megpróbálja levedleni, mint kígyó a bőrét.” Ez lehet a magyarázata annak, hogy sokszor a leginkább empátikus, „jó zárkatársak” is megfélekednek az ígéreterükről, miszerint legalább egy képeslapot küldenek majd a „szabad életből” a bent maradóknak.

A – memóriát tekintve – néhány fontosabb időpillanatra zsugorodó börtönéveknek megfontolásra érdemes következményei lehet(né)nek a büntetőpolitika szempontjából. Ha az eseményekben szegény ítélet idejét visszatekintve úgy észlelik a

¹⁶ Douwe Draaisma: i. m.

bűnelkövetők – különösen az értelmes tevékenységet elutasító, ám a visszaesés szempontjából igencsak veszélyeztetett „rossz megküzdők” –, mint amit „könnyedén ki lehetett bírni, hiszen hamar eltelt”, vajon van-e értelme annak, ha a kiszabott ítéletek időtartamát növeljük? Létezik-e *elretentő hatás* akkor, amikor az emlékezet torzító hatásai jótékonyan elfedik mindazt a szenvedést, amelyet a bentről nézve csigalassúsággal araszoló idő okozott?

IRODALOM

- Draaisma, Douwe:** Miért futnak egyre gyorsabban az évek? Typotex Kiadó, Budapest, 2003
- Fejős Zoltán (szerk.):** Idő és antropológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2000
- Fiáth Titanilla:** Jógyerekek a börtönben. *Café Babel*, 2009/58.
- Foucault, Michel:** Felügyelet és büntetés: A börtön története. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1990
- Gellériné Lázár Mária (szerk.):** Időben élni. Történelmi-szociológiai tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990
- Jamieson, Ruth – Grounds, Adrian:** Release and Adjustment: Perspectives from Studies of Wrongly Convicted and Politically Motivated Prisoners. In: **Alison Liebling – Shadd Maruna (eds.):** The Effects of Imprisonment. Willan Publishing, Cullompton, 2005
- Jewkes, Yvonne:** Loss, liminality and the Life Sentence: Managing Identity through a Disrupted Lifecourse. In: **Alison Liebling – Shadd Maruna (eds.):** i. m.
- Johnson, Robert:** Brave New Prisons: The Growing Social Isolation of Modern Penal Institutions. In: **Alison Liebling – Shadd Maruna (eds.):** i. m.
- Losonczi Ágnes:** Az ember ideje. Holnap Kiadó, Budapest, 2009
- Mann, Thomas:** A varázshegy. Európa Kiadó, Budapest, 1988
- Medlicott, Diana:** Surviving in the Time Machine: Suicidal Prisoners and the Pains of Prison Time. *Time & Society*, vol. 8, no. 2, 1999
- Sykes, Gresham M.:** The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison. Princeton University Press, Princeton, 1958

VIG DÁVID

Veszélyes bűnelkövetők a büntetés-végrehajtásban

Mely bűnelkövetők a veszélyesek? Milyen tendenciák jellemzik a veszélyes bűnelkövetőkkel kapcsolatos kriminálpolitikát? Milyen problémát jelentenek a büntető igazságszolgáltatásnak a veszélyes visszaesők? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekre keresték a választ a Pécsi Tudományegyetem és a freiburgi Max-Planck Intézet által szervezett harmadik kriminológiai nyári egyetem résztvevői.¹ Ez a beszámoló lehetőséget ad a harminc fiatal német, magyar, horvát, cseh és grúz büntetőjogász, valamint kriminológus egyhetes tanácskozásán kialakult álláspontok ismertetésére és továbbgondolására is.

Kik a veszélyesek?

A veszélyes, vagy más megközelítésben úgynevezett „megrögzött”, illetve „hajlamos” bűnelkövetőket nem a közelmúltban fedezte fel a kriminológia. Franz von Liszt *Marburgi Programja* is külön foglalkozott már az általa javíthatatlanoknak nevezettekkel. Liszt azokat az elkövetőket tartotta ilyeneknek, akiket a büntetés nem rettent el a további elkövetéstől, valamint akikre a büntetés nincs jótékony, javító hatással.² A hazai jogalkotás – illeszkedve a nemzetközi fejleményekhez és a korabeli tudományosságban uralkodó nézetekhez – az 1928. évi X. törvénnyel vezette be a szigorított dologházat, és így tette meg az első célzott lépést a büntetőjog-alkotás szintjén a megrögzött büntettek határozatlan ideig tartó ártalmatlanításáért.

Általános indokolása szerint a törvény fő célja az igazságszolgáltatás felgyorsítása volt, ezzel kapcsolatban valóban számos rendelkezést tartalmazott. E mögé a nemes cél mögé „bújtatva” jelenik meg a megrögzött büntettek ártalmatlanításának igénye. A törvényalkotásra a büntetőügyek „összegyülemlése” miatt volt szükség. Konkrétan: az okok között az is szerepel, hogy amellet, hogy a hivatászerű vagy keresetszerű büntettek az igazságügyi hatóságokra is „töméntelen sok munkát rónak”, mellesleg „mérhetetlen bajt, kárt és szenvedést okoznak a tisztességes, munkás és törvényisztelő társadalomnak”. Az indokolásban az igazságügy-miniszter kifejtette, hogy a „megrögzött büntettekkel szemben a büntető igaz-

¹ Dritter Kriminologischer Sommerkurs. Pécs, 2010. június 6–11.

² Franz von, Liszt (1882/83): Der Zweckgedanke im Strafrecht. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2002

VIG DÁVID

ságszolgáltatásnak az első és főhivatása nem az, hogy az adott eset tárgyi súlyával s az elkövető alanyi bűnösségével arányban álló határozott tartamú büntetést szabjon ki, hanem az, hogy az ily büntetéssel szemben a bíróság oly büntetést alkalmazhasson, amely ártalmatlanná tételükre, s így velük szemben a társadalom megvédésére alkalmas”.³ A képviselőház igazságügyi bizottsága 1927 novemberére elkészítette a törvényjavaslatról szóló jelentését, e szerint „legfőbb ideje, hogy az ellen a 800-1000 szokásos, üzletszerű bűnös ellen, kik a társadalom állandó veszélyét jelentik, hathatós biztonsági intézkedésekkel védekezzünk. [...] Ha egyszer ezt a 800-1000 üzletszerű bűnöst kiemeljük a bűnözők világából, egyszerre megváltozik a képe a zsebtolvajlásoknak, betöréses lopásoknak, üzletszerű orgazdaságoknak és szélhámos csalásoknak. Ezek ellen nincs más védekezés, mint az ártalmatlanná tétel, de meghagyva nekik a feltételes szabadságra bocsátás intézményében a szabadulás reményét.”⁴

Ezzel a lépéssel Magyarország a nemzetközi trendekhez illeszkedett. Az 1925-ös londoni börtönügyi konferencia határozatában szerepelt, hogy a megrögzött büntetésekkal szemben szükséges a határozatlan időtartamú szabadságvesztés, amit oly módon kell szabályozni, hogy az elítélt szabadon bocsátásának nem lehet előbb helye, mint amikor a társadalmi életre alkalmassá válik.⁵ A törvény elfogadásakor már ismertek voltak az angol, a francia, az amerikai, a norvég, a svéd, a német, az osztrák, a svájci és az olasz példák is, amelyek mind-mind a megrögzötteket célozták meg.

A német példa

A német *Sicherungsverwahrung* – amelyről Michael Kilchling tartott előadást⁶ – szintén a korszak, de részben más ideológia terméke. Az 1933-ban, a veszélyes, megrögzött bűnözőkről, valamint a javító és védelmi intézkedésekről szóló törvénnyel bevezetett biztonsági őrizet a kezdetektől vég nélküli viták tárgya a német jogirodalomban. Kilchling előadásában foglalkozott a jogintézmény németországi történetével, a legutóbbi fejleményekkel, a biztonsági őrizet kiszabásának kritériumaival, illetve az őrizetre ítélték végrehajtási körülményeivel is.

Előadásában feltehetően a kérdést: egy állam mit tehet a veszélyes elkövetőkkel? Az előadó felosztása szerint egyrészt lehetőség van a büntetési tételek felemelél-

³ Az 1927. évi január hó 25-ére összehívott Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőház – Irományok, V. kötet. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1927, 367. és köv. o.

⁴ Uo. 69. o.

⁵ Uo. 367. és köv. o.

⁶ Michael Kilchling: Die Sicherungsverwahrung – ein deutscher Sonderweg?

sére, másrészt az intézkedések módosítására. A büntetési tételek megnövelése történhet általánosságban, vagy pedig meghatározott elkövetői csoportokra koncentrálni (szektoriális vagy kategóriákra vonatkozó inkapacitáció). Ha a szabadságelvonó intézkedések alkalmazását választja a jogalkotó, akkor Kilchling szerint ennek pozitív következménye, hogy a büntetések általánosságban nem emelkednek (nem érvényesül egy úgynevezett pull-up hatás), hanem csak meghatározott és konkrét elkövetők vonatkozásában alkalmaznak intézkedést. Az előadó ennek legalább két negatív következményét is látja, ezzel később részletesebben foglalkozom. Egyrészt valakit egy szakértői véleményben tévesen értékelhetnek veszélyesnek, másrészt pedig „áldozati szerepbe” kerülhet az, akit el nem követett cselekmény „miatt” utalnak őrizetre. Mindenesetre ezt a veszélyességre adott reakciót Németországon kívül több ország választotta, például Ausztria, Svájc, Olaszország, Szlovákia, Dánia és legújabban Csehország is. Az európai országok gyakorlata a kérdésben azonban nem egységes, mindhárom modellre találunk példát. Az országok döntő többsége azonban valamilyen módon reagál a veszélyes visszaesésre.⁷

Németországban tehát dualista szankciórendszer működik: a büntetések mellett intézkedéseket is ismer a btk. Kezdetben a szabadságelvonó intézkedést a szabadságvesztés alternatívájaként alkalmazták, majd sor került arra is, hogy a kitöltött szabadságvesztést követően közvetlenül – újabb elkövetés nélkül, lényegében nem az elkövetett cselekmény tárgyi súlyára, vagy a bűnösség fokára alapozva, hanem az elkövető személyében rejlő veszélyesség miatt – további szabadságelvonást alkalmazzanak. Ennek tízéves maximumát 1998-ban feloldották. Az 1945-ben *nationalsozialistisches Unrecht*nek minősített őrizet újra reneszánszát éli és ma már az őrizetek akár élelfogytig is őrizetben maradhatnak, és az intézkedés kiszabására sor kerülhet közvetlenül a megelőző szabadságvesztésből szabadulás előtt is.⁸

Punitív populizmus

Mint ahogy Kilchling erre többször is felhívta a figyelmet, a jogintézmény fejlesztése a legújabb időkben kidolgozott büntetőpolitikai koncepció nélkül, ad hoc jelleggel, egy-egy jogalkotási „hiba” befoltozására történt. Álláspontom szerint hasonlóan történt, amikor 2008-ban döntés született, hogy fiatalkorúak esetében is lehetőség van arra, hogy a majdnem kitöltött szabadságvesztés lejártá előtt ítéljenek valakit határozatlan időtartamú őrizetre a személyében rejlő nagyfokú veszé-

⁷ Vig Dávid: Határozatlan időtartamú szabadságvesztés, tényleges élelfogytig tartó szabadságvesztés, biztonsági őrizet Európában. In: Virág György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 46., ÖKRI, Budapest, 2009

⁸ StGB 66.§§

lyesség miatt. A legnagyobb példányszámú német lap, a *Bild-Zeitung* rendszeresen jelenik meg olyan címlappal, amely például arra hívja fel a figyelmet, hogy „Németország legveszélyesebb szexuális erőszaktevője szabadulhat és az igazságszolgáltatás tehetetlen⁹”. Az újság a címloldalán követte végig azt is, amikor egy kislány megerőszakolása után 1998-ban Schröder kancellár úgy nyilatkozott az elkövetőről, hogy „nincs más megoldás, mint elzárni, méghozzá örökre”. Egy másik kislány, Júlia meggyilkolását is heves kancellári kijelentések követték, majd egy évre rá az őrizetre vonatkozó szabályok módosítása. Németország is beke-reült abba a morális pánik által generált spirálba, amelyben a kriminálpolitikai dön-tések meghozatalában a punitív populizmus játszik döntő szerepet, és a törvény-módosítások a „Ki véd meg minket az erőszaktevőktől?” kérdésre adott, és minél magasabb büntetést kilátásba helyező licitek szerint dölnék el.¹⁰ Azt, hogy milyen messzire került ez a diskurzus a kriminológia és a büntetőjog-tudomány eredményei-től, mutatja a Bundestag 2008-ban tartott szakértői meghallgatása. A meghívottak egyértelműen a jogintézmény kiterjesztése ellen foglaltak állást. Jörg Kinzig pedig kiemelte, hogy nem mutatható ki a társadalom biztonsági szintjének növekedése az új törvény elfogadása révén.¹¹

Ma a *Sicherungsverwahrung*nak, azaz a biztonsági őrizetnek, hét módzata van hatályban. A hagyományos megoldásban bizonyos objektív követelmények (súlyos bűncselekmény elkövetése, visszaesés), valamint szubjektív körülmények (megrogzottság, személyiség, veszélyesség) megléte esetén rendelheti el a bíróság elítéléskor a büntetés kitöltése utáni szabadságelvonó intézkedést. Ez a konstrukció jutott el az el-ítélés kori elrendelés mellőzése mellett a későbbi elrendelés lehetőségének fenntartá-sán¹² keresztül oda, hogy szabadul elítélt esetén a szabadságra bocsátást megelő-zően is elrendelheti a bíró az őrizetet, amelyet ugyan meghatározott időnként felül kell vizsgálni, de generális maximuma nincs. Extrém eset a nem büntethető személy őrizetének elrendelése akkor, hogyha kényszergyógykezelését megszüntetik, mert an-nak oka a továbbiakban nem áll fenn, viszont veszélyessége miatt további őrizete szükséges. Ebben az esetben elkövetett bűncselekmény nélkül (hiszen büntethetősé-gé kizárt volt) rendelik el a szabadságelvonással járó intézkedést.¹³

9 <http://www.bild.de/BILD/news/vermischtes/2008/12/12/deutschlands-gefaehrlichster-sex-verbrecher/frei-weil-die-justiz-wieder-pennte.html>

10 A mechanizmusról lásd: Borbíró Andrea: „Three Strikes and You’re Out” Magyarországon – kriminálpolitikai racionalitás vagy szimbolikus jogalkotás? Acta Facultatis Político-Juridicae Universitatis Budapestiensis, 45., 165–179. o. http://www.kriminologiaiudk.hu/download/341gon_1.pdf

11 http://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2008/20558404_kw22_jugendstrafrecht/

12 Ez az StGB 66a §-ban meghatározott eset, amely lehetőséget teremt arra, hogy ha a bíróság az elítéléskor nem rendelte el az őrizetet, erre a későbbiekben lehetősége maradjon (fenntartás).

13 StGB 66b § (3) bek.

Azt az érvelést, hogy pusztán amiatt, hogy az őrizet végrehajtási körülményei némileg különböznek a szabadságvesztéstől, az ne büntetésnek minősülne és ne vonatkozna rá az Emberi jogok európai egyezményének 7. cikke, nemcsak az előadó és a konferencia résztvevőinek többsége tartotta sajátosnak, hanem az Emberi Jogok Európai Bírósága is. Az *M. v. Germany-ítéletben*¹⁴ a strasbourgi bíróság elmarasztalta és kártérítésre kötelezte Németországot, amikor kimondta, hogy a visszaható hatály tilalmába ütközik, ha egy olyan őrizettest, akit a tízéves generális maximum megélétekor ítéltek őrizetre (tehát 1998 előtt), a szabály megváltoztatása után határozatlan ideig tartanak fogva. Külön érdekesség, hogy ugyanebben az ügyben a Német Szövetségi Alkotmánybíróság nem tartotta a német alkotmánnyal összeegyeztethetetlennek az őrizet utólagos meghosszabbítását.¹⁵

Bár a biztonsági őrizettel kapcsolatban felmerülő alapjogi aggályok, álláspontom szerint, jelentősek, Kilchling előadásából kiderült, hogy az intézkedés növekvő számú, de nem sok állampolgárt érint. 2009-ben, egyre növekvő trend részeként, ötszázán töltötték őrizetüket. Az 1969-es büntetőjogi reformokig ennek többszöröse volt az őrizetesek száma, majd a reform hatására jelentősen csökkent. Minimumát 1997-ben érte el (196 fő), de az „örökre elzárni” koncepció a *Sicherungswahrung* alkalmazására is hatással volt.

Az elmúlt tíz évben az elrendelések száma megduplázódott, az őrizetesek száma pedig 150 százalékkal nőtt, ebből Kilchling arra következtetett, hogy az őrizetben töltött idő is meghosszabbodott.

Az egyes tartományok azonban eltérően alkalmazzák az őrizetet. Míg 2003-ban nyolc tartományban szabták ki ezt az intézkedést, és ezek között döntő volt a hagyományosan konzervatívabb déli államok (Bajorország és Baden-Württemberg), valamint a legnagyobb tartomány Észak-Rajna–Vesztfália részesedése, addig 2008-ban már két kivétellel az összes tartomány alkalmazta. A korábbi NDK tartományai 2007 óta használják növekvő mértékben, ennek oka a különböző jogrendszerek lassú konvergenciája. Az NDK ugyanis 1952-ben „fasisztának” minősítette a jogintézményt, és az állam vezetői az újraegyesítési tárgyalásokon is ragaszkodtak hozzá, hogy bár a korábbi NDK területén is az NSZK büntető jogszabályai váltak hatályossá, az őrizetet itt ne lehessen alkalmazni. 1995-ben az egyesült Németország vezetői újragondolták a kérdést, és mivel a korábbi NDK vezetői közül nem volt kivel tárgyalni, a törvényhozás egyoldalúan kiterjesztette az őrizet alkalmazhatóságát, aminek a bírói gyakorlat a legújabb időkig ellenállt. A folyamatok azonban az időbeli eltérés ellenére a nyugatiakhoz hasonlóak, emiatt Kilchling „növekedési potenciált” lát a keleti tartományokban.

14 19359/04.
15 2 BvR 2029/01

Speciális csoportok a végrehajtásban:
örizeteseK, nők és a szociálterápiás intézetben elhelyezettek

Az őrizet végrehajtása az intézkedés jellegére tekintettel, sajátos körülmények között történik. A férfiak esetében az elkülönítési alapelveket érvényesítik, és az őrizeteseK elhelyezése több ponton enyhébb az elítéltekéhez képest. Nincs munkavégzési kötelezettségük, de lehetőséget kapnak munkáltatásban való részvételre, ekkor magasabb munkadíj illeti meg őket. Saját ruhájukat és alsóneműjüket viselhetik, valamint joguk van saját bútoruk intézetbe vitelére, ha van lehetőség az elhelyezésére. A többi elítélthez képest gyakrabban (havonta kétszer) van lehetőségük személyes kapcsolattartásra, és napi két óra a szabad levegőn tartózkodás ideje.

Sajátos végrehajtási körülményekről tartott előadást *Rita Haverkamp*¹⁶ is, aki női fogvatartottak körében végzett kutatást, amelyből kiderült, hogy nem minden esetben tudják betartani a nőkre vonatkozó elkülönítési követelményeket (első büntényesek, visszaesők és hosszú időtartamos, illetve rövid időtartamos esetekben), mert kevés női intézet van. Ezzel kapcsolatos a másik probléma, hogy a lakóhelyhez közeli elhelyezés elvének érvényesítése sem megoldott. Ha férfiintézetben női körlet van, akkor a kutatási eredmények szerint ez maga után vonja a biztonsági szint fokozódását egy hasonló helyzetű, csak női fogvatartottak számára működtetett intézethez képest. A felügyelet ugyanis ebben az esetben alkalmazni kezdi azokat a mechanizmusokat a női körleten is, amelyek a körletrend fenntartásához a férfikörleteken, -intézetekben megszokottak, holott ezekre más női intézetekben nincs szükség.

Az előadás utáni vitán felvetődött a férfi és női fogvatartottak elkülönítésének időszerezése is. Az alapelv feladása mellett szólhat a normalizáció követelménye¹⁷, a deprivációk csökkentésének igénye, valamint a dinamikus biztonság kedvezőbb kialakítása. A nők jelenlétével enyhülhet a túlszigorított biztonsági rezsim, a fogvatartottak napi élete kevésbé zajlana „laboratóriumi körülmények” között, és csökkenhetne a maskulinitásból adódó erőszak is. Nyilvánvaló azonban, hogy számos érvel lehet felsorakoztatni az elkülönítés fenntartása mellett is. Ilyen az egyes sérülékeny csoportok védelmének és külön kezelésének elve, az eltérő kezelési szükségletek, a megfelelőbb biztonsági szint alkalmazása, valamint a gyakorlati megvalósítás akadályai egy olyan fogvatartotti populációban, ahol a kb. hatvanezer fogvatartott közül hármezer nő, és így nem oldható meg az egyenlő számban történő jelenlét az intézeti programokon, foglalkozásokon.

¹⁶ Rita Haverkamp: Frauenstrafvollzug in Deutschland.
¹⁷ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec(2006) 2. sz. ajánlásának 5. szakasza.

Az előadó saját kutatásában megállapította, hogy a női fogvatartottaknak jellemzően jobb a viszonyuk a személyzettel, körükben kevésbé alakulnak ki szubkultúrák, és a fogvatartottak közötti bántalmazás is rejtettebb marad, viszont a kábítószer-fogyasztás elterjedtsége a férfiakhoz képest nagyobb gond.

Más szempontból, de szintén érdekes a szociálterápiás intézetekben (SoThA) elhelyezett nemi erkölcs elleni bűncselekményeket elkövetők büntetésének végrehajtása. Nemi erkölcs elleni bűncselekmény elkövetője ebből a szempontból az, akit a német BtK. 174., 176–180., valamint 182–184. szakaszaiban meghatározott, úgynevezett „szexuális önmeghatározás elleni bűncselekmények” egyikének elkövetése miatt ítélték el. Az elmúlt időszak német kriminálpolitikájában jelentős hatása volt Schröder kancellár idézett kijelentésének. Ez kitapintható több BtK.-módosításnál is. Ezek következtében a szociálterápiás intézetbe utaltak számában is változás történt, és 2009-re az összes fogva tartási férőhely 2,9 százaléka volt ilyen speciális intézetben vagy intézetrészen.

Gunda Wössner előadásában¹⁸ ismertette, az általános fogva tartási körülmények közül hogyan kerülnek a fogvatartottak a SoThA-ba. Ha a szabadságvesztés két évnél hosszabb, és a fogvatartottnak szüksége van kezelésre, illetve ez a kezelés az általános körülmények között nem megoldható, 18 és 36 hónap közötti időtartamra helyezik el az intézetben. Önkéntesen más fogvatartottaknak is van lehetőségük az intézetbe kerülni. A szociálterápiás intézetekben fogva tartottak fele szexuális önmeghatározás elleni bűncselekményt követett el 2009-ben, az ilyen cselekményért beutaltak fele megrontást, negyven százalékuk erőszakos közöszlést.

Fontos kérdés, hogy mit céloz a SoThA által megtestesített beavatkozás. Ennek jogi alapja a német büntetés-végrehajtási törvényben meghatározott végrehajtási cél, a reszocializáció. Álláspontom szerint azonban kérdéses, hogy milyen kilátásai vannak egy nem önkéntességen alapuló, hanem kötelező kezelésnek. Külön probléma, hogy a szociálterápiás intézetekben valósul meg a kábítószer- vagy alkoholfüggő személyek, illetve más fogvatartotti csoportok kezelése is, ami más gyakorlati problémákat is felvet. A hatékonysági nehézségek mellett jelentkezik egy nagyon fontos alapjogi probléma is, illetve a kezelés önmagában felveti, hogy a treatment ideológia „csődje” után van-e létjogosultsága a kötelező személyiségformálásnak. Észelve ezeket a nehézségeket, több német tartomány felvetette a beutalási kötelezettség lehetőségkenti megfogalmazását.

Gunda Wössner Szászországban vizsgálta az egyes kezeléseket, valamint ezek hatékonyságát. Itt az elmúlt években programokat végeztek a szociális kompetenciák fejlesztésére, konfliktuskezelésre és önbizalom-fejlesztésre, valamint a vi-

¹⁸ Gunda Wössner: Die Behandlung von Sexualstraftätern in der Sozialtherapie und im Regelvollzug.

selkedészavarok kezelésére. Ezek mellett a beutaltak számára kötelező a munkavégzés, és lehetőségük van szabadidős programokon való részvételre. A konkrét pszichoterápiás foglalkozások között az empátiás képességek fejlesztése, az önkritika és kommunikáció fejlesztése, stresszlevezetés és a saját érzések kezelése, valamint csoportterápia, illetve a bűncselekmény elemzése, az elkövetés okainak feltárása és motiváló beszélgetések szerepelnek. Az áldozat helyzetét a fogvatartottak szerepjátékokon keresztül ismerhetik meg.

A szociálterápiás intézetekben dolgozó kezelő személyzet kedvezőbb helyzetben van az általános fogva tartási körülmények mellett dolgozókhöz képest, mert ellentétben a 150–200 fogvatartott–pszichológus aránnyal, a SoThA-ban a létszámok lehetővé teszik, hogy egy pszichológus öt-tíz emberrel foglalkozzon. Az előadó szerint tehát az általános fogva tartás során gyakorlatilag nem valósul meg eredményes kezelés.

Kérdés azonban, hogy mi teszi a kezelést eredményessé, és ez hogyan mérhető empirikusan. A visszaesésre vonatkozó adatok szerint az elhelyezés során fíz-fizenként százalékkal csökken a visszaesés valószínűsége, amelyet azzal együtt, hogy a vitában elhangzottak szerint kevesebb költséggel értek el, mint amekkora kárt az el nem követett bűncselekmények okoztak volna a társadalomnak, álláspontom szerint nehezen mérhető és igazolható adat. Ennek oka a kezelés és a személyiség alakulásának egyénisége, valamint a kontrolcsoport hiánya is.

Kik a visszaesők?

A visszaesés két másik kutatással kapcsolatban is szóba került a konferencián. Volker Grundies a freiburgi kohorszvizsgálatot mutatta be¹⁹, és arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen tényezők határozzák meg a visszaesést. Carina Tetel pedig egy aktuális visszaesési vizsgálat eredményeit ismertette²⁰.

A kohorszvizsgálat eredménye szerint elsősorban a belépési kor (*age of onset*), a kor maga (egyrészt mint életkor, másrészt pedig mint a kriminális karrier hossza), a korábbi elítélések száma, az elkövetett korábbi cselekmény, valamint az alkalmazott büntetések száma és fajtája bír a visszaesés szempontjából különös jelentőséggel. Kérdés azonban, hogy miként válhatnak egyértelművé a kapott eredmények. Abban az esetben például, ha egy hosszú tartamú szabadságvesztést vizsgálunk, nem feltétlenül következtethetünk arra, hogy ez a magas kriminális hajlandóság fok-

¹⁹ Volker Grundies: Determinanten des Rückfalls: ergebnisse aus der Freiburger Kohortenstudie.

²⁰ Carina Tetel: Beeinflusst die Sanktion die Legalbewehrung?

mérője, hiszen elképzelhető, hogy éppen a bebörtönzéskor jelentkező deprivációk vagy börtönártalmak vezettek a későbbi bűnelkövetéshez.

Az aktuális visszaesési vizsgálat a 2004-ben szabadultak adataira vonatkozott, és azt mérte, hányan váltak visszaesővé az ez után következő három évben. A vizsgálatból megállapítható, hogy az egyes életkori csoportok visszaesésében nem szerint jelentős eltérések láthatók a baden-württembergi adatok alapján. Míg a férfiaknál a maximum elérése után lineáris csökkenés tapasztalható, a nőknél harmincéves korig emelkedés, ezután csökkenés látható. Tetal adatai alapján az összes büntetett férfi 38 százaléka, a nők egynegyede vált visszaesővé 2007-ig. A letöltött szabadságvesztésből szabadulók esetében korcsoportonként változó a visszaesők aránya. A fiatalok, illetve fiatal felnőttek esetében „drámai” volt a visszaesés mértéke, a 14-17 évesek korcsoportjában nyolcvan, a 18-20 éveseknél hetven százalék. A szabadságvesztésből szabaduló férfiak visszaesési rátája 57 százalék, a nőknél ez az arány 46 százalék. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (BVOP) adatai szerint a hazai szabaduló fogvatartottak visszaesése is hasonló, 2007-ben 54 százalék volt. A BVOP *Felelősen, felkészülten* elnevezésű programja²¹ ebben a tekintetben ambíciózus csökkenést kíván elérni azzal, hogy a következő években a visszaesés 45 százalékra csökkenjen.²²

Carina Tetal jelentős eltérésekről számolt be az egyes bűncselekményeket elkövetők visszaesését összehasonlítva. A legsúlyosabb két vizsgált cselekménynél, az emberölésnél és a nemi erkölcs elleni cselekmények esetében a visszaesés lényegesen alacsonyabb volt más bűncselekményekhez képest. A rablás és a súlyosabban minősülő lopások, betöréses lopások esetében pedig lényegesen magasabb visszaesés volt tapasztalható, a lopás esetében az életkorral nem csökkent a visszaesés a 39. év betöltéséig.

Az iménti kutatási eredmények arra utalnak, hogy megkérdőjelezhető az emberölés és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetőinek válogatás nélküli hosszú időtartamú szabadságvesztéssel, biztonsági őrizettel, illetve kötelezően alkalmazandó életfogytig tartó szabadságvesztéssel sújtásának kriminálpolitikai indokoltsága, hiszen az adatok éppen az e bűncselekmények elkövetői között mutatnak alacsonyabb visszaesési intenzitást. Természetesen figyelembe kell venni, hogy (legalábbis elméletileg) ellenérvként felvetődhet a hosszú időtartamú szabadságvesztések hatékonysága is a visszaesés elkerülésére.

21 A büntetés-végrehajtási szervezet fejlesztési programja 2008–2010. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest, 2007

22 Uo. 38. o.

A rizikó mérése: a prognózis veszélyessége

A visszaesés és ezen keresztül az úgynevezett veszélyesség vizsgálatának nagy és egyre növekvő jelentősége van a német jogban. A folyamatról *Helmut Kury* tartott előadást, amelyhez kapcsolódott *Kulcsár Gabriella* korreferátuma.²³ Egyre többször van ugyanis szükség fogvatartottak vizsgálatára és szakvélemény készítésére, nem csupán a kezelhetőségük kérdésében, hanem a „veszélyességi előrejelzés” (*Kriminalprognose*) miatt is. *Helmut Kury* szerint ezek a fejlemények hatottak arra is, hogy egyre magasabb színvonalon készülnek el a pszichológusi vélemények. Ennek előzménye pedig az volt, hogy egy szakértői bizottság a szövetségi legfelsőbb bírósággal közreműködve kidolgozta a pszichológusi szakvélemények „minimalkövetelményeit”. A véleményekkel kapcsolatban a vitában felvetődött, hogy elmozdíthatják a jogkérdésben döntő bíróság és a szakkérdésben álláspontját ismerető pszichológus közötti egyensúlyt, és így az utóbbi jogkérdésben való döntési jogosítványokat „szerez” az eljárásban. Az előadó – bár látta ennek a veszélyét – elítélte azt a bírói magatartást, amelyik a pszichológus szakértőtől várta annak eldöntését, hogy a terhelt büntethető-e, vagy kizárt a büntethetősége.

A büntetés végrehajtása szempontjából az úgynevezett kriminálprognózis, a veszélyességi előrejelzés nagy szerephez juthat például a biztonsági őrizet elrendelésénél, illetve egyes, a végrehajtást enyhítő eszköz alkalmazásánál is. Ilyen például a rövid tartamú eltávozás vagy kimenő engedélyezése, vagy a kezelési programokon való részvétel, illetve a SoThA-ba utalás megalapozottságának vizsgálata. A biztonsági őrizet esetén a pszichológusi véleménynek nem csupán annak utólagos elrendelésénél van nagy jelentősége, ahol a döntést nagyrészt a fogva tartás alatt tanúsított magatartásra, valamint személyiségfejlődésre alapozva kell meghozni, hanem a határozatlan időtartamú őrizetből elbocsátás időpontjának meghatározásánál is. Speciális kérdésként merült fel, hogy mire használható a pszichésen rendkívül terhelt fogvatartott esetében annak vizsgálata, hogy a személyisége képes-e egyáltalán a bebörtönzéssel járó terhek elviselésére.

Kury elmondta, hogy az elmúlt húsz évben egységesedtek a vélemények alapjául szolgáló tesztek, és *check-listek* jöttek létre. Szerinte ez a folyamat legalább azt garantálja, hogy a tesztek felvevői összemérhető adatokat kapjanak. Úgy vélem azonban, kérdéses, hogy mire juthatnak egyáltalán a tesztekkel kinyert információkkal. Lehetséges-e az őrizet meghosszabbítása azért, mert a pszichológiai teszt a fogvatartottban rejlő veszély „magasabb valószínűségét” mutatja? Nem túlzás-e

²³ *Helmut Kury – Kulcsár, Gabriella: Die rechtliche Rahmen und die praktische Bedeutung von Gutachten im Strafvollzug in Deutschland und Ungarn.*

szabadságelvonást alkalmazni, amikor egy standardizált teszt alapján bizonyos magatartás várható? Lehetséges a szabadságelvonás pusztán a személyben rejlő rizikó miatt is? A biztonsági őrizettel kapcsolatban felmerül tehát – amint arra Ulrich Beck is rámutatott –, hogy ez az eszköz a rizikóársadalomban²⁴ létező kockázatok kezelésének látványos eszköze lehet, de nem jelenti a kockázatok kompenzálását, hiszen ezek ellen védettség így nem nyújtható. A folyamat egyértelmű: a „jólét elosztásának logikája helyett, a rizikó elosztásának a logikája” érvényesül.²⁵

Kiváló példája ennek az a 2008-as svájci alkotmánymódosítással megalkotott szabály, amelyet egy népszavazással fogadtak el. A szabály lényege, hogy ha egy személy elleni erőszakos vagy nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövető terhellet a bíróság a szakvélemény alapján különösen veszélyesnek (*extrem gefährlich*) és kezelhetetlennek (*nicht therapiebar*) minősít, akkor a magas visszaesési kockázat miatt életfogytig tartó őrizetre utalja, amelyből kedvezmények révén sem lehet szabadulni. Az alkotmány 123a §-a szerint a szabadulásra csak akkor van mód, ha új tudományos eredmény lát napvilágot, amellyel kezelhetővé válik a fogvatartott. Az alkotmányos szabály szerint pedig ha erre tekintettel megszüntetik az őrizetet, a visszaesésért az a hatóság viseli a felelősséget (!), amelyik az őrizet megszüntetéséről döntött.²⁶ A szabályt tartalmazó alkotmánymódosítást 2004-ben a választópolgárok 56 százaléka támogatta a népszavazáson. Érzékelve a felmerülő alapjogi aggályokat, a svájci jogalkotó a szabály „élet” a konkrét norma megalkotásakor „vette el” 2008-ban.²⁷

A szabadon bocsátásról döntő hatóságra nehezedő nyomás más országokban jellemzően nem az alkotmányból ered, hanem a sajtótól és a közvéleménytől. A jelenség nem volt ismeretlen az előadó számára sem, aki tíz százalékra becsülte azok arányát, akiket a szakértők a nyomásnak engedve és a biztosra törekedve minősítettek veszélyes visszaesőnek, holott erre a vizsgálatok alapján nem lett volna szükség. Az ebbe a csoportba tartozókat a német szakirodalomban *falsch Positive* elkövetőknek nevezik. Az ő esetükben a „valóságban” nincs később elkövetett bűncselekmény, holott a prognózis ezt jelezte elő. A helytelenül negatívnak jelzettek hasonlóképpen a hibásan értékelték csoportjába tartoznak: ők azok, akiket bár nem értékelték veszélyesnek, mégis elkövettek újabb bűncselekményt. Az ő számuk elvileg megismerhető, az előbbieket csoportjába tartozóké csak becsülhető.

24 Ulrich Beck: Risikogesellschaft: Auf dem Weg in eine andere Moderne, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1986 25 Uo. 25. o.

26 „Nur wenn durch neue, wissenschaftliche Erkenntnisse erwiesen wird, dass der Täter geheilt werden kann und somit keine Gefahr mehr für die Öffentlichkeit darstellt, können neue Gutachten erstellt werden. Sollte auf Grund dieser neuen Gutachten die Verwahrung aufgehoben werden, so muss die Haftung für einen Rückfall des Täters von der Behörde übernommen werden, die die Verwahrung aufgehoben hat.”

27 StGBCH 64c §

A jogvédelem keretei

Nem csak az elítélés, valamint a felülvizsgálat során merülhet fel a terhelt alapjogainak sérelme. Az elmúlt évtizedek börtönkísérletei bizonyították, hogy a büntetés-végrehajtás rendszerében olyan helyzetek alakulhatnak ki, amelyek a fogvatartottak teljes kiszolgáltatottságát okozhatják, és ez a függelmi helyzet miatt kegyetlenkedéshez, fizikai abúzushoz vagy kínzáshoz vezethet.²⁸ Totális intézményekben nagy a jogsérellem veszélye, és a struktúrából adódóan kevés a lehetőség a hatékony jogvédelemre.²⁹ Így különös jelentősége van annak, hogy a fogvatartotti „oldalon” ne jogfosztottak legyenek, így – egyebek között – az emberi méltósághoz való jogok ne sérüljen. A börtönhelyzet, amelybe a prizonizáció³⁰ során kerül az elítélt, számos deprivációval jár.³¹ Ezek a jelenségek – éppen a kiszolgáltatottságra is tekintettel – felhívják a figyelmet arra, hogy milyen nagy jelentősége van olyan mechanizmusok működtetésének, amelyek célja a büntetés-végrehajtás működésének ellenőrzése és a fogvatartotti jogok garantálásának elősegítése.

A hazai szakirodalomban Vókó György, Kabódi Csaba, Lőrincz József és Lajtár István foglalkozott a kontrollmechanizmusok rendszerezésével. Vókó György a bíróság és az ügyészség közötti feladatmegosztás szempontjából csoportosította a törvényességi felügyelet modelljeit.³² A büntetés-végrehajtási „bíró” szerepe tekintetében Kabódi Csaba készített összehasonlítást és csoportosítást³³. Kabódi Csaba³⁴, Lőrincz József³⁵ és Vókó György³⁶ is foglalkozott az ombudsmani és társadalmi ellenőrzés kérdéseivel. Lajtár összefoglaló munkája pedig több területen dolgozta fel és egészítette ki az addigi eredményeket.³⁷ A „nemzeti” eszközök elemzése és csoportosítása egyre inkább kiegészült a nemzetközi mechanizmusok

28 Stanley Milgram: Some conditions of obedience and disobedience to authority. *Human Relations*, no. 18, 1965, pp. 57–76.; Philip G. Zimbardo: A Pirandellian prison. *New York Times Magazine*, April 8, 1973, p. 38.

29 Erving Goffman: *Asylums: Essays on the Social Situation on Mental Patients and Other Inmates*. Doubleday, New York, 1961

30 Donald Clemmer: *The Prisoners Society*. Rinehart, New York, 1940

31 Gresham Sykes: *The Society of Captives: A Study of a Maximum-Security Prison*. Princeton University Press, Princeton, 1958

32 Vókó György: A büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletének fontossága, módszerei és eszközei. *Ügyészségi Értesítő*, 1990/1.

33 Csernyánszky Lajos – Horváth Tibor – Heylmann Katalin – Kabódi Csaba – Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Büntetés-végrehajtási jog*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2008

34 Kabódi Csaba: A büntetés-végrehajtás társadalmi ellenőrzése. In: Csernyánszky Lajos – Horváth Tibor – Heylmann Katalin – Kabódi Csaba – Lőrincz József – Nagy Ferenc: *Uo.*

35 Lőrincz József: A büntetés-végrehajtás civil kontrollja. *Belügyi Szemle*, 2002/2.

36 Vókó György: *Büntetés-végrehajtási jog*. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 2008

37 Lajtár István: *A büntetés-végrehajtás garancia- és kontrollrendszere*. HVG-ORAC, Budapest, 2010

vizsgálatával.³⁸ Ezt az aktív szakirodalmi gondolkodást gazdagította új szempontokkal Daniela Cernko előadása³⁹. Bemutatta azt a fejlődési folyamatot, amelyben az emberi jogok védelme a büntetés-végrehajtásban egy „formális, szemlélődő szerepből (*legal approach*), a prevencióra hangsúlyt helyező, gyakorlati munkává” lépett elő. Már nem csupán nemzetközi egyezmények, minimumstandardok és a nemzetközi bírósági fórumok tevékenysége határozza meg az emberi jogok védelmét, hanem az kiegészült a fogva tartási intézmények rendszeres meglátogatásának gyakorlatával is.

Ez a folyamat Dirk van Zyl Smit és Sonja Snacken történeti összefoglalása szerint a nyolcvanas években kapott nagyobb figyelmet és lendületet, korábban ugyanis az Emberi Jogok Európai Bíróságának szűk jogértelmezése nem adott lehetőséget a vizsgálataira.⁴⁰ A jogértelmezés megváltozása nyomán az ENSZ és az Európa Tanács égisze alatt számos olyan intézmény jött létre, illetve mechanizmus intézményesült, amely a fogvatartottakkal kapcsolatos bánásmód vizsgálatára hivatott.

Daniela Cernko ezek közül részletesen foglalkozott az emberi jogi főmegbízott tevékenységével, valamint a hozzá kapcsolódó emberi jogi bizottság és a kínzás elleni bizottság (CAT) munkájával. A kialakult vitában az előadó rávilágított arra, milyen fontos lenne Magyarország számára az ENSZ kínzás elleni egyezményének kiegészítő jegyzőkönyvéhez (OPCAT) való csatlakozás és a nemzeti megelőző mechanizmus felállítása. Felhívta a figyelmet arra, hogy ez pusztán adminisztratív módon nem megoldható. Ezt mutatja a német helyzet, ahol bár felállítottak egy olyan testületet, amelynek feladata a jogsértések megelőzését szolgáló fellépés, a nem megfelelő pénzügyi, személyi és infrastrukturális feltételek miatt ez a „mechanizmus” nem tudja betölteni a feladatát. A kiegészítő jegyzőkönyv az ENSZ Kínzás Elleni Bizottságában (CPT) létrehozta a Kínzás-megelőzési Albizottságot (SPT). Az albizottság a CPT-hez hasonlóan látogatásokat tesz és ajánlásokat fogalmaz meg az államok számára, ezen felül kapcsolatot tart fenn a nemzeti megelőző mechanizmusokkal, és segíti munkájukat.⁴¹

Az előadás nem foglalkozott a nemzeti megelőző mechanizmus kiépítésének kritériumaival, de arra tekintettel, hogy ennek felállítása még Magyarország előtt álló feladat, bemutatom, milyen követelmények fogalmazhatók meg az albizottság

38 Vonatkozó átfogó munka: Vókó György: Európai büntetés-végrehajtási jog. Dialóg-Campus, Budapest–Pécs, 2006

39 Daniela Cernko: CPT, SPT, CAT, HRC, CM... Wie internationale Organisationen und ihre Standards die Wirklichkeit im Strafvollzug beeinflussen?

40 Dirk van Zyl Smit – Sonja Snacken: Principles of European prison law and policy. Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 13.

41 OPCAT-egyezmény 11. cikk.

eddigyi egyetlen európai látogatásának (Svédország) tapasztalatai alapján. A hazai megelőző mechanizmus létrehozásakor ezekre célszerű figyelemmel lenni.

A nemzeti megelőző mechanizmus felállítása Svédországban nem járt új szervek létrehozásával. Kijelölt nemzeti megelőző mechanizmusként a jelentés⁴² a svéd ombudsman és az igazságügyi kancellárt jelölte meg, holott ők korábban jelezték, hogy álláspontjuk szerint nem felelnek meg a kiegészítő jegyzőkönyvben foglalt kritériumoknak, valamint hiányoznak a feladatellátáshoz szükséges információik is.⁴³ Az albizottság megbeszéléseket folytatott civilszervezetekkel is, amelyek jelezték, hogy bár kellőképpen részt vehettek a megelőző eljárásban, és ismertethették álláspontjukat, megfelelőbbnek tartanák egy új szerv létrehozását.

A nemzeti megelőzési mechanizmus kijelölésekor arra hivatkozva, hogy a kijelölt két szervezet hatáskörében már szerepelnek az OPCAT-egyezményben meghatározott új feladatok, ezért szükségtelen új források előteremtése, ezekről a kijelöléskor nem rendelkeztek. Az albizottság erről másként vélekedett. Külön nehézségként jelentkezett, hogy a svéd ombudsman álláspontja szerint az új feladat nem fér össze eddigi feladataival, és így veszélyezteti függetlenségét.

A kínzás-megelőzési albizottság jelentése megállapította, hogy a Svédországban kijelölt szervek feladatában és módszereiben semmilyen változás nem következett be kijelölésük hatására. Kimondta továbbá, hogy az új források előteremtésének elmaradása veszélyezteti a megelőző mechanizmusok hatékonyságát. Az albizottság elvárása, hogy a megelőző mechanizmus multidiszciplináris megközelítésű, proaktív fellépésű legyen.

A svédhez hasonló problematikus helyzet kialakulásának megelőzésére az albizottság ajánlásokat fogalmazott a nemzeti megelőző mechanizmusok létrehozásához.⁴⁴ Az ajánlás – egyebek között – tartalmazza, hogy

- szükséges e szervek hatáskörének pontos törvényi megfogalmazása,
- a mechanizmusok létrehozásának nyilvánosan és átláthatóan, a civilszervezetek és más szereplők bevonásával kell történnie (ahol pedig már létező szervezet jelölnek ki megelőző mechanizmusként, erről nyilvános egyeztetést kell tartani a civil társadalom részvételével),
- a tagok függetlenségét a kiválasztási eljárás átláthatóságán keresztül kell garantálni, és olyan személyeket kell kiválasztani és kijelölni, akiknél nem merül fel összeférhetlenség,

42 Report on the visit of the Subcommittee of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment to Sweden. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/441/13/PDF/G0844113.pdf?OpenElement>

43 Uo. 5. o.

44 Uo. 10–11. o.

- megfelelő személyi és dologi feltételeket kell teremteni a számukra,
- a látogatási tervnek hatékony vizsgálatot kell lehetővé tennie,
- a hatóságoknak konzultációt kell folytatniuk a kijelölt nemzeti megelőző mechanizmusokkal azok jelentéseiről és ajánlásairól.

Hasonlóan fontosak azok az eredmények, amelyek az Európa Tanács és szervei tevékenysége folytán keletkeztek. Cernko itt elsősorban az Emberi Jogok Európai Bírósága és a kínzás és embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére létrehozott európai bizottság (CPT) munkáját emelte ki. Az előadásnak különös aktualitást adott az egy nappal korábban megjelent magyar CPT-jelentés, amely a 2009. tavaszi látogatás megállapításait tartalmazta.⁴⁵

Anna Petrig⁴⁶ egy speciális jogi problémával foglalkozott előadásában, amely számos alapjogvédelmi kérdést érintett a szomáliai kalózkodás elleni nemzetközi fellépés kapcsán. A nemzetközi jogi problémák alapja, hogy az ENSZ tengerjogi egyezménye (UNCLOS) csak a tenger vizén teszi lehetővé a kalózkodás elleni fellépést. Ez viszont Szomália esetében sokszor a part melletti vizeknél valósult meg. Emiatt az ENSZ Biztonsági Tanácsának külön határozatot kellett hoznia, hogy megteremtse a fellépések jogalapját (1846.). Gondot okoz azonban, hogy ez nem kalózkodásról rendelkezik, hanem „fegyveres rablási eseményekről a tengeren”, amely egy definiálatlan, nem letisztult fogalom. Az 1851-es határozat tovább „színesítette” a fellépések jogalapját, és Szomália szárazföldi területén tett lehetővé „minden szükséges és megfelelő eszközt”, ráadásul nemcsak kalózkodással, hanem bárkivel szemben, ha a fellépés szükséges és megfelelő a kalózkodás ellen. Ezzel a három földrajzi területen három különböző jogi rezsim jött létre.

Kérdés azonban, hogy az egyes államok saját, illetve nemzetközi együttműködésük keretében működő „misszióik” által elfogott kalózkodásokat milyen eljárásban bírálják el, és a velük szemben alkalmazott szankciókat milyen jog szerint és hol hajtják végre. A büntetés-végrehajtás szempontjából az előadó három nagyon jelentős problémára hívta fel a figyelmet, amelyek a nemzetközi közösség regionális megközelítéséből (*regional approach*) erednek. E szerint a nemzetközi közösség célja, hogy lehetőleg helyben oldja meg mind az eljárást, mind a végrehajtást.

1. Ennek lehet akadálya a helyi bv. rendszereknél a telítettség miatt jelentkező kapacitásprobléma. Kérdés, hogy mennyire igazságos a régió államaira terhelni a végrehajtással járó költségeket.

⁴⁵ <http://www.cpt.coe.int/en/states/hun.htm>

⁴⁶ Anna Petrig: Strafvollzug im Völkerrecht und Völkerstrafrecht, insbesondere im Hinblick auf Piraten und Kriegsverbrechen.

2. Egy másik kapcsolódó probléma a fogvatartottak emberi jogainak érvényesülése. Az ENSZ Kínzás Elleni Bizottsága 2008-ban „agggodalmát fejezte ki” a kenyai börtönállapotokkal kapcsolatban, az Egyesült Államok igazságügyi miniszteriuma pedig egy jelentésében „életveszélyesnek” minősítette ezeket. Az előadó számos bizonyítékát mutatta annak, hogy az alapvető emberi jogok érvényesülése legalábbis kérdéses.
3. A harmadik problémakör a végrehajtás helyének kiválasztása. Egyrészt, ha helyben hajtják végre a büntetéseket, akkor a nemzetközi követelményeknek megfelelni akaró bv. rendszerek javítják a fogva tartás körülményeit, és így olyan helyzetet idéznek elő, amelyben a kalóznak kedvezőbbek az elhelyezési körülményei, mint a többi helyi fogvatartottnak (pozitív diszkrimináció jogossága). Másrészt pedig, ha a végrehajtás helye valamely európai állam, akkor felmerülhet, hogy a jobb végrehajtási körülmények miatt gyengül a büntetés elrettentő hatása.

Összefoglaló gondolatok: irányok és tendenciák

Melyek tehát a veszélyes elkövetők büntetés-végrehajtásának jelenkori tendenciái? Hogyan vált a veszélyesség és rizikó a jelenkori kriminálpolitika egyik fő alakítójává? *Hans-Jörg Albrecht*⁴⁷ szerint a folyamat velejárója a büntetőjog és a büntetés-végrehajtási jog beágyazódása a biztonságpolitikába. Az elmúlt évtizedek megmutatták, hogy ez nem csupán a büntetőjog és a büntetőeljárás-jog perspektíváira van hatással, hanem a büntetés-végrehajtásra is. Sok országban ugyanis a veszélyesség és a rizikó kihívásaira adott kriminálpolitikai válaszok a szabadságvesztésre orientálva épülnek fel. Ezekben az államokban is elsősorban a hosszú tartamú vagy határozatlan ideig tartó szabadságvesztés kerül előtérbe: vagy életfogytig tartó szabadságvesztés formájában, vagy – mint Németországban – biztonsági intézkedésként.⁴⁸

Ezek a biztonsági intézkedések vagy hosszú tartamú szabadságvesztések alapvetően a szervezett bűnözőkre, a terrorizmusban résztvevőkre, a kábítószerrel összefüggő bűncselekményt elkövetőkre, valamint a szexuális és erőszakos elkövetőkre összpontosítanak, akik így a végrehajtás során is sajátos végrehajtási csoport-

47 Hans-Jörg Albrecht: *Strafvollzug und gefährliche Straftatäter – Internationale und nationale Entwicklungen.*

48 A németországi változások és a „punitivitás” összefüggésére lásd: Gunda Wössner – Carolin Quenzer – Vig, David: *The Development of Criminal Law in Germany with an Emphasis on Sexual and Juvenile Offenses.* In: Helmut Kury – Evelin Shea (eds.): *Punitivity – International Developments.* Brockmeyer, Bochum, 2010 (megjelenés alatt)

tot/csoportokat jelentenek. A veszélyesség értékelésével kapcsolatos folyamatok vezettek a börtönpopulációban mutatkozó jelentős növekedéshez. A növekedés ugyanis alapvetően három okban keresendő: 1. a hosszú tartamú szabadságvesztések gyakoribb alkalmazásában; 2. a feltételes szabadságból történő kizárásban; valamint 3. a visszaesés értékelésében a büntetés kiszabásakor. A visszaesésre és különösen a szexuális bűncselekmények elkövetésére adott „túlzott” reakciók állnak például a mögött, hogy míg Németországban százezer főre két életfogytig tartó szabadságvesztését töltő fogvatartott jut, ez az arány az Egyesült Államokban 44. Az elmúlt évtized fejleményeként lett Angliában ez az arány 11 : 100 000.

A hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték „kezelése” kapcsán több sajátos probléma is felmerülhet. Ilyenek: az izoláció szintje, a fogva tartási körülmények, a biztonsági szint növekedése, valamint a kedvezményekből történő kizárásuk kérdése. Eleve kérdéses, hogy milyen kezelés merülhet fel velük kapcsolatban. Ha mégis alkalmaznak ilyet, gondot jelenthet a veszélyes visszaesők „koncentráldása”. Erre példa az említett szociálterápiás intézet a nemi erkölcs elleni cselekményt elkövetők nagy aránya miatt. Ezen túl a börtön biztonsága tekintetében lehet probléma a terroristák és a szervezett bűnözés képviselőinek egy intézetben történő „összegyűjtése”. Erre azok a „supermax” börtönök jelentenek példát, ahol a legsúlyosabbnak ítélt bűncselekmények elkövetői teljes izolációban töltik büntetésüket. Ha pedig nem alakul is ki ilyen koncentráció, a magas biztonsági kockázatot jelentő fogvatartott elhelyezése egy átlagos intézetben magával vonhatja az általános biztonsági szint növekedését, és így az izoláció a többi fogvatartottra is nagyobb mértékben hathat.

Az íménti problémák közül többel foglalkoztak a közelmúltban bírói fórumok. Ilyen a már ismertetett strasbourg-i ítélet a biztonsági őrizetről. És ebbe a sorba illeszkedik az Egyesült Államok legfelsőbb bíróságának 2010. május 17-i ítélete, amely a szabadulás elvi lehetősége nélküli határozatlan időtartamú szabadságvesztés-büntetést a 8. alkotmánykiegészítésbe ütközőnek találta.⁴⁹

Albrecht egy további érdekes jelenségre is felhívta a figyelmet, amely a szabadságvesztés és a szabadság közötti átmenet tendenciáira vonatkozik. Egyrészt megfigyelhető az átmeneti időszak meghosszabbodása, valamint annak „elrendőriesedése” (*Verpolizeilichung*). A folyamat lényege, hogy a visszailleszkedésben egyre több a felügyeleti eszköz és egyre nagyobb a rendőrség szerepe.

⁴⁹ A Graham v. Florida-ügyben hozott ítélet szerint kegyetlen és szokatlan büntetésnek számít fiatalokúak esetében a feltételes szabadság elvi lehetősége nélküli életfogytig tartó szabadságvesztés alkalmazása, kivéve a szándékos emberölés (murder) esetét. Jelenleg 129 fiatalkorú töltötte ilyen büntetését az összesen 2500 „tényleges életfogytiglani büntetésre” ítélt fiatalokból.

Az ítélet elérhető: <http://www.supremecourt.gov/opinions/09pdf/08-7412.pdf>

Extrém esetben további bebörtönzés következik, amelyre példát a német utólagosan elrendelhető őrizeten kívül az Egyesült Államok úgynevezett „nagyragadozó-törvényei”⁵⁰ szolgáltattak. Az előadó érvelése szerint ezek éppen a „reszocializációt megnehezítő, meggátoló eszközök”. Az elrendőriesedés elemei között találjuk a kompetenciahatárain „túlterjeszkedő” pártfogó felügyeletet, amelyben egyre nagyobb szerepet kap Németországban a rendőri koordináció, illetve a rendőr intézkedése, amely sok elkövetőnél állandó rendőrségi felügyeletet idézett elő.

Ha csak a konferencián felvetődő kérdések sokrétűségére gondolunk, és minden más nézőpontot figyelmen kívül hagyunk, akkor is nyilvánvaló, hogy a veszélyes visszaesőkkel kapcsolatos kriminálpolitikai gondolkodás milyen összetett és sokszempontú. Láttuk, hogy 1928-ban 800-1000 fő bebörtönzése révén kívánták egy csapásra megoldani a visszaesőkkel kapcsolatos problémákat. Hazánkban nem ez volt az utolsó ilyen eset. Bár a szigorított dologházat a világháború után a szocialista törvényesség fenntartására tekintettel hatályon kívül helyezték, a második „csapás” az 1974. évi 9. tvr.-rel érkezett. Ennek vitájában a jogalkotás szempontjaként szintén elhangzott⁵¹ egy hasonló nagyságrendű csoport elkülönítésének igénye. A rendszerváltozaskor alkotmányossági aggályok miatt hatályon kívül helyezett szigorított őrizet céljával részben (és természetesen nem dogmatikai értelemben) rokon az a „harmadik csapás”, amelynek bevezetéséről éppen a konferencia alatt döntött az Országgyűlés, és amelynek szakmai vitájában Kerezi Klára végzett számításokat arra, hogy hány embert érinthet az új „jogintézmény” bevezetése.⁵²

Összegezve megállapítható, hogy a veszélyes visszaesőkkel kapcsolatos kriminálpolitika alakulásában egyre nagyobb szerepet kap a punitív populizmus és az ezáltal működtetett sajátos kriminálpolitikai gondolkodás. Ezzel párhuzamosan egyre bővül azon szankciók köre, amelyek hosszú tartamú szabadságmegvonást tesznek lehetővé, és egyre kiterjedtebbek azok az eszközök, amelyek egy átfogó biztonságpolitikai mechanizmus részeként egyre több felügyeleti és kontrolleszközt használnak a szabadságmegvonás előtt és után. E jelenségek egyre gyakrabban vetik fel az alapjogvédelem megerősítésének igényét és az emberi jogi szempontok érvényesítésének fontosságát.

50 A sexual-predator law olyan jogi konstrukciók összefoglaló neve az Egyesült Államokban, amelyek lehetővé teszik a határozatlan ideig tartó bebörtönzést a korábbi cselekményekre tekintettel akkor, ha az elkövető veszélyt jelent a társadalomra, mert visszaesése valószínű.

51 Vigh József (szerk.): Korszerűbb, hatékonyabb bánásmód a visszaeső bűnözőkkel. ELTE ÁJK Kriminológiai Csoport, Budapest, 1972, 3. o.

52 Kerezi Klára számítását idézi: Borbíró Andrea: i. m. 165–179. o.

KEMÉNY GÁBOR

Sokkolni kell!

Az elmúlt években a rendőrség munkájának középpontjába került a baleset- és bűnmegelőzés. A baleset-megelőzés a jogszabályi, állami irányítás egyéb jogi eszközeinek előírásai értelmében¹ állami feladat, a feladatok végrehajtása azonban leginkább a rendőrségre hárít terhet.

Sokan úgy érezzük, hogy a fokozott megelőzési tevékenység során ránk rótt feladatok a hatékony rendőri tevékenységtől, így a bűnüldözéstől (nyomozástól, felderítéstől), valamint a közrend és közbiztonság fenntartásától (járőrözéstől, elfogástól, szabálysértők felelősségre vonásától) veszik el az értékes időt. Magunk között szólva kevés megyében találhatunk hatékony megelőzési munkát, az e területen tevékenykedő kollégák vagy társított munkakörben (főállásban nyomozók, balesetvizsgálók stb.) végzik, vagy önálló munkakörben nem végzik munkájukat. A megelőzési tevékenység sajnos sok esetben kimerül a statisztikai számokban (több ezer bugyuta, érdeklődést ki nem váltó szórólapot gyártattunk, havi rendszerességgel munkaebédet tartottunk, ismeretlen rendőri vezetők szereplésével érdeklődést ki nem váltó és éppen ezért a célközönséghez el nem jutó megelőzési filmet forgattunk stb.). E jelenségtől mindenképpen el kell különíteni az ELBIR² rendszert és a KOMP³ programot, amely talán egyedülálló valódi megelőzési szerepet tölt be.

E tanulmány írója megrögzött bűnügyesként a megelőzési tevékenységet nem igazán becsülte sokra, leginkább rendőrségen kívüli, önkormányzati, társadalmi feladatnak tekintette, és tekinti ma is, mégis...

Előzmények

Kaposvárott 2008-ban számos, úgymond „személyi sérüléssel járó” közlekedési baleset történt. Az évet egy hetvenezer lakosú városhoz képest is hatalmas balese-

1 A közúti közlekedésről szóló 1988. évi I. törvény; A közúti közlekedés biztonságáról szóló 2002/1992. (HT.2.) kormányhatározat.

2 A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bűnmegelőzési Alapítvány Bűnmegelőzési Szolgálatát által folytatott programról bővebben a www.bunmegelozes.eu honlapon tájékozódhat.

3 A Korszerű Megelőzési Program 2003-ban indult Szegeden.
http://www.varosorseg-szeged.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=72&Itemid=83

ti hullám zárta. December 5-én két idős asszonyt gázoltak el a 67-es országos főútvonal belvárosi szakaszán, a Füredi út egyik gyalogátkelőhelyén, egy nappal később a korábbi helyszíntől alig ötven méterre egy 78 éves nőt gázoltak halálra a zebrán, kicsivel később ugyane főútvonal egyik gyalogátkelőhelyén egy hajléktalant ütöttek el. Alig pár nap múlva, december 11-én, szintén a Füredi úton lévő gyalogátkelőhelyen egy Iveco kisteherautó elgázolt egy eléje lépő⁴ idős kaposvári asszonyt, aki súlyos sérüléseket szenvedett; két nappal később három gyalogost gázoltak el, egyik a kijelölt gyalogátkelőhelyen próbált átmenni a rendőrkapitányság mellett, a másik kettő a belvárosban, a buszpályaudvar mellett.

Mint az a rendőrségnél megszokott, a vezetés azonnal akciók szervezésébe kezdett, az év végéig folyamatosan végeztünk sebesség-ellenőrzést, láthatóan jelen voltunk az utakon. Eme intézkedések nyomán az adott területen nem történt baleset, az intézkedéssorozat azonban számos hátránnyal járt:

- a gépkocsivezetők zaklatásnak tekintették a jelenlétet,
- mivel az adott szakaszon szabályosan nem lehetett sebességet mérni, a tilosban álló szolgálati gépkocsikról számos rosszálló megjegyzés jelent meg a helyi médiában,
- felerősítettük a „rendőr csak büntet” sztereotípiát,
- megosztottuk a közlekedő társadalmat, a járművezetők nagyobb szigort vártak a gyalogosok, kerékpárosok vonatkozásában, és viszont,
- nem volt hosszú távú hatása, mivel a tudatot nem formáltuk, a szabálykövetést csak a rendőr látványa váltotta ki.

Frissen megbízott kapitányként néhány kollégával együtt úgy gondoltuk, hogy eme ad hoc ellenőrzések csak ideig-óráig vezetnek eredményre, önmagában nem alkalmasak arra, hogy a gépjárművezetők, egyéb közlekedők viselkedését ténylegesen megváltoztassák, azaz hosszú távú következményei legyenek. Mindezek miatt, kihasználva az internet adta lehetőségeket, keresgélni kezdtük a megoldásokat, a lehetséges baleset-megelőzési koncepciókat.

Nemzetközi tapasztalatok, irányvonalak

Rögtön nyilvánvalóvá vált, hogy – leegyszerűsítve – kétfajta baleset-megelőzési koncepció van a világon: az agresszív és a tutyimutyi. A kettő közötti különbség

⁴ A sérült asszony elmondta, azért lépett féktávolságon belül a gépjármű elé, mert a tévében látta, hogy a gyalogosnak mindig elölyne van a zebrán.

számottevő, az első ütni akar, mellbe vágja az embert, sokkolja, egyszóval az érzelmekre hat, a második az észre akar hatni, magyarázó, okító és sajnós kioktató. Hogy hazánk melyik kategóriába tartozik, azt az olvasó mérlegelésére bízunk. A téma természetesen mindenhol közös: alkohol, drog, biztonsági öv, gyorsajtás, gyalogos, kerékpáros, motoros.

Anglia, Lengyelország, Svédország, Spanyolország megelőzési filmjeiből⁵ láthatjuk, hogy inkább az érzelmekre akarnak hatni, a filmeket nézve szinte minden idegszálunk megfeszül, figyelmünket a tévére összpontosítjuk. Hazánk hivatalos megelőzési filmje⁶ – a „hiszem, ha látom”⁷ kivételével – a célközönséget, az átlagpolgárt nem szólítja, nem érinti meg.

A filmek jól jellemzik az adott ország átfogó baleset-megelőzési felfogását, koncepcióját, a célközönség megszólítását. Kijelenthetjük, hogy a sokkoló filmek agresszív, a tutyimutyi filmek „valamit csináljunk, mert kell” kampányt jelentenek.

Sokkolni kell

A nemzetközi áttekintés után kapitányságunk elkészítette a maga cselekvési tervét:

- Szakítva a hagyományokkal sokkoló (tudatformáló), a helyi lakossághoz szóló kampányt kell kezdeni.
- Erősíteni kell a sajtóval való kapcsolatot. A kommunikáció során meg kell értetni az intézkedések célját, magunk mellé kell állítani a közvéleményt. Az elért eredményeket folyamatosan közölni kell.

Január 9-én a város egyik bevásárlóközpontjában a helyi és országos média jelenlétében meghirdettük az ENNYI-kampányt. A bevásárlóközpontba belépve a vásárlók számos helyen riktó betűkkel kiírt ENNYI felirattal találkoztak. A központ irányába haladva a vásárlónak mindenképpen ki kellett kerülnie egy rendőrségi kordonnal körbezárt, krétával körberajzolt ember sziluettjét (mellette bot, kicsit arább félcipő és bevásárlózsak), továbbhaladva egy zebrához ért, ahol széttört gépkocsival került szembe. Az autó alatt egy összepréselt babakocsit helyezett el a kaposvári Csiky Gergely Színház kiválósága: Cselényi Nóra jelmeztervező és

5 http://auto.indavideo.hu/video/Lengyel_balesetmegelozo_video; <http://auto.indavideo.hu/video/Esszel/>;
http://www.indavideo.hu/video/Figyeljunk_egymasra/;
http://auto.indavideo.hu/video/A_valaha_keszitett_legbrutalisabb_tevereklam/;
http://www.youtube.com/watch?v=AihJGTmsA&feature=Playlist&p=50EAB105C6179918&playnext=1&playnext_from=PL&index=40

6 http://auto.indavideo.hu/video/Balesetmegelozes_-_magyar_modra/

7 <http://www.police.hu/hiszemhalatom>

Gáspár András díszlettervező. A gépkocsi mögött egy hatalmas fekete függönyön a 2007–2008-ban közlekedési balesetben elhunyt tizenhét ember gyászjelentése volt látható, a tizennyolcadik gyászjelentésen már a 2009-es év szerepelt, alatta ENNYI? felirattal.

A sajtótájékoztatóra pszichológust, igazságügyi szakértőt, a Rendőrtiszti Főiskolán tanító szakembereket hívtunk meg, akik a sajtó kérdéseire válaszolva elmondták véleményüket a baleseti helyzetről, a lassulás dinamikájáról, a féktávolságról stb. Az elhangzottakat a helyi média képviselői egyben és a későbbi hetekben részletekben is leadták. Az egész évre jellemző volt, hogy a sajtó valamennyi akciónkat, rendezvényünket nyomon követte, sikerült elérni, hogy valamennyi balesetnél közöljék a kiváltó okot, valamint azt, hogy milyen biztonsági eszközök használatával lehetett volna elkerülni a szerencsétlenséget, vagy csökkenteni a sérülés mértékét, megváltoztatni a baleset kimenetelét.

A kreált helyszínt, azaz a vásárlásból haza nem érő szatyros nagypapát, a szétnyomott, egy kisgyermek által megkezdett almát, a szétszort gyerekJátékokat és a kocsierek alatt lévő babakocsit egy hét alatt több mint harmincezren látták.

Január második hetében a sajtó képviselőinek megmutattuk térfelügyelőkamera-rendszerünket, hírlí adtuk, hogy a jövőben a rendőr nem néz el szabálysértést. Ha kihágást észlel, annak súlyához igazodva intézkedni, szankcionálni fog. A lakossággal közöltük, hogy az objektív felelősség hatálya alá tartozó jogsértést már e térfelügyelő kamerákkal rögzítjük, egy hét próbaidőt adtunk nekik és magunknak. Valamennyi szakterületen (közlekedés, közrendvédelem, bűnügy) dolgozó rendőr megkapta a szükséges kiképzést az objektív felelősség hatálya alá tartozó normasértésekről, fényképezőgépet, települési naplót kaptak. Parancsba kapták, hogy szabálysértés mellett nem mehetnek el szóltanul, ha a jogszabályok engedik, figyelmzetéssel is élhetnek, de intézkedniük kell. Ha a gépkocsi vezetője nem tartózkodott a közelben, tájékoztató cédulát helyeztek el a gépkocsikon, ezen felhívták a gépkocsi vezető figyelmét a jogsértésre, és felszólították, hogy a jövőben tartózkodjon tőle.

Az intézkedések lényege nem a büntetés volt, nem pénzbehajtásra törekedtünk, azt akartuk elérni, hogy a közlekedők számára egyértelművé váljon: ha szabályt szegnek, a büntetés elkerülhetetlen. Bár a szakirodalomban számos vita folyik arról, hogy a büntetés megtorló vagy elrettentő jellege szolgálja-e jobban a prevenciót, a szakemberek „egységiesen vallják a büntetés elkerülhetetlenségének fontosságát”⁸ a jogkövetés kikényszerítéséhez. A szankciótól való félelem szülte jogkövetést egy-két generáció múlva felváltja az önkéntes jogkövetés, tehát a büntetés kilátásba helyezése miatt sa-

8 Kertész Imre: Miért túlszűfoltak a börtönök? JURA, 2001/2., <http://jura.ajk.pte.hu/cikkek.php?cik=24>

bályokat betartó szülő gyermeke a jogkövetést már természetesnek veszi, ő nem azért fogja beköni biztonsági övét, mert fél a bírságtól, hanem azért, mert ezt látta, tanulta.

Az eredmény kézzelfogható volt: alig egy hónap alatt csak a térfigyelő kamera ötszáz gépkocsivezető jogsértését rögzítette, a rendőrök több mint hetven gyalogost vontak eljárás alá, zömében tiltott helyen áthaladás szabálysértése miatt. A tilosban parkoló gépkocsik fényképeit megküldtük a sajtónak, havi sajtótájékoztatón közöltük az elért eredményeket, a hónapra tervezett akciókat. Újításként a rendőrautókba felszerelt videokamera felvételeit is megosztottuk a lakossággal⁹, így mindenki által láthatóvá váltak a jogsértések, és a rendőrségi észlelésük. A felvételekre naponta több ezren kattintak rá, így a sajtó néhány héten belül már követelte is őket. A nagy érdeklődésre tekintettel számos videót elhelyeztünk a YouTube-on is.

Felismerve a „minimális számú közlekedési jelzéssel történő szabályozás elv”¹⁰ fontosságát, még januárban meghirdettük a „jelentse fel a KRESZ-táblát” programunkat. A helyi napilap internetes címére lehetett küldeni bejelentéseket olyan táblákról, amelyeket vélhetően kint felejtettek, illetve amelyeket feleslegesen helyeztek ki, és ezzel indokolatlanul korlátozzák, akadályozzák a közlekedést. A megadott e-mail címre számos jelzés érkezett, ezek mindegyikét megvizsgáltunk, számos táblát eltávolítottunk. A járőrszolgálatot ellátóknak utasításba adtuk, hogy a feleslegesnek ítélt vagy hiányzó táblákról készítsenek jelentést. A rendőri érzékenységet jelzi, hogy ilyen tartalmú jelzés nemcsak a rendészeti, hanem a bűnügyi szolgálatot ellátóktól is érkezett. Valamennyi bejelentést, jelentést eljuttattunk a közútközlekedésnek, és ha intézkedés nélkül maradtak jelzéseink, egy hónappal később ismét megkerestük az illetékeseket.

Februárban polgárőrök segítségével ezer szórólapot osztottunk szét a városban: a három fontosabb témában (gyalogátkelőhely, biztonsági öv, mozgássérült-parkolóhely) adtunk rajzos felvilágosítást a gépkocsivezetőknek. Mindeközben baleset-megelőzési rövidfilmeket forgattunk *Bezerédi Zoltán* kaposvári színművészzel, *Deák Bill Gyulával*, *Talmácsi Gáborral*, valamint egy kisbabával¹¹. A filmeket a helyi tévéadó híradója előtt pár perccel vetítették több tucatszor, valamint felkerültek a helyi média internetes portáljaira is.

Baleset-megelőzési spotjainkat próbáltuk Kaposvárhoz, a kaposváriakhoz kötni, hiszen a „saját” helyszínek, közlekedési szituációk segítik az identifikációt, a néző könnyebben azonosul a közölni kívánt témával, annak tartalmával.

⁹ <http://archiv.kapos.hu/index.php?cid=67603>, <http://www.n-joymagazin.hu/ennyi>

¹⁰ Major Róbert: A közúti közlekedési balesetek megelőzése, különös tekintettel a rendőrség lehetőségeire és korlátaira. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, Pécs, 2009, 137. o. http://doktori.iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Vedes/major_nyilv/ertekezes_major.pdf

¹¹ <http://www.youtube.com/watch?v=ul7GklcKJ4>; <http://www.youtube.com/watch?v=1-m0U6E7iiQ>; <http://www.youtube.com/watch?v=KF-DnxmebbS>; <http://www.youtube.com/watch?v=a3GRn-h-V40>; <http://www.youtube.com/watch?v=MqkmYUVAwCw>; <http://www.n-joymagazin.hu/ennyi>

Februárban a város egy forgalmas útvonalán fokozott ellenőrzés zajlott, ennek keretén belül ellenőrző-átengedő pontot állítottunk fel. Az akció az aktív és passzív biztonsági eszközök, okmányok meglétének ellenőrzésére korlátozódott. A gépkocsivezetők, míg az ellenőrzése várakoztak, önkéntes alapon tesztet tölthettek ki, ezzel felmérhettük a sofőrök KRESZ-tudását. A felmérést országos sajtóérdeklődés követte.

Alapvetően arra voltunk kíváncsiak, hogy a közlekedésben részt vevők szándékosan, vagy tudatlanságból szegik-e meg a szabályokat. A háromszáz teszt kitöltése önkéntes volt, érdekesség, hogy egyvalaki (természetesen kolléga) kivételével mindenki vállalta a kitöltést.

Százból mindössze huszonnégyen tudták, hogy ha balra fordulást engedélyez a jelzőlámpa, illetve jelzőtábla, a megfordulás tilos; hetvennyolcan nem tudták, hogy a kerékpáros vasúti átjáróban kikerülhet. A válaszadók csupán 43 százaléka tudta, hogy párhuzamos közlekedésre kialakított úttesten, lakott területen kívül jobbra tartási kötelezettség van, a belső sáv csak előzésre használható. A válaszadók 65 százaléka tudta, hogy kijelölt gyalogátkelőhely, illetve kereszteződés előtt öt méteren belül nem lehet megállni.

Márciusban a város forgalmasabb keresztezéseiben csúcsforgalom idején bevetettük az egyik leglátványosabb rendőri intézkedést, a karos forgalomirányítást. Ezzel a városban délután négy óra körül tapasztalható egyik legégetőbb közlekedési problémát, a főútvonalakra történő kikanyarodást kívántuk elősegíteni, a gépkocsivezetők legnagyobb örömeire. A forgalomirányításra sok esetben nem is volt szükség, a sofőrök, látva a rendőri jelenlétet, udvariasak lettek, megállással segítették közlekedő társaik kikanyarodását, a gyalogosok átkelését.

Áprilisban egyik együttműködő partnerünk, az Enjoy rádió segítségével „megszondáztattuk” a gépkocsivezetőket, megkérdeztük véleményüket a kampányról, a közlekedési morálról, annak változásáról, a szabályosan közlekedők ajándécsomagot kaptak, valamint a rádióban elmondhatták pozitív és negatív véleményüket. A rádióhallgatók emellett élőben kérdezhették a rendőri vezetőket számos aktuális, leginkább közlekedésbiztonsági kérdésről.

Ugyane hónapban együttműködési megállapodást kötöttünk a város főbb taxi-társaságaival, valamint tömegközlekedési vállalatával. A megállapodás lényege, hogy a társaságok dolgozói előzékenyek, udvariasak lesznek a közlekedésben részt vevő más személyekkel, valamint jelzik a rendőrségnek valamennyi, a közlekedést (fordulást, parkolást, megállást) zavaró körülményt, így tilosban, kereszteződésben parkoló gépkocsikat, belógó tereptárgyakat, felesleges, hiányzó táblákat.

Ugyanígy tartalmú, de természetesen specifikusabb megállapodás aláírására került sor a siketek és nagyothallók, vakok és gyengén látók, valamint mozgáskor-

látozottak Somogy megyei szervezeteivel. E szervezetek képviselői elmondták, nem tudnak arról, hogy helyi szinten bárhol az országban együttműködés jött volna létre a rendőrséggel.

Időközben számos kaposvári tűzoltóautóra, helyi járatos buszra, betegszállító kisbuszra, taxira és rendőrautóra, a Somogy Trophyn induló és a megye egészét bejáró terepiárókra felkerült az ENNYI-programot hirdető matrica, ily módon beszivárgott a kaposváriak életébe, tudatába, mindennapjaiba.

Májusban ismét fokozott közlekedési ellenőrzés zajlott, az ellenőrző átengedő ponton valamennyi gépkocsivezetőnek átadtunk egy kisokost, amely felsorolta a kötelező tartozékokat. Azok a gépkocsivezetők, akiknél nem tapasztaltunk hiányosságot, autósosó-utalványt kaptak. Az ellenőrzésről élő közvetítést sugárzott az Enjoy rádió, megszólaltatott több sofőrt, valamennyien pozitívan értékelték a tájékoztató anyagot, valamint az ellenőrzést.

Természetesen folytattuk a korábbi években végzett megelőzési tevékenységünket, így az általános iskolákban, középiskolákban előadásokat tartottunk, kerékpáros ügyességi versenyt rendeztünk, biztonságiöv-szimulátorral bemutattuk egy ütközéskor a testre ható erő nagyságát.

Júniusban megállapodást kötöttünk a városban található valamennyi üzemyangyoltó állomással, ennek keretén belül kétheti forgásban az általunk készített baleset-megelőzési DVD-filmet vetítették a nap 24 órájában, ezáltal több tízezer gépkocsivezető, azaz a valódi célközönség láthatta megelőzési spotjainkat, kisfilmünket.

Júliusban a város forgalmasabb pontjain az együttműködő partnerek által jelzett útkereszteződésekben fehér vonalak felfestésére került sor, ezek jelezték az ötméteres megállási tilalmat. E felfestések olyan kereszteződésekben láthatók, ahol a gyalogosforgalom, a kanyarodás nehézsége ezt szükségessé teszi. A megállási tilalom kikényszerítésében segítségünkre volt az objektív felelősség. A vonalak segítségével két dolgot értünk el: egyrészt megkönnyítettük a gyalogosok áthaladását, csökkentettük a veszélyeztetettségüket, másrészt információnyújtással segítettük a gépkocsivezetőket a jogszabálykövetésben.

A kampány első fél éve iránti meglehetősen érdeklődött a sajtó. Több országos tévétársaság, rádióadó, valamint internetes portál tájékoztatta a nyilvánosságot az elért eredményekről és az akcióinkról.

Októberben az Állami Közútkezelő Kht. narancssárga gépkocsijára felszereltünk egy ötven kilométer per órás sebességkorlátozó táblát. A gépkocsi figyelmeztető jelzését bekapcsolva rendőri kísérettel járta a város forgalmasabb, párhuzamos közlekedésre kialakított útjait. Míg a rendőrségi gépkocsi a belső, a közútkezelő a külső sávban haladt szabályosan oly módon, hogy megelőzni nem lehetett őket. A

hetente megismétlődő akció lényege a gépkocsivezetők rákényszerítése a szabályos közlekedésre, valamint az ötvényes sebességhatár tudatosítása volt.

Szeptemberben kezdődött a baleset-megelőzési év zárókampányának szervezése, ebben kiemelkedő segítséget nyújtott a Magyar Autóklub, Kaposvár polgármestere és a Somogy Megyei Baleset-megelőzési Bizottság. A november 3-tól 8-ig tartó megelőzési hét alapvetően az autóklub „biztonságosan közlekedni egy életúton” című programjára épült.

Hétköznapokon két csoportban összesen 342 városi és város környéki kisiskolás vett részt baleset-megelőzési oktatáson, kerékpáros ügyességi versenyen, borulásszimulátort tesztelhettek, valamint a fékezd magad program keretén belül megtapasztalhatták egy gépkocsi féktávolságát, megtanulták, milyen távolságban léphetnek biztonságosan a közeledő gépkocsi elé úgy, hogy az meg tudjon állni. A jó együttműködést szemlélteti, hogy négy város környéki település iskoláiból a Kapos Volán ingyen szállította a diákokat a rendezvényre.

Délután vezetéstechnikai tréningen gyakorolhatták a gépkocsivezetők a száraz és nedves útburkolaton történő közlekedést, tanácsokat kaptak, saját autóikat tesztelhették. Előzetes megbeszélés alapján a mentőszolgálat dolgozói, tűzoltók, valamint taxisoфőrök elsőbbséget élveztek a tréningen, de szép számban jelentek meg tudásukat tesztelni akaró úrvezetők is.

Hétféregre letelepedett az autóklub mobil diagnosztikai állomása is: 82 gépkocsit vizsgáltak át, ezek egy része még aznap részt vett a vezetéstechnikai tréningen is.

A kampány keretén belül rendezték meg az első országos rendőrségi fotópályázatot. A beküldött több mint száz fényképből a legjobb huszonhatot kiállították a kaposvári vasútállomáson, az első helyezett, a Kiskőrösi Rendőrkapitányságon szolgáló Berta József zászlós ötvénezer forint pénzdíjnyertes részesült. A zsűri szakmai volt, az MTI, az Inforádió és a Somogyi Hírlap prominens fotóriporterei értékelték és rangsorolták a képeket¹². A fényképek azóta megjárták a kaposvári Tesco áruházat, valamint számos iskola auláját.

Szakmai értekezletet is tartottunk, erre meghívtuk valamennyi megyeszékhelyi kapitányság közlekedérendészeti osztályának vezetőjét. A konferencián a meghívottak előadásokat hallhattak, majd szakmai kerekasztal keretén belül megtárgyalták a 3/1998. ORFK utasítás módosításával kapcsolatos javaslatokat: miként lehetne egyszerűsíteni a személyi sérüléssel nem járó közúti közlekedési balesetek helyszínén fogafatosítandó rendőri intézkedéseket?

¹² Itt szeretnénk köszönetet mondani Lang Róbertnek (Somogyi Hírlap), Varga Györgynek (MTI), Mihádák Zoltánnak (Inforádió). A fényképek megtekinthetők: <http://police.kaposvar.net/menu11.cgi?menu=65>, letölthetők: http://police.kaposvar.net/menu1_show.cgi?id=1580

Annak ellenére, hogy a jogszabályi környezet országosan egységes, a konferencia résztvevői különböző végrehajtási gyakorlatról számoltak be. Vannak olyan területek, ahol a helyi ügyészség egyetértésével az egyszerűbb megítélésű eseményeknél helyszíni bírságot szab ki a rendőrség. Egyes kapitányságokon az úgynevezett 08-as nyomtatványt alkalmazzák, másutt a Robotzсарu Neo rendszerben rendszeresített „jelentés személyi sérüléses közúti balesetről” elnevezésű nyomtatványt. Más megyeszékhelyi kapitányságokon a 3/1998. ORFK utasításban meghatározott jegyzőkönyvek és mellékletei szolgáltatják az iratanyagot a sérülés nélküli közúti balesetek ügyintézésénél.

A szakmai beszélgetésen kiderült, hogy az eltérő végrehajtási gyakorlat a közlekedési balesetek és a közlekedés körében elkövetett bűncselekmények esetén követendő rendőri eljárás szabályairól szóló 3/1998. ORFK utasítás eltérő értelmezéseiből ered. Míg egyes rendőri szervek úgy ítélik meg, hogy a norma csak a személyi sérüléssel járó közlekedési balesetek vonatkozásában tartalmaz előírást a végrehajtásra, mások a sérülés nélküli balesetek vonatkozásában is kötelező érvényűnek tekintik.

Megállapították, hogy azokon a kapitányságokon, ahol nem a 3/1998. ORFK utasításban foglaltak szerint folytatják az eljárást a sérülés nélküli balesetek helyszínén, ugyanolyan hatékony a szabálysértési eljárásban a felelősségre vonás, mint ahol a normát e balesetek vonatkozásában is végrehajítják.

Míndez abból adódik, hogy az 1999. évi LXIX. törvényben a személyi sérülés nélküli közúti közlekedési baleset okozója által elkövetett szabálysértések felelősségre vonásához szükséges feljelentés tartalmi követelménye jóval enyhébb, mint a 3/1998. ORFK utasításban meghatározott helyszíni tevékenység során kötelezően előírt végrehajtandó rendőri feladatok.

Az egységes végrehajtási gyakorlat kialakítása érdekében a konferencia résztvevői a következő javaslatot terjesztik elő:

A közlekedési balesetek és a közlekedés körében elkövetett bűncselekmények esetén követendő rendőri eljárás szabályairól szóló 3/1998. ORFK utasítást módosítsák oly módon, hogy annak végrehajtása csak a személyi sérüléssel járó közlekedési balesetekre és a közlekedési bűncselekményekre vonatkozzon.

A sérülés nélküli közlekedési balesetekhez a mellékletben szereplő iratminták használatát javasolja a konferencia azzal, hogy ha az esemény egyszerű megítélésű (tényállású), helyszíni bírság vagy figyelmeztetés is alkalmazható legyen. Ezzel elérhető lenne a balesetek latenciájának csökkentése, a balesetet okozó személy elleni hatékony szankciók kiszabása.

A konferencia résztvevői részéről felvetődött az utasítás következő pontjának módosítási igénye:

Az utasítás tegye lehetővé (a büntetőeljárásról szóló törvénnyel összhangban) a szemle jelentésben történő rögzítését, ezáltal rendkívüli módon meggyorsulna a sérüléssel járó egyszerűbb megítélésű ügyek feldolgozása. A konferencia kidolgozott több lehetséges jelentésformulát is, ezek a következők (1., 2. számú táblázat).

1. számú táblázat

A változat: Szabálysértési feljelentés közötti baleset ügyében

A baleset időpontja:	
A helyszínre érkezés ideje:	
A baleset helye:	
Forgalmi viszonyok:	Időjárási viszonyok:
Látási viszonyok:	Útviszonyok:
Elkövető neve:	
Szül. hely, év, hó, nap:	
Anyja neve:	
Munkahelye megnevezése és címe:	
Havi keresete és eltartott gyermekeinek száma:	
Lakcíme (ideiglenes is):	
Személyi igazolvány sorszáma, száma:	
Vezetői engedély száma: Érvényessége:	
Fiatalkorú esetén apja (törvényes képviselő) neve:	
Jármű típusa, rendszáma:	
Üzembentartó neve, telephelye:	
Személyi sérülés:	
Utasok száma:	
Gépjárműben keletkező rongálódás:	
Kárérték:	
Műszaki hibára hivatkozott-e?	
Vagy ilyen hibát a rendőr észlelt-e?	
Kötelező felelősségbiztosítás:	
Elkövetők által elmondottak: A: B: Tanúk neve, lakcíme, és az általuk elmondottak: Tényállás: A rendőr egyéb intézkedései: A nyomtatvány kiegészítve a helyszínen készített helyszínvázlattal és fényképmelléklettel.	

Gyártmány:	Gyártmány:
Típus:	Típus:
Szín:	Szín:
Sebessége:	Sebessége:
Szerepe a forgalomban:	Szerepe a forgalomban:
Állandó telephelye:	Állandó telephelye:
Jármű mozgása:	Jármű mozgása:
Haladási iránya:	Haladási iránya:
Kötelező biztosító:	Kötelező biztosító:
Bizt. kötv. szám:	Bizt. kötv. szám:
Anyagi kár leírása/becsült nagysága:	Anyagi kár leírása/becsült nagysága:
A baleset részletes leírása	
A baleset valószínűsíthető oka	
Esemény rövid leírása	
Tett intézkedések	
Keletkező anyagi kárra vonatkozó adatok	
A baleset helyszínére és körülményeire vonatkozó adatok	
A baleset helye	
Az útvonal típusa	
Az út alakzata	
Az útkereszteződés típusa	
Az útkereszteződés forgalomszervezése	
Az útvonal forgalmi jellege	
Az azonos irányú forgalmi sávok száma	
A forgalmi sávok jelzése	
Forgalomirányító készülék	
A forgalomirányítás módja	
Az út lejtviszonyai	
Az úttest burkolata	
Az úttest burkolatának állapota	
Az úttest felületének állapota	
Időjárási viszonyok	
Látási viszonyok	
A baleset természete	
A baleset típusai az első ütközésnél	
A balesetet előidéző elsődleges ok	
A balesetet okozó alkoholos befolyásoltsága	

A balesetet okozó kábitószeres befolyásoltsága
A balesetet okozó gépjárművezetőnek van gépjármű-vezetői engedélye?
A balesetet okozó gépjárművezető mióta vezet?
A balesetet okozó gépjárművezető rendszeresen vezet-e?
A baleset kimenetele

A kampány zárásaként, november 7-én közlekedési balesetet szimuláltunk a város egyik forgalmas csomópontjában. Ellentétben korábbi szimulációkkal, itt valódi baleset történt, egy személygépkocsit ütköztettünk autóbusznak. A karambolt több mint ezer néző látta, a narrátor folyamatos tájékoztatása mellett kísérték figyelemmel a műszaki mentést, elsősegélynyújtást és a helyszíni szemlét. A baleset viszonylag kis sebességnél történt, kimenetele azonban így is nagy hatást gyakorolt a nézőközönségre¹³.

És ami egy tanulmányból sosem maradhat ki

Mivel a Churchillnek tulajdonított, a legújabb kutatások szerint¹⁴ azonban nem tőle származó, a statisztikáról szóló mondás már kicsit elcsépelet, e címhez inkább egy XIX. századi brit miniszterelnököt, Benjamin Disraelit citálnánk. Szerinte három fajta hazugság van: a hazugság, az átkozott hazugság és a statisztika.

Mindezekről függetlenül, a hozzáértő, komoly szakemberek nem is olvasnak el olyan megelőzési tárgyú tanulmányt, cikket, amelyben a statisztikai számok nem támasztják alá a várt eredményt. Tehát egy kis statisztika (3. számú táblázat).

3. számú táblázat

A közlekedési balesetek alakulása Kaposváron

	2005	2006	2007	2008	2009
Halálos	2	2	3	5	0
Súlyos	35	44	35	36	26
Könnyű	98	99	86	96	81
Sérülés nélküli	592	549	485	208	242

¹³ A baleset megtekinthető: <http://archiv.kapos.hu/index.php?highlight=baleset&cid=76521>;
<http://archiv.kapos.hu/index.php?highlight=baleset&cid=76528>; <http://archiv.kapos.hu/index.php?highlight=baleset&cid=76542>

¹⁴ http://www.zeit.de/2002/18/200218_stimmts_churchill.xml

Mint látható, a súlyos és halálos kimenetelű balesetek száma az elmúlt öt év tekintetében visszaesett tavalyra. A közlekedésrendészeti szakmában tevékenykedők jól tudják, hogy az efféle balesetek száma (a kerékpárját tolta, és nem ült rajta kivételével) nem igazán ferdíthető el. Ha az említett konferencián javasolt változtatás életbe lép is, az a latencia csökkenése miatt mindössze a könnyű és sérülés nélküli balesetek vonatkozásában hozna pozitív irányú elmozdulást.

Összegzés

A jelenlegi felgyorsult világban az emberek olyan mennyiségben jutnak hozzá az információkhoz a sajtóban, rádióban, televízióban, hogy minimálisra csökken a lesűrhető tapasztalat, okulás lehetősége. A memória számára ugyanis szükséges az ismétlődés, az idő, amely alatt az agy feldolgozza, rendszerezi, szelektálja az információkat. Az újabb és újabb információk törlik az előzőket, és a beállítódás effektusa miatt az azonos ismétlődések már nem érik el azt az ingerküszöböt, amely kiváltja a figyelmet, az érdeklődést.

Régi megfigyelésen alapul a sokszerű élmények okozta hatás: elég, ha valamit egyszer tapasztaltunk meg, éltünk át, de azt intenzíven, kataritikus élmény kíséretében, arra egész életünkben emlékszünk, annak tapasztalata felidéződik azonnal, motíváló, illetve visszatartó hatása semmihez nem hasonlítható erővel befolyásolja reakcióinkat, cselekedeteinket. A sokkhatást kiváltó események rögződnek az emberek tudatában, és tapasztalati tudássá alakulnak. Aki sodródott már ki útkanyarulatban, az járművel ösztönösen lassít kanyar előtt, ha pattogó labdát látunk az úttesten, fékezünk, mert szinte biztosan fut a labda után egy gyermek stb. A szimulációs pályák (vizes, jeges úttest, oldalszél stb.) mind ezt a célt szolgálják.

Sokkolni kell az embereket, mégpedig a mindennapi életük ritmusába durván nem illő módon, annak érdekében, hogy kevesebbszer kelljen átélniük azokat a tragikus élményeket, amelyek mögött már visszafordíthatatlan eseménysorok húzódnak meg. Sokkolni kell őket olyan módon, amely kíméletlenül eléjük tárja a gyengeséget, a kiszolgáltatottságot, az értelmetlen halált; életük, mindennapjaik részévé teszi, agyukba vési, de ezáltal védettebbé is teszi őket mindennapjaik rohanásában... Aki gyalogátkelőhelyhez ér, legyen gépkocsivezető, vagy gyalogos, annak bevilan az összetört gyermekocsi, az lassít, körülnéz, valószínűleg túlél.¹⁵

¹⁵ Steirős László pszichológus, pszichoterapeuta által elmondottak az ENNYH-kampány megnyitóján, 2009. január 9-én.

A „[...] megelőzés programja csak akkor lehet hatékony, ha az egész kultúra intézményrendszereire tud hatni, s ha gondolkodásmódokat, attitűdöket, előítéleteket képes befolyásolni. Minden más igyekezet, amely csak részleges, és csupán egyes konkrét viselkedésformák megelőzésére törekszik, eleve bukásra ítéltetett.”¹⁶ Az intézményrendszerre, kultúrára történő hatás, a gondolkodásmód befolyásolása századunkban már csak a kommunikációval, a médián keresztül történő artikulációval oldható meg. Mindezek alapján a kommunikáció milyensége, minősége alapvető fontosságú, lehet kipipált feladat, és lehet hatékony, valódi megelőzést szolgáló.

Alapszabályként kijelenthetjük: nem szabad valótlanságot közvetíteni. Tehát a gyalogosnak nincsen mindig előnye a gyalogátkelőhelyen. A családon belüli erőszakot észlelő szomszéd (eredménytel) senkihez sem tud fordulni. A balesetben nem rajzfilm- (gyurma-) figurák (autók) ütköznek, a kilométerórán nincsen halálfej. A kisgyerek nem kerékpározik szabályosan stb.

De... mások figyelmetlensége, a nem használt biztonsági öv, gyorsajtás, ittas vezetés miatt családok mennek tönkre, fényképek törnek szét, emberek válnak (fizikailag és pszichésen) nyomorékká.

Ezt kell elmondani, megmutatni mindenhol és minden időben, életszerűen, így sokkolóan...

¹⁶ Németh Zsolt – Münnich Iván – Kó József: A bűnözés lenyomata a magyar sajtóban. Valóság, 1996/12., 48–60. o.

PAJCSICSNÉ DR. CSÓRÉ ERIKA – HAJAS BARNABÁS

A gyülekezési jog és ombudsmani gyakorlata 2006 őszének árnyékában

Az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága 2010. május 20-án létrehozta a 2002 és 2010 között és különösen 2006 őszén az állam részéről a politikai szabadságjogokkal összefüggésben elkövetett jogsértéseket vizsgáló albizottságát. Az albizottság azóta többször ülésezett és több meghallgatást tartott. Ez adta aktualitását annak, hogy bemutassuk egy alkotmányos tisztség gyakorlóinak, az ombudsmani tevékenységnek és a gyülekezési jog 2006. őszi eseményeinek kapcsolatát.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosai kiemelten foglalkoztak a gyülekezési jog kérdéskörével 2006–2007-ben. Az ombudsmani intézmény, mint az alapvető jogok megfelelő érvényesülésével foglalkozó egyik alkotmányvédelmi eszköz, aktívan vett részt abban a folyamatban, amely a 2006-os zavargások következményeinek alkotmányos felülvizsgálatára irányult. Annak szerepét, eredményeit és problémáit szeretnénk összefoglalni jelen írásunkban. Áttekintettük ugyan dr. Takács Albertnek, az állampolgári jogok országgyűlési biztosa volt helyettesének tevékenységét is – az ő feladatkörébe tartozott a gyülekezési joggal kapcsolatos vizsgálatok lefolytatása –, de elsősorban a 2007. szeptember 25-én megválasztott ombudsman, dr. Szabó Máté időszakára eső biztosai tevékenységet szeretnénk bemutatni.

Az előző ciklus ombudsmani gyakorlatának eredményeiből

A 2006. őszi közterületi rendezvényekkel és a velük kapcsolatban tett rendőri intézkedésekkel összefüggésben az ombudsman volt általános helyettese átfogóan vizsgálta a gyülekezési jog érvényesülését. Szerinte a gyülekezési jog gyakorlása nem közvetlenül az alkotmány, hanem a gyülekezési törvény¹ alapján történik. Jelentésében felidézte azt az általános nézetet, amely a gyülekezési jogot a politikai kommunikációs jogok között helyezi el. Rámutatott, hogy a magyar jogértelmezés nem ju-

¹ 1989. évi III. törvény.

tott túl a kommunikációs elem hangsúlyozásán. A bejelentési kötelezettség kapcsán az Alkotmánybíróság ama döntésére utalt, amelyben a bejelentendő információk tekintetében nem állapította meg a szabad gyülekezés indokolatlan korlátozását. Ennek alapját abban jelölte meg, hogy a rendőrségnek tudnia kell, hogy milyen az a rendezvény, amelynek biztonságáról gondoskodnia kell. Végül is ezt a „hozzáadott biztonságot” tartotta a gyülekezési jog szabadsága egyik garanciájának. Másfelől azonban úgy érvelt, hogy az előzetes bejelentés akadályozza a spontán rendezvények megtartását, amelyeken a résztvevők valamely hirtelen esemény hatása alatt azonnal szeretnének a véleménynyilvánítás ezen eszközével élni.

A gyülekezés jellegével kapcsolatban az általános helyettes azt hangsúlyozta, hogy ahhoz, hogy a gyülekezés egésze törvényes legyen, a bejelentés mellett az is szükséges, hogy az összejövetel békésnek minősüljön. Mindamellet a békés demonstráció nem feltétlenül érzelem- vagy indulatmentes. Az érzelemnyilvánításnak azonban a verbalitás szintjén kell maradnia, és nem valószínű, hogy büncselekmény elkövetésére felhívást.

A gyülekezési jog gyakorlásával összefüggésben tehető rendőri intézkedések vonatkozásában kiemelte, hogy a rendőrség alapvető feladata a törvényes rendezvények megtartásának lehetővé tétele, ezen belül közreműködik a rendezvény rendjének fenntartásában is. A gyülekezési törvény a rendőri intézkedések közül csak a feloszlatásról szól részletesen, amelynek során a használható kényszerítőeszközök alkalmazásának fő szabálya, hogy a kényszer mértékének igazodnia kell az érintett személy intézkedés során tanúsított magatartásához. A tömegoszlatáskor használható kényszerítőeszközök közül a helyettes ombudsman aggályosnak látta a gumilövedék alkalmazását. Javaslatára a rendőrségről szóló törvény² módosításával az Országgyűlés meg is szüntette a gumilövedék alkalmazásának lehetőségét.

A 2007 őszén megválasztott ombudsman által soron kívül végrehajtottak felidézése

1. A Nemzetbiztonsági Hivatal (a továbbiakban: NBH, jelenleg Alkotmányvédelmi Hivatal) 2006-os zavargásokkal kapcsolatos tevékenységének ombudsmani felülvizsgálata és ajánlások megfogalmazása.
2. A 168 Óra hetilap szerkesztőjének kérésére állásfoglalás kidolgozása a sajtó munkatársainak tüntetésekkel kapcsolatos tevékenysége alapjogi szemléletű megítéléséről.

² 1994. évi XXXIV. törvény.

3. Az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának a 2006. évi tüntetések évfordulóján, 2007. október 17-én tartott állapofelmérő és hatásvizsgáló ülésen való ombudsmani részvétel, amelynek hatására közvetítői szerepkör vállalására került sor az Országos Rendőr-főkapitányság és a Nemzeti Jogvédő Alapítvány által képviselt károsultak között.
4. Személyes helyszíni vizsgálat folytatása dr. Péterfalvi Attila akkori adatvédelmi biztossal a 2007. október 23-i tüntetések ügyében, valamint ombudsmani jelentés az Országos Rendőr-főkapitányság biztosítási központjában 2007. november 21-én a Kossuth téren szervezett Liga szakszervezeti demonstráció utáni tüntetés oszlatása miatt.
5. A 2008-ra tervezett, a gyülekezési jog újraszabályozásának alternatívájával kapcsolatos projekt terveinek kidolgozása.

Az országgyűlési biztos 2007 októberében – hivatalból indult eljárás keretében – megvizsgálta az NBH 2006-os zavargásokkal kapcsolatos tevékenységét. Konkrétan arra kereste a választ, hogy a Budapest közterületein, 2006 őszén tartott demonstrációkkal összefüggésben történt-e provokáció, volt-e terrorfenyegetettség, a Nemzetbiztonsági Hivatal hatáskörét nem lépte-e túl, amikor közleményben felhívta a figyelmet arra, hogy a tömegzavargásokban való passzív részvétel is bűncselekmény elkövetőjévé teheti az állampolgárt.

Vizsgálata elrendelését arra alapozta, hogy a szóban forgó közleményével a Nemzetbiztonsági Hivatal mintegy iránymutatást adott a lakosságnak, minősítette a rendezvényen részt vevők által tanúsított magatartást. Ez pedig felvetette a jogállamiság elve és az abból fakadó jogbiztonság követelménye, az állam objektív alapjog védelmi kötelezettsége, valamint a békés gyülekezéshez való jog és szabad gyakorlásának garantálása sérelmének közvetlen veszélyét.

Ez azért volt érdekes ombudsmani feladat, mert az ombudsman hatásköre lehetővé teszi az e területre való belépést, ez máskülönben elzárt marad a civil társadalom és a politikai nyilvánosság előtt. Erre a Gönczöl- és a Morvai-bizottságnak sem volt módja, pedig azzal kapcsolatosan, az „összeesküvés-elmélet” logikájának megfelelően, masszív vélekedések fogalmazódtak meg arról, hogy éppen a titkosszolgálatok provokálták ki az MTV-székház megtámadását és az agresszív tüntetői magatartást.

Ahogy az NBH a tüntetésekkel kapcsolatos veszélyeket taglaló közleményével nyilvánosság elé lépett, és bűnmegelőző feladatokat vindikált magának a szabadságjogok kollektív gyakorlásával kapcsolatosan, közvetlenül veszélyeztethette az e szabadságjogok gyakorlását, hiszen az állampolgárok félelmek vonzásába kerülhettek, ami befolyásolhatta szabadságjogaik gyakorlását. Az NBH – az om-

budspan szerint – csak akkor tehetné volna azt, hogy bűnüldöző hatósági jogkört átvéve figyelmezteti az állampolgárokat a tüntetésektől távolmaradás megfontolására, ha a közvetlen terrorveszély, vagy kézzelfogható állambiztonsági fenyegetettség tudatában jár el. Az NBH 2006-os éves jelentésének és Szabó Máténak az NBH akkori főigazgatójával folytatott személyes megbeszélésének tapasztalatai azonban azt támasztották alá, hogy az NBH nem volt felkészülve a 2006. őszi zavargások próbatételeire, és csak több hónapos szervezőmunkával és intézményi-személyi újításokkal vált alkalmasabbá 2007-re, hogy hasonló megpróbáltatásokat kezeljen.

Mindezekre figyelemmel úgy gondolta, hogy az alkotmányosság érvényesülésének elősegítése érdekében nem mellőzhette álláspontja kifejtését a 2006. őszi demonstrációk időszakában – 2006 októberében – az NBH által kiadott „Közlemény”-ről, amelyben a jogellenes cselekményekben való passzív részvétel esetleges büntetőjogi következményeire is kiterjedően, felhívta a békés gyülekezési joggal élni kívánó állampolgárok, illetve a demonstrációkban érintett lakosság figyelmét a lehetséges veszélyekre.

Álláspontja szerint az NBH szóban forgó, iránymutatást tartalmazó közleménye nem felelt meg az akkor hatályos jogalkotásról szóló törvény³ (Jat.) garanciális szabályainak. Az NBH hatáskör hiányában járt el, hiszen – a Jat. szabályai alapján – nem volt jogosult közlemény kiadására. A közleményhez – mivel kibocsátója túllépte hatáskörét – semmiféle jogi hatás nem fűződhetett ugyan, de a címzettek, vagyis az állampolgárok magatartását, rendezvényen való részvételét a gyakorlatban befolyásolhatta, ez pedig alkotmányosan megengedhetetlen volt.

Az előzőekre tekintettel megállapította, hogy az állampolgárok megítézésére alkalmas NBH-közlemény összeegyeztethetetlen volt a jogállamiság elvével, valamint az abból levezethető jogbiztonság követelményével, és ezáltal visszásságot okozott az azt kötelezőként elfogadó állampolgárok tisztességes eljáráshoz való jogával összefüggésben is.

Rámutatott továbbá arra, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény⁴ csak bűncselekmények felderítésére, elhárítására jogosítja fel az NBH-t, bűnmegelőzési feladatok elvégzésére nem. Bűncselekmény elkövetése – vagyis múltbeli kriminális esemény – esetében a nemzetbiztonsági szolgálatok a bűncselekmény elkövetésére utaló személyi vagy tárgyi gyanú alapossá tétele, illetőleg annak kizárása érdekében végez felderítő, információgyűjtő tevékenységet, és ha ilyet észlel, haladéktalanul tájékoztatnia kell a nyomozási és bűnmegelőzési fel-

3 1987. évi XI. törvény.

4 1995. évi CXXV. törvény.

adatokkal is felruházott szervezet (ügyészség, rendőrség). Az NBH bünfelderítő tevékenysége tehát végső soron a büntetőeljárás előkészítő szakaszának tekinthető.

Az ügyben a tárca nélküli miniszter arról tájékoztatta az ombudsmant, és az NBH főigazgatójával folytatott személyes megbeszélése is arról győzte meg őt, hogy az NBH-nak 2006 októberében nem volt tudomása olyan terrorveszélyről, vagy „provokációról”, amely okot adhatott volna a lakosság irányában bármilyen fellépésre, így a közlemény kiadására. Azt az érvelést sem fogadta el, hogy az NBH-nak a közleménnyel bűncselekmények megelőzése, prevenció volt a célja. Ezt arra alapozta, hogy az NBH-nak nincsenek bűnmegelőzési feladatai. A bűnmegelőzés nem része ugyanis a bűnüldözési jogosítványnak. A bűnmegelőzés éppen arra utal, hogy nincs múltbeli kriminális esemény, legfeljebb olyan oksági tényező van jelen, amely esetleg büntetőjogilag értékelhető közvetlen veszélyhelyzethez vagy sérelemhez vezethet. Bűnmegelőzési hatáskörben tehát az arra feljogosított szerv nem múltbeli tényeket tár fel, hanem a jelenben zajló eseményeket regisztrál, miközben azt értékeli, hogy növekedett vagy csökkent a bűnelkövetés veszélye. Ez a tevékenység viszont még részben sem volt azonosítható az NBH felderítési jogkörével, amelynek célja múltbeli bűncselekmény, gyanús esemény rekonstruálása, azonosítása kellett hogy legyen.

Az országgyűlési biztos az ügyben a tárca nélküli miniszter azon álláspontját sem fogadta el, hogy a közlemény kiadása kapcsán az ügyészséggel való egyeztetés nem volt indokolt, mivel az ügyészség nem gyakorol törvényességi felügyeletet az NBH felett. Ez valóban igaz, ezt vizsgálatakor a biztos nem is vitatta. Úgy vélte azonban, hogy az NBH akkor járt volna el helyesen, ha a közlemény megfogalmazása előtt az ügyészséggel mint nyomozó hatósággal – és nem mint törvényességi felügyeletet ellátó szervvel –, esetleg a rendőrséggel egyeztetett volna. Ezzel elkerülhető lett volna, hogy az NBH a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben meghatározott feladat- és hatáskörét figyelmen kívül hagyva, bűnmegelőzési funkciót vállaljon magára.

Mindezek alapján Szabó Máté megállapította, hogy – és ezen az sem változtatott, hogy a közleményt az ügyészség a nyilvánosságra hozatal után nem kifogásolta – az NBH a szóban forgó közlemény megjelentetésével oly módon is megsértette a jogállamiság elvét, valamint a jogbiztonság követelményét, hogy törvényben meghatározott feladat- és hatáskörét túllépve, bűnmegelőzési feladatot végzett. Ebből pedig – tekintve, hogy a közleményben foglaltakat akár a demonstrálni szándékozók, akár az azon kívül esők kötelező iránymutatásnak tarthatták – törvényszerűen adódott az állampolgárok békés gyülekezéshez és annak szabad gyakorlásához való jogának közvetlen veszélyeztetése.

Összességében: sem az akkori miniszter, sem az NBH akkori főigazgatója nem számolt be a 2006. őszi események alapjául szolgáló olyan terrorveszélyről,

provokációról vagy más hasonló körülményről, amely indokoltá, megalapozottá tette volna a közlemény kiadását. Ezért annak kiadásakor az NBH nem tartotta be az alkotmányos működéséhez elengedhetetlen szükségesség elvének követelményét, de mellőzte az arányosság elvének való megfelelést és a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény által szabott korlátok tiszteletét is. Ezzel ugyancsak megsértette a jogállamiság elvét, és kiszámíthatatlanná tette az állampolgárok előtt az NBH mint jogintézmény működését.

A feltárt alkotmányos jogokkal összefüggő visszásságokra tekintettel az ombudsman arra kérte a miniszterelnököt, hogy a minisztériumok alárendelt szervei ne adjanak ki a Jat. garanciális szabályainak meg nem felelő jogi iránymutatást tartalmazó közleményt, útmutatót, állásfoglalást, egyéb informális jogértelmezést, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító tárca nélküli miniszternek pedig azt javasolta, hogy a jövőben az NBH ne lépje túl hatáskörét, és intézkedései mindig a feladat- és hatáskörét meghatározó törvény keretei között, a szükségesség és arányosság elve betartásával tegye meg. Végül az NBH főigazgatójánál kezdeményezte, hogy jelentését ismeresse az irányítása alá tartozó személyi állományal, és hívja fel figyelmüket a feltárt alkotmányos jogokkal összefüggő visszásság jövőbeni elkerülésére.

A miniszter válaszolt valamennyi ombudsmani kezdeményezésre, de eltérő jogértelmezésük miatti véleményük többszöri levélváltás után sem közlített egymáshoz. Egyedüli közös álláspontjuk az volt, hogy a közlemény kiadását megelőzően – még ha informálisan is – megfontolandó lett volna az ombudsmani jelentésben hiányolt ügyésszeggel való egyeztetés. Végül a biztos tudomásul vette a válaszokat, hiszen intézkedései az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló törvény⁵ miatt nem voltak kötelezők, a nemzetbiztonsági védelemmel kapcsolatos alkotmányossági és célszerűségi problémák pedig ombudsmani eszközökkel nem voltak megoldhatók. Leszögezte viszont, hogy az országgyűlési biztos felhívhatja a kormány és a pártok figyelmét az alapjogi aggályokra, a jogi és a szakmai szempontok közelítésére, a politikai konszenzus fontosságára. Ha pedig a jelentésben megfogalmazottak eljutnak/eljutottak azokhoz, akik az ügy érdekében tenni tudnak és szándékoznak, akkor nem volt hiába a témakört érintő problémás kérdések, alapjogi konfliktusok, dilemmák megjelenítése, egy alapjogi jelleű érvrendszerrel alátámasztott álláspont kialakítása.

A 168 Óra hetilap egyik szerkesztőjének kérésére állásfoglalást dolgozott ki a biztos a sajtó munkatársainak tüntetésekkel kapcsolatos tevékenysége alapjogi szemléletű megítéléséről.

⁵ 1993. évi LIX. törvény.

Az országgyűlési biztoshoz előterjesztett beadványában a Budapest egyik terein 2007. november 17-én zajló, előre be nem jelentett tüntetésen a munkáját végző újságírók jelenlétével, igazoltatásával, két újságíró rendőrségre előállításával kapcsolatban a *168 Óra* című hetilap kért ombudsmani állásfoglalást. Annak kialakításakor Szabó Máté *Haraszti Miklósnak*, a bécsi székhelyű, akkori európai sajtószabadsági biztosnak (Európai Biztonság és Együttműködési Szervezet; EBESZ) 2007. június 21-i hivatalos állásfoglalásából, az újságíróknak a tüntetéseken betöltött szerepével kapcsolatos ajánlásából indult ki.

Alkotmánybíróági döntéseket is figyelembe vett, amelyek számos határozatukban értelmezték az alkotmány 61. §-át. Az Alkotmánybíróság a hivatkozott paragrafusban deklarált szabadságjogoknak kitüntetett szerepet adott az alapjogok között, „megemelte” a véleménynyilvánítás szabadságának védelmi szintjét. A véleménynyilvánítási szabadság – az alkotmánybíróági határozatok szerint – a kommunikációs alapjogok anyajogaként fogható fel.

Az Alkotmánybíróság 30/1992. (V. 26.) AB határozatában felvette azt a valamennyi alkotmányos alapjog tekintetében fontos kérdést, hogy azokat lehet-e, ha igen, milyen feltételekkel megszorítani, korlátozni, kollíziójuk (összeütközésük) esetén milyen szempontok alapján kell a fontosságot meghatározni. A véleménynyilvánítás, illetve az ebbe beletartozó sajtószabadság esetén ez a kérdés kiemelt jelentőséget kap, mivel e szabadságok a plurális, demokratikus társadalom alapvető értékei közé tartoznak.⁶

A téma kapcsán említésre méltó a magyar gyülekezési törvény tárgyában (Bukta és társai v. Magyarország, 25691/04. sz.) 2007. július 17-én, a strasbourgi Európai Emberi Jogok Bírósága által hozott ítélet is.

A strasbourgi bíróság a Bukta és társai kontra Magyarország-ügyben azért marasztalta el a magyar államot, mert a rendőrség 2002 decemberében feloszlatta a Kempinski Szálloda előtt demonstrálókat be nem jelentett, spontán gyülekezését. A Bukta-ügy felperesei a magyar bíróságok előtt nem voltak sikeresek. Érvelésük szerint objektív okok miatt nem tudtak eleget tenni a gyülekezési törvény által előírt háromnapos előzetes bejelentési kötelezettségüknek, hiszen előző este derült ki, hogy Magyarország miniszterelnöke el kíván menni a román miniszterelnök által a Románia nemzeti ünnepén, december 1-jén tartandó fogadásra. A magyar bíróságok

⁶ A 30/1992. (V. 26.) számú AB határozat szerint „... a véleménynyilvánítás szabadságának kitüntetett szerepe van az alkotmányos alapjogok között, tulajdonképpen »anyajoga« többféle szabadságjognak, az ún. »kommunikációs« alapjogoknak. Ebből eredő külön nevesített jogok a szólás és a sajtószabadság, amely utóbbi felöleli valamennyi médium szabadságát, továbbá az informálsághoz való jogot, az információk megszerzésének szabadságát. [...] A véleménynyilvánítási szabadsághoz kapcsolódik a lelkiismereti és vallásszabadság [Alkotmány 60. §], valamint a gyülekezési jog is [Alkotmány 62. §]. Ez a jog-együttes teszi lehetővé az egyén megalapozott részvételét a társadalmi és politikai folyamatokban.”

ezt a körülményt nem vették figyelembe, a felperesek felülvizsgálati kérelmét a Legfelsőbb Bíróság – formai okokra hivatkozva – elutasította.

Ez után 2004. április 13-án a felperesek Strasbourghoz fordultak. A bíróság helytadott a felperesek kérelmének, megállapította, hogy a tüntetés feloszlátása az Emberi jogok európai egyezményének a véleménynyilvánítási szabadságot védő és a gyülekezés szabadságát garantáló 11. cikkelyébe ütközött. A véleménynyilvánítás sérelméről nem döntött a bíróság. A bíróság a jogsértés megállapításán felül nem ítél meg kártérítést, a magyar államot kétezer euró perköltség kifizetésére kötelezte.

A szabad véleménynyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi. Vagyis az egyéni véleménynyilvánítás, a saját véleményei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – garantálja, és a szabad véleménynyilvánítás alapjoga nem annak tartalmára vonatkozik.

Az úgynevezett kommunikációs jogok – köztük a véleményszabadság joga mellett a sajtószabadság, a gyülekezési szabadság, valamint a véleményalkotást lehetővé tevő tájékozódás, információszerzés joga – tehát a demokratikus társadalom alapértékei, a demokrácia legfontosabb garanciái közé tartoznak. Ebből következik eme alkotmányos alapjogok kiemelt védelme is.

A kommunikációs jogok körében a sajtószabadság többes funkcióval bír: nemcsak a véleménynyilvánítás, hanem egyúttal a véleményalkotáshoz szükséges információszerzés egyik, kitüntetett fontosságú eszköze. A sajtó továbbá a hatalom ellenőrzését, ezáltal a hatalom korlátozását is szolgálja. Az újságírók munkája e szerepükre tekintettel érdemel védelmet.

A biztos rámutatott: a rendőrség nem lehetetlenítheti el az újságírók munkáját, mindamelllett az újságírói minőség sem jelent jogonkívüliséget, a rendőrségi intézkedések őket is érinthetik. E konfliktus eldöntése, iránymutatások, szabályok kidolgozása azonban hosszabb előkészítést igényel. Ezért Szabó Máté már akkor fontosnak tartotta felhívni a figyelmet az EBESZ 2007. június 21-én, *A média kezelése politikai tüntetések során* címmel kiadott rendkívüli jelentésére, amelyet a médiadolgozók tüntetéseken való részvételével kapcsolatos követelmények jellemeztek. A jelentés egyebek között rámutat a következőkre: *„...Rendfenntartók és újságírók egyaránt különös felelősséggel bírnak köztéri tüntetések alkalmával. A rendfenntartók kötelesek biztosítani az állampolgárok számára a békés gyülekezés jogának gyakorlását, védelmezni az újságírók jogát az esemény közvetítéséhez jogi helyzet-re való tekintet nélkül, felelnek továbbá az erőszak terjedésének békés úton törté-*

nő megfékezéséért. Az újságírók felelősek azért, hogy egyértelműen azonosíthatók legyenek, továbbá hogy a helyzet további szítása nélkül tudósítsanak, és ne kerüljenek bevonásra magába a tüntetésbe. [...] A rendfenntartók alkotmányos felelőssége, hogy ne hiúsítsák meg vagy ne akadályozzák az újságírók közötti tüntetések során végzett munkáját és az újságíróknak joguk van a fair és visszafogott bánásmóddhoz a rendőrség részéről. [...] A rendőrség magatartásáért felelős vezető tisztek feladata annak biztosítása, hogy a rendfenntartók megfelelően tisztában legyenek az újságírók szerepével és funkciójával, különösen a tüntetések során jártassal. Túlzott rendőri reakció esetén, az újságírókkal szembeni rendőri magatartás kérdését különösképpen kell kezelni, tekintet nélkül arra, hogy a tüntetés engedélyezett volt-e vagy sem. Szükséges a rendőrségi vezetők részéről a gyors és adekvát válasz, annak biztosítása érdekében, hogy ne ismétlődjön meg efféle túlzott reakció a jövőben, és határozottan jelezni kellene, hogy az efféle magatartás a jövőben nem tolerálható. [...] Nincs szükség külön meghatalmazásra a tüntetések közvetítéséhez, kivéve olyan körülmények esetén, ahol a rendelkezésre álló források – mint az idő és a tér – bizonyos események tekintetében korlátozottak. Nem engedélyezett tüntetést közvetíteni kívánó újságíróknak ugyanazt a tiszteletet és rendőri védelmet kellene biztosítani, mint amelyet egyéb nyilvános események során is megkapnak. [...] Elkobzásra, újságírói felszerelés megkárosítására irányuló szándékos kísérlet a közvetítés elhallgattatása érdekében bűncselekménynek minősül, és az elkövetőket a törvény alapján felelősségre kellene vonni. Nyomatott anyag, filmszalag, hangfelvétel vagy más anyag hatósági elkobzása közvetlen cenzúra cselekmény, és mint olyan nemzetközi mércék által tilalmazott gyakorlatnak minősül. A média szerepe, funkciója kötelezettsége és jogai szerves részét kellene, hogy képezzék azon rendfenntartók képzési tananyagának, akiknek feladat körébe tartozik a tömegkezelés. [...] Az újságíróknak világosan azonosítani kell magukat, tartózkodniuk kell a tüntetés eseményeiben való részvételtől és objektíven kell tudósítaniuk a kibontakozó eseményekről, különösen élő vagy internetes adás esetén. Az Újságíró szövetségnek és a rendfenntartó szervezeteknek meg kellene egyezniük az azonosítás elfogadható módjában és megtenni a szükséges lépéseket e követelménynek a média munkatársaival való megismertetése érdekében. Az újságíróknak megfelelő lépéseket kellene tenniük annak érdekében, hogy megismertessék egymással azokat a rendőrségi intézkedéseket, amelyek zavargások esetén alkalmazandók. [...] A rendvédelmi szervek és a média munkatársaik kötelessége a magatartási szabályoknak megfelelő eljárás tanúsítása, melyeket a rendőrségi vezetőknek és a főszerkesztőknek kell kiképzíteniük. A rendőrségi vezetők abban nyújthatnak segítséget, hogy tájékoztassák munkatársaikat az újságírók szerepéről és funkciójáról. Közvetlen lépéseket is tehetnek, amennyiben beosztottaik, túllépi feladat- és hatás-

körüket. A média munkatársai abban segíthetnek, ha kívül maradnak a tüntetés eseményeiből és egyértelműen azonosítják magukat újságíróként...”

Állásfoglalásában az ombudsman azt is kiemelte, hogy a rendőrségnek – az akkor hatályos – alkotmány 40/A § (2) bekezdése értelmében alapvető feladata a közbiztonság és a belső rend védelme. A rendőrségről szóló törvény e feladat teljesítése érdekében számos intézkedés megtételére jogosította fel a testületet, amiknek többsége – a dolog természetéből eredően – az állampolgárok bizonyos alkotmányos jogainak korlátozásával is együtt jár. A közbiztonságot veszélyeztető cselekmények megelőzése érdekében tehető intézkedések körében említendő volt az igazoltatás és előállítás. Mindezek alapján a rendőrség – a törvényes feltételek fennállása esetén – jogosult volt közterületen bárkit igazoltatni, és onnan előállítani. Az igazoltatás gyakorlásának azonban alapvető feltétele volt, hogy a közbiztonság és a közrend fenntartása érdekében a személyazonosság megállapítása szükséges legyen. Az előállításra – kivéve a kötelező eseteit – ugyancsak a közbiztonság érdekében volt lehetőség. Mind az igazoltatás, mind az előállítás esetében a rendőrség akkor és olyan mértékben volt jogosult az állampolgárok jogait korlátozó intézkedéseket hozni (arányosság követelménye), amikor és amilyen mértékben a közbiztonság, közrend fenyegetettsége fennállt. A fenyegetettség tényét és mértékét nyilvánvaló és közvetlen bizonyítékok alapján kellett megállapítani.

Az újságíróknak a szóban forgó 2007. november 17-i, be nem jelentett demonstráción való igazoltatása, majd előállítása – Szabó Máté szerint – akkor volt tehát törvényes, ha meghatározható volt, hogy arra a közrend, a közbiztonság milyen és mekkora mértékű fenyegetettsége miatt került sor, vagyis ha megfelelt a szükségesség és az arányosság követelményének, ha minden körülményt figyelembe véve, nem volt önkényes.

A szóban forgó igazoltatás és előállítás tehát csakis akkor minősülhetett törvényesnek, ha annak indokai nyilvánvalóan, közvetlenül és időszerűen fennálltak. E három feltételnek együttesen kellett teljesülnie mindkét rendőri intézkedésnél.

A szóban forgó rendőri intézkedések részleteit az országgyűlési biztos nem vizsgálta, ezért nem foglalt állást arról, hogy az újságírók igazoltatásának és a helyszín elhagyására való felszólításuknak, majd előállításuknak a törvényes indokai fennálltak-e. A jogszabályok a közrend, a közbiztonság veszélyeztetettségét írták elő az intézkedés indokaként. A rendőrségnek pedig igazolnia kellett a közrend veszélyeztetettségét, mégpedig úgy, hogy az a valóságnak megfeleljen és abból az intézkedés – adott esetben az igazoltatás és a helyszín elhagyására való felszólítás, valamint előállítás – szükségessége is megállapítható legyen. Ezek ismeretében lehetett csak kétséget kizáróan kimondani azt, hogy az újságírókat érin-

tő rendőri intézkedés arányban állt az elérni kívánt céllal, és az alkalmas volt a cél elérésére. Ha erre a rendőrség – mondta ki a biztos – nem adott/nem tudott egy-értelmű választ adni, az újságírók elleni, szóban forgó rendőri (parancsnoki) intézkedést alkotmányosan aggályosnak kellett tekinteni.

Biztosi közvetítői szerepkör vállalása az Országos Rendőr-főkapitányság és a Nemzeti Jogvédő Alapítvány által képviselt károsultak között

Szabó Máté 2007 novemberében kereste meg az országos rendőrfőkapitányt a 2006. őszi események miatt a rendőrség ellen indított – Nemzeti Jogvédő Alapítvány által képviselt – személyiségi jogi és kártérítési perek tárgyában. Az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottsága 2007. október 17-i ülésén elhangzott ugyanis, hogy addig öt kártérítési per indult a rendőrség ellen, de a közeljövőben több tucat hasonló eljárás kezdődhet, ha nem sikerül peren kívül megegyezésre jutniuk.

Figyelemmel arra, hogy a 2006. szeptember–októberi eseményekben tanúsított rendőri fellépések maradéktalan tisztázása, lezárása egy év alatt sem történt meg, a biztos szeretett volna hozzájárulni ahhoz, hogy a rendőri jogsértések sértettjeinek kártérítése a lehető legteljesebb körű és legtisztességesebb legyen. Ezért felajánlotta segítségét (közvetítői lehetőségét) az Országos Rendőr-főkapitányság érintett szervei és a Nemzeti Jogvédő Alapítvány által képviselt személyek közötti megegyezések eléréséhez. E szándékában erősítette az a cél, hogy a kártérítésre jogosult állampolgárok mielőbb, a jogállamiság elve követelményének megfelelő, reális és méltányos, közös megállapodások következtében hozzájussanak az általuk jogosnak vélt kárösszegekhez.

Előzőekről Szabó Máté 2008 májusában tájékoztatta az igazságügyi és rendészeti minisztert is, hangsúlyozva, hogy mindenképpen indokolt legalább azoknak a kártérítési igényeknek a mielőbbi rendezése, amelyek alapja bizonyítottan rendőri mulasztásból eredő személyi sérülés. Természetesen csak a megalapozott, méltányos összegű kárigények teljesítését támogatta, ide nem értve az ügyvédi munkadíjakat. Utóbbiakra nem kívánta kiterjeszteni közvetítői segítségét. Kérte a minisztert, hogy tájékoztassa a problémára vonatkozó álláspontjáról, valamint az erőszakos eseményekbe torkolló demonstrációk, közterületi rendezvények során okozott károk megtérítésére irányuló esetleges kormányzati elképzelésekről (az állam mögöttes helytállásának kérdéséről). Választ a 2008. októberi sürgetése ellenére sem kapott.

Közben 2008 márciusában ismételten felkérte az országos rendőrfőkapitányt az ügy általa is támogatott, mielőbbi eredményes lezárásában való közreműködésre, tekintettel arra, hogy az érintett rendőri szervek akkor idő előttinek tartották az egyezségkötéseket, hiányzott a tényleges megegyezési akarat, illetve néhány, a tárgykört érintő folyamatban lévő bírósági eljárás jogerős befejezésének módja függvényében kívánták elhárítani őket, vagy megegyezni róluk. Az ombudsman a felkérést azzal indokolta, hogy fontosnak ítélte meg, hogy az állampolgárok jogbiztonságát olyan garanciák szavatolják, amelyek megakadályozzák a rendőrségre, az alkotmányos, a szakszerű rendőri intézkedésekbe vetett bizalom elvesztését, illetve azok erősödéséhez vezet.

Rámutatott arra is, hogy ha az érintett rendőri szervek részéről ténylegesen fennáll az a szándék, hogy az állampolgárok – a 2006 ősze óta eltelt hosszú időre tekintettel – rövid időn belül, a jogállamiság elve követelményének megfelelő elégtételt kapjanak akár a személyi sérüléssel, akár azzal nem járó sérelmeikért a rendőrségtől, és lezáródjon az akkor már mintegy másfél éve fennálló „nyilvános jogvita”, garanciális jelentőségű lenne a peren kívüli – az esetleg folyamatban lévő bírósági eljárások befejezésétől független – megállapodások megkötése. Ezt a szándékot egyébként – annak ellenére, hogy a bírósági ítéletek érdemben nem befolyásolhatják a peren kívüli megállapodás alkalmazásának megalapozottságát, célszerűségét – erősíthette volna a rendőri szervek azon magatartása, ha mielőbb, akár részben kártalanítja az igényüket érvényesíteni szándékozó állampolgárokat.

2008 novemberében az országos főkapitány arról tájékoztatta a biztost, hogy a Készenléti Rendőrség és az Országos Rendőr-főkapitányság – személyes megbeszélések és levelezés útján – folyamatosan kapcsolatot tart a károsultak jogi képviselőivel. A rendőrség képviselői azonban úgy tapasztalták, hogy a jogi képviselők az új igények megfogalmazására helyezték a hangsúlyt, kevésbé foglalkoztak a folyamatban lévő ügyekben a rendőri szervek által az igények összefoglalásának elbírálásához elengedhetetlenül szükségesnek tartott adatok közlésével, bizonyítékok előterjesztésével. Több esetben előfordult, hogy a jogi képviselők által megjelölt kárigények nem tartalmaztak a kérelmet egyedi megítélését lehetővé tevő információkat. Ezzel indokolta a rendőrség a kárigények elbírálásának elhúzódsát.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa egyedi ügyekben is tájékozódott. 2008 novemberére egy sértett esetében az egyezségkötés azért nem jött létre, mert a nyolcszázezer forintos igénnyel szemben a Készenléti Rendőrség csak háromszázezer forint kifizetését tartotta méltányosnak. Egy másik ügyben a Készenléti Rendőrség írásban többször kifejezte egyezségkötési szándékát, de azokra az ügyvéd érdemben nem reagált. Volt olyan eset is, amelyben négy millió forintra (ké-

sedelmi kamattal és ügyvédi költséggel növelten) részegyezség született, a kárigény ezen felüli részére pedig polgári per indult.

A sérüléssel nem járó, személyiségi jogi perekben kialakuló bírósági gyakorlat ismeretében (az addigi ítéletek szerint átlagosan kétszáz-háromszázezer forint erejéig) a Készenléti Rendőrség egyezségi ajánlatot szándékozott tenni az érintett személyek képviselőinek.

A Nemzeti Jogvédő Alapítványt és az Országos Rendőr-főkapitányságot minden esetben tájékoztatta a biztos a fejleményekről. Mint tudjuk, mára már több demonstrációval összefüggő bírósági perben jogerős döntés született⁷, de azokat – miután a bíróságok döntéseinek felülvizsgálatára az ombudsmannak nincs hatásköre – az ügyben nem kísérte figyelemmel.

Ombudsmeni előzetekintés a 2006. őszi események után

A 2006. őszi eseményekkel összefüggésben Szabó Máté az előzőekben ismertetekkel foglalkozhatott. Nem lehetett dolga, és nem is tehetette volna meg, hogy bepótolja az addigi esetleges ombudsmeni vizsgálati mulasztásokat. Előre kellett tekintenie, hogy az akkor és az az után zajló gyűlekezésekkel kapcsolatban milyen alkotmányos jogokkal összefüggő visszasságok észlelhetők, illetve mit tehet megszüntetésük érdekében.

2007. október 23-án Péterfalvi Attilával, akkori adatvédelmi biztossal először ment ki ombudsmanként egy Kossuth téren zajló szakszervezeti demonstrációra. Ott jelenlétükkel is próbáltak utat nyitni a jogkövető magatartásnak. Majd az akkori országos rendőrfőkapitány a Teve utcai rendőrszékházban több újságíró jelenlétében bemutatta nekik azt a térfigyelő rendszert, amelyen keresztül nagyon jól lehetett látni a tömeg egy részét. Az országos főkapitány tájékoztatta őket arról is, hogyan elemzik a térfigyelőn megjelenő adatokat.

2007. október 22. és 2009. október 23. között a biztos és munkatársai száznál több közterületi rendezvényen vizsgálták a rendőrség tömegkezelési gyakorlatát. E vizsgálatok nyomán tucatnyi ombudsmeni jelentés készült, amelyekben a biztos számos ajánlást és javaslatot fogalmazott meg. Az ügyek részletes ismertetését

⁷ Például 2010. október 4-én a bíróság jogerősen kimondta, hogy 2009. július 4-én jogellenesen oszlatta fel a rendőrség a gárcsapat budapesti Erzsébet téri ülődemonstrációját. Az ítélet rámutat, hogy bár a rendezvényt nem jelentették be, csak akkor lehetett volna jogszerűen feloszlítani, ha elveszti békés jellegét. Ezt azonban nem támaztotta alá semmi. Az esetet az ombudsman is vizsgálta, és ő is jogellenesnek mondta ki az oszlatast; erről bővebben később még szólni fogunk.

a *Gyülekezési projektfüzet*, valamint A 2009. évi közterületi rendezvények vizsgálata című kiadványok tartalmazzák.⁸

Szeretnénk bemutatni az ombudsmani jelentésekben megfogalmazott kezdeményezések és a fogadatatásukkor felismerhető tendenciákat is.⁹

Alkotmánybírószági indítvány

A biztos 2008-ban azt indítványozta az Alkotmánybíróságnak, hogy a gyülekezési törvény 6. §-ában szabályozott bejelentési kötelezettség tekintetében állapítson meg alkotmányos követelményt. Az eme indítvány alapján hozott alkotmánybírószági határozat¹⁰ szerint a gyülekezési jog kiterjed az előzetesen szervezett rendezvényekre, közöttük az olyan békés rendezvények megtartására, amelyekre a gyülekezésre okot adó esemény miatt csak rövid időn belül kerülhet sor. A gyülekezési jog kiterjed továbbá az előzetes szervezés nélküli gyűlésekre. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra is, hogy a bejelentési kötelezettség a közterületen tartandó, szervezett rendezvényekre vonatkozik. Önmagában a késedelmes bejelentésre hivatkozva nem tiltható meg azoknak a békés rendezvényeknek a megtartása, amelyek a gyülekezésre okot adó esemény miatt nem jelenthetőek be három nappal a tervezett rendezvény időpontja előtt. Ezen túlmenően megsemmisítette a gyülekezési törvény 14. § (1) bekezdésének azon fordulatát, amely a bejelentés nélkül vagy a bejelentéstől eltérő módon zajló rendezvény kötelező feloszlátását írta elő.

A biztos azt is vizsgálta, hogy a rendőrség gyülekezésekkel kapcsolatos előállítási gyakorlata megfelel-e a jogszabályi garanciáknak, az alapvető jogok védelméből eredő alkotmányi követelményeknek. Megállapította, hogy a szabcs. 40/A §-ában meghatározott „jogszerű intézkedéssel szembeni ellenszegülés” szabálysértési tényállás¹¹ is több alkotmányos aggályt vet fel. Az országgyűlési biztos szerint a jogalkotó a tényállás megfogalmazásának általánosságával túlságosan széles körben vont a büntethetőség feltételét, ami a jogbiztonság sérelmét okozza.

⁸ www.obh.hu

⁹ Az országgyűlési biztos 2008–2009-ben jellemző, a gyülekezési jogot érintő gyakorlatának részletes bemutatásától kizárólag terjedelmi okokból tekintünk el. Erről részletesebben: Hajas Barnabás (szerk.): Gyülekezési jogi projekt. ÁJOB Projektfüzetek, 2009/1.; Szabó Máté – Hajas Barnabás: A 2009. évi budapesti tüntetések: ombudsmani vizsgálatok. In: Sándor Péter – Vass László (szerk.): Magyarország Politikai Évkönyve 2009-ről. DKMKA Kiadó, Budapest, 2010; valamint Szabó Máté – Hajas Barnabás: A 2009. évi közterületi rendezvények vizsgálata. Kézirat. Országgyűlési Biztos Hivatala, 2010

¹⁰ 75/2008. (V. 29.) AB határozat.

¹¹ 40/A § (1) Aki a rendvédelmi szerv hivatásos állományú tagja jogszerű intézkedésének nem engedelmeskedik, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható. (2) Az (1) bekezdésben meghatározott szabálysértés miatt az eljárás a rendőrség hatáskörébe tartozik.

A rendelkezéssel kapcsolatos jogbiztonsági aggályokat a jogalkalmazói gyakorlat nem cáfolja, hanem igazolni látszik. Például azzal, hogy a gyülekezési jog hatálya alá tartozó rendezvények feloszlátásakor azt a vélelmet alapozza meg, hogy akik nem kellő gyorsasággal hagyják el a helyszínt, azok a jogszerű rendőri intézkedésnek ellen kívánnak állni. Előfordulhat ugyanis, hogy az állampolgár – a legnagyobb jó szándék mellett – nem hallja, félreérti a felszólítást, nem érti az intézkedés okát, célját, ezért megáll, esetleg kérdéssel fordul az intézkedő rendőrhöz, magyarázatot kér. Ez önmagában, ha súlyosabb cselekmény nem valósul meg, még semmiképp sem minősülhet reinitens és szankcionálandó állampolgári magatartásnak. A tényállás megfogalmazását az ombudsman túlságosan elvontnak („nem engedelmeskedik”) tartotta, amely az önkényes jogértelmezés veszélyével jár, így álláspontja szerint nem felel meg az alkotmány 2. § (1) bekezdésében meghatározott jogállamiságból következő jogbiztonság követelményének. A szóban forgó ombudsmani indítvánnyal az Alkotmánybíróság még nem foglalkozott érdemben.

A gyülekezési törvény és az azzal összefüggésben alkalmazott 15/1990. (V. 14.) BM rendelet módosítására tett ombudsmani javaslatok

E témakörben [rendezvény legkorábbi bejelentése, konkuráló rendezvények szabályozása, a gyülekezési törvény és a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló törvény (Ket.) egymáshoz való viszonyának pontosítása] a biztos három jogszabály-módosítást javasolt. Az akkori igazságügyi és rendészeti miniszter válasza az volt, hogy mivel a gyülekezési törvény módosításáról nem zárult le az öt parlamenti párt közötti egyeztetés, a biztosi javaslatra érdemi választ (annak elfogadását éppúgy ideértve, mint annak elutasítását) nem tud adni. A biztos 2009-ben megismételte a rendezvény bejelentésének a rendezvény kezdetéhez képest legkorábbi időpontjának meghatározására irányuló javaslatát, és ismételten kezdeményezte a törvény kiegészítését, emellett javaslatot tett a fegyveres és felfegyverkezve gyülekezés szabályainak pontosítására. Javaslataival kapcsolatban a Miniszterelnöki Hivatal vezető miniszter arról tájékoztatta, hogy a gyülekezési törvény ilyen jellegű módosításának tervezete elkészült ugyan, de annak elfogadása nem várható.

A biztos javasolta a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvények bejelentési rendjével összefüggő, a rendezvények rendjének biztosításával kapcsolatos rendőri feladatokról szóló 15/1990. (V. 14.) BM rendelet egyes rendelkezéseinek módosítását is. Az országos rendőrfőkapitány elismerte ugyan ez utóbbi módosítás szükségességét, de az igazságügyi és rendészeti miniszter – felhatalmazó rendelkezés hiányában – arra nem látott lehetőséget.

A Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszternek tett ajánlás

Szabó Máté felkérte a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert, gondoskodjon arról, hogy a jövőben megrendezendő állami rendezvényeken ne vagyonvédelmi vállalkozások, hanem – ha az szükséges – a rendőrség vizsgálja át a résztvevők csomagját és ruházatát. A miniszter először elutasította az ombudsmani kezdeményezést, de mivel a biztos azt fenntartotta, végül differenciált álláspontot fogalmazott meg. Ennek értelmében az állami szervek által közterületen szervezett olyan rendezvények esetében, amelyekben a kulturális jelleg kerül előtérbe, és nincs olyan veszélyre utaló körülmény, amely a rendőrség közreműködését indokolná, a beléptetést továbbra is vagyonvédelmi vállalkozások látják el. Az olyan állami rendezvények esetében azonban, ahol hivatalos állami megemlékezésre kerül sor az egyes ünnepi események kapcsán, a rendezvény rendjének fenntartását, valamint a résztvevők ruházatának és csomagjainak átvizsgálását elsődlegesen a rendőrségnek kell végeznie. A biztos ezt a választ elfogadta.

2009-ben jelentős előrelépés történt a rendezvényekre történő beléptetés ügyében. Így az állami ünnepekre történő beléptetést fő szabályként a Köztársasági Őrezred végezte, és – a márciusi incidensek után – ősszel már nem érkezett a biztoshoz a vagyonvédelmi vállalkozások rendezvényekre való beléptetésére vonatkozó panasz.

A rendészetért felelős miniszternek tett ajánlás

A biztos egyik vizsgálatában megállapította, hogy az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium államtitkárának utasítására 2008. október 23-án a Budapesti Rendőr-főkapitányság az állami ünnepek idejére eltért a biztosítási tervtől. Erre tekintettel az ombudsman a rendészetért felelős minisztert megillető irányítási jogkörrel, illetve annak gyakorlásával összefüggésben rámutatott, hogy a rendőrségről szóló törvény és a központi államigazgatási szervekről, valamint a kormány tagjai és az államtitkárok jogállásáról szóló 2006. évi LVII. törvény (a továbbiakban: Ksztv.) pontosan meghatározza a miniszter irányítási jogkörének egyik jogállami garanciáját, az utasítási jogkör korlátját, ami gyakorlatilag a hatáskörelvonás tilalma.

A biztos felkérte a rendészetért felelős minisztert, hogy vizsgálja felül az államtitkára átruházott hatáskörök gyakorlásának módját; továbbá az irányítási jogviszony jogosultjaként (ideértve az általa vezetett minisztérium bármely vezetője által gyakorolt átruházott hatáskört is) tartózkodjon a rendőrség hatáskörének elvonásától; valamint fordítson különös gondot arra, hogy ne lépjk át az irányítá-

si jog Ksztv.-ben és a rendőrségről szóló törvényben meghatározott korlátait. A miniszter nem reagált az ajánlásra.

A rendőrségnek tett ajánlások hasznosulása

Az országgyűlési biztos a gyülekezési jog érvényesülésére vonatkozó vizsgálataiban az alapvető joggal összefüggő visszasságok orvoslására legtöbbször a rendőrségnek tett ajánlást. Általánosságban elmondható, hogy a rendőrség folyamatosan hasznosította az ombudsmani jelentések megállapításait.¹²

Az egyes ajánlások fogadtatása és hatása azonban meglehetősen vegyes képet mutat. Így a Clark Ádám téri tömegoszlatással és a tömeges előállításokkal kapcsolatban megfogalmazottak többségét¹³ az országos rendőrfőkapitány még a Független Rendészeti Panasztestület – ombudsmani jelentéssel csaknem azonos érvelést tartalmazó – határozatai ellenére is vitatta.¹⁴ (A rendőri jelentésekkel, illetve a parancsnoki kivizsgálások lefolytatásával, dokumentálásával kapcsolatos ombudsmani megállapításokat, valamint az azokhoz kapcsolódó kezdeményezést a főkapitány elfogadta.)

A rendőri azonosítók kérdése az egyetlen terület, ahol annak ellenére, hogy az ombudsman többször is jelezte a problémát, nemhogy előrelépés nem történt, de az OBH 5266/2008. és az OBH 5642/2008. számú jelentéseiben a biztos újabb visszasságot tárt fel. Az ombudsmani kezdeményezések és ajánlások többségét az országos rendőrfőkapitány a következők szerint elfogadta:

- Elrendelte a rendezvények bejelentésére vonatkozó belső útmutatójuk olyan kiegészítését, amely valamennyi rendőri szerv számára nyilvánvalóvá teszi, hogy az elektronikus levélben tett bejelentéseket fogadni és regisztrálni kell. Ha pedig a demonstráció bejelentőjének nincs lehetősége bejelentését a Ket. által előírt módon és formában megtenni, akkor fel kell hívni figyelmét arra is, hogy bejelentését a 15/1990. (V. 14.) BM rendelet 3. §-ának megfelelően, joghatással bíró formában ismétlje meg.
- Felhívta a végrehajtói állomány figyelmét a biztosítási tervekben rögzített intézkedések maradéktalan megvalósításának garanciális jelentőségére (a különböző demonstrációk összekeveredésének megakadályozására).

¹² Így például az ombudsman OBH 2452/2008. számú jelentése után a nagy létszámú előállítások fogantatásakor a korábban felvetődő problémák nem merültek fel.

¹³ OBH 2452/2008. számú ügy.

¹⁴ Ez után az előállítottak egy része a szabálysértési eljárásban tárgyalás tartását kérte, egyúttal ezen eljárásokban – mintegy előkérdésként – a tömegoszlatás, valamint az előállítások jogalapját és módját egyaránt vitatta. Figyelemmel arra, hogy e kérdésekkel összefüggésben bírósági eljárás indult, az azok érdemét érintő további szakmai vitát a biztos nem tartotta célavezetőnek.

- Intézkedett arra vonatkozóan, hogy a Készenléti Rendőrség és a megyei (fővárosi) rendőr-főkapitányságok állománya ismerje meg az állampolgári jogok országgyűlési biztosáról szóló 1993. évi LIX. törvényben meghatározott országgyűlési biztos jogosítványokat. Ezt az tette indokoltá, hogy 2008. október 23-án rövid időn belül különböző rendőri erőktől több atrocitás érte az ombudsman helyszíni vizsgálatot folytató munkatársait (hivatali igazolványukat nem fogadták el, ruházatukat és csomagjukat átvizsgálták, szakszerűtlenül igazoltatták, és a vizsgálati helyszínről megpróbálták őket eltávolítani).
- Elrendelte az öltözködési szabályzat olyan módosítását, hogy az garantálja a rendőrök azonosíthatóságát.
- Annak érdekében, hogy a rendezvénybiztosítások és az ehhez kapcsolódó rendőri intézkedések megfeleljenek a hatályos jogszabályokban meghatározottaknak, több segédletet, módszertani útmutatót készítettet, és megküldte őket a Rendőrtiszti Főiskola és valamennyi rendészeti szakközépiskola, továbbá a megyei rendőr-főkapitányságok részére.
- Felhívta valamennyi rendőri szerv figyelmét arra, hogy a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvények biztosítása során tartsák szem előtt a gyülekezésnek a társadalmi kommunikációs folyamatban betöltött szerepét.
- Gondoskodott arról, hogy a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó rendezvények helyszínén a rendőrség ne végezzen ruházat- és csomagátvizsgálásra is kiterjedő beléptetést.
- Elfogadta azt a biztos álláspontot, miszerint a rendezvény bejelentése kapcsán induló rendőrségi eljárás során a rendőrség csak a bejelentés bizonyos tényállási elemeit vizsgálhatja, illetve rendezvény megtiltására a gyülekezési törvény szerint kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha adott rendezvény a népképviselési vagy igazságszolgáltatási szervek működését zavarná, illetve ha a rendezvény útvonalához képest a közlekedés más útvonalon nem oldható meg.

Kijelenthető tehát, hogy a rendőrség túlnyomó részben elfogadta az ombudsmani ajánlásokat, illetve gyakorlatát a jelentésekben megfogalmazott alapjogi szempontrendszerhez igazította. Indokolt azonban rámutatni, hogy azért nem egységes a kép.

2008. október 23-án, a budapesti Kossuth téren a kihallatszott rendőrségi rádióforgalmazások szerint a helyszínen tartózkodó rendőri állomány egyértelmű utasítást kapott a kordonkorlátokon kívül (ideértve a megemlékezni kívánók számára kialakított „zsákol” is) véleményt nyilvánító személyeknek (kiabáló, kereplő, transzparenst hordozó stb.), valamint mindenkinek az igazoltatására, majd a területről való kivezetésére, akinek „nemzeti színű szalag, vagy síp lóg a nyakában”. A szóban forgó, véleménynyilvánítást ellehetetlenítő utasítás miatt a biztos kezdemé-

nyezte az országos rendőrfőkapitánynál a nemzeti színű szalagot vagy sípót viselőik igazoltatására utasítást adó személy fegyelmi felelősségre vonását. Erre azonban – annak ellenére, hogy a budapesti rendőrfőkapitány elismerte az utasítás tényét – nem került sor, mert a rádióforgalmazásról készült hangfelvételek között az utasítás 2009 tavaszán már nem volt fellelhető.

Ugyancsak jelentős, mindeddig fel nem oldott véleménykülönbség van a 2009. július 1. és 11. közötti rendezvényekkel kapcsolatban folytatott ombudsmani vizsgálatról készült jelentésben foglaltak és a rendőrségi álláspont között. A 2009. július 4-i demonstráció feloszlatásának indoka a mai napig nem derült ki. A gyülekezési jog gyakorlása a konkrét esetben nem valósított meg bűncselekményt vagy arra való felhívást. Annak ténye, hogy néhány százan olyan helyszínen ültek le, ahol köztudomásúan rendszeresen sokan üldögélnek, nem jelentette mások jogainak vagy szabadságának megsértését, ezért ezek az okok nem szolgálhattak a rendezvény feloszlatásának indokául. Az sem merült fel, hogy a rendőrség a fegyveres vagy felfegyverkezve történő megjelenésre hivatkozással támasztotta volna alá a rendezvény feloszlatását. A biztos rámutatott, hogy a rendezvényen fegyveresen és felfegyverkezve történő megjelenés szabályozása több szempontból is hiányos, pontatlan, ami előidézi a gyülekezési joggal összefüggő visszásság állandó és közvetlen veszélyét.

Az oszlatás indokául szolgálhatott volna ugyan adott esetben az, hogy a rendezvény elvesztette békés jellegét, az ombudsman rendelkezésére álló videofelvételek alapján azonban megállapítható volt, hogy az oszlatással érintett, földön ülő csoport gyülekezése mindvégig megtartotta a békés jellegét. A rendőrség azonban elmulasztotta az intézkedések megtételét az elkülöníthető, több esetben is békétlenné váló (a rendőröket megtámadó) tömeggel szemben. Ily módon a rendőrség eljárása a békés gyülekezési joggal összefüggő visszásságot okozott.¹⁵

A magyar rendőrség minden bizonnyal sokat tanult a 2006 és 2009 közötti tüntetések rendőri védelméből, és remélhető, hogy ezek a tapasztalatok gazdagítják majd a jövőbeni tevékenység eszköztárát. Míg a rendőri stratégia elsődleges értéke a biztonság és a formális jogszerűség, a legalitás, a politikai rendszernek kell megteremtenie a rendőri tevékenység legitimitását, akárcsak szélesebb körű társadalmi-politikai elfogadottságát. Az ombudsmani vizsgálatok, kritikák és ajánlások mind a legalitás és a legitimitás garantálását szolgálják a tüntetésekkel kapcsolatos rendőri stratégiák és technikák szempontjából az alapjogi-polgárbarát szempontok érvényesítésével, és azt célozzák, hogy lezáruljon az a 2006-ban elkezdődött periódus, amikor is a politikai pártok, továbbá a kormányzat és a társadalom jelentős csoportjai között megrendültek a közrendvédelmi partnerség alapjai, és mindez károsan befolyásolta a jogállamiság szempontjainak érvényesülését a tüntetések kezelésének rendőri gyakorlatában.

¹⁵ A JB 4721/2009. számú ombudsmani jelentés.

URI LÁSZLÓ

A műveleti szintű tanácsadás és megfigyelés sajátosságai rendőri missziókban¹

A hidegháború utáni békefenntartás és a polgári válságkezelés során alkalmazott műveleti szintű tanácsadói munka sajátosságainak taglalása előtt fontosnak tartom megemlíteni a tanácsadás olyan vonatkozását is, amely nem a nemzetközi szervezet tevékenysége idején vált ismertté. Ezeket néhány példával szemléltetem. Ez után röviden értelmezem a megfigyelői missziók jellegét, a tanácsadói munka ugyanis ebből a tevékenységből fejlődött ki a békefenntartás különböző generációi folyamán. A bipoláris rendszer megszűnése után a megfigyelést és a tanácsadást nem lehetett teljesen elkülöníteni, legfeljebb az arányok tolódtak el az utóbbi javára. Amikor ugyanis műveleti szinten tanácsot adunk, megfigyelünk is. Miért is tartottam szükségesnek ennek tisztázását? Egyrészt, korszakolni indokolt a tevékenység jellegét a kétpólusú világ előtti és utáni időszakra vonatkozóan. Másrészt, a tanácsadók szerepével, alkalmazásuk jogi hátterével, azok megjelenésével, sokszor egyértelmű politikai küldetésükkel kapcsolatban felvetődött annak nem mindig egyértelmű, sokszor titokzatos vagy még inkább negatív jellegű jelentése is. Ez az ellenérzés, kételkedés vagy polgári megbélyegzés leginkább ott jelentkezett, ahol egy egypártrendszerű társadalmi modell működött, és volt ellenzék, vagy az autokráciára törekvő mozgalom kisebbségben volt. Az említett hidegháborús tanácsadókat leginkább a két szuperhatalom delegálta.

A hidegháborús tanácsadás sajátosságai

A kétpólusú világrendszerben² a két nagyhatalom, az Egyesült Államok és a Szovjetunió sohasem vívott egymás ellen közvetlenül háborút sem ABC³ fegyverrendszerrel, sem hagyományos fegyverekkel. Ennek ellenére a korszak csaknem szűzöiven

¹ A szerző rendőrtiszt, több nemzetközi misszióbeli részvétel után az EULEX kosovói polgári válságkezelő művelet tanácsadója. EULEX = European Union Rule of Law Mission in Kosovo. Official Journal of the European Union L 42/92. 16.2.2008. Council Joint Action 2008/124/CFSP of 4 February 2008. Az Európai Unió jogállamiság-missziója Kosovóban. A misszió brüsszeli irányítással, de az ENSZ BT 1244 (1999)-es számú határozata alapján látja el tevékenységét.

² 1947 és 1991 közötti időszak.

³ Nuclear, Biological and chemical.

URI LÁSZLÓ

helyi konfliktust gerjesztett, amelyet mindig a két legnagyobb katonai hatalom érdekszférijába tartozó országok vívtak egymással, vagy éppenséggel az egyes nemzettek területén zajlottak le az események. Ez a közvetettség is értelemszerűen elősegítette a hidegháborús tanácsadó megjelenését a világ különböző pontjain, előmozdítva a küldő állam stratégiai érdekeit. Itt nem egyszerű személyi döntés meghozataláról, majd szakértők telepítéséről kellett elsősorban dönteni, a tanácsadó egy rendszer része volt, mondhatni a küldő ország meghosszabbított karja. Ennek folyamán, a segítők folyósításán felül, szükséges volt a fejlettebb haditechnikai eszközök rendszerbe állítása, a kezelő és a parancsnoki állomány kiképzése⁴ és felkészítése, adott esetben mind a NATO, mind a Varsói Szerződés doktrínáinak politikai és gyakorlati áttétele, személyügyi kérdések eldöntése⁵, a titkosszolgálati jelenlét megerősítése, a politikai berendezkedés fenntartása vagy annak megdöntése⁶, titkos műveletek elősegítése, megtervezése és kivitelezése⁷ is. Ezt a feladatot leginkább külföldi tanácsadók, szakértők látták el. Számuk mindig változott, telepítésük követte a konfliktus jellegét. Természetesen a tanácsadók jelenléte nem minden esetben volt köthető válságokhoz, mivel ha egy adott időszakban nem volt konfliktus, akkor a kialakult társadalmi rendet kellett fenntartani vagy éppenséggel megdönteni.

Kijelenthető, hogy a tanácsadók egyebek között olyan fontos stratégiai területek felett szereztek hivatalos ellenőrzést, mint a katonai⁸, a gazdasági és a titkosszolgálati. Az ilyen típusú tanácsadói munka jellege a külvilág számára nem volt látható, többnyire homály fedte, jogállásuk nem minden esetben volt igazolható. A sajtóságok alapján joggal mondható, hogy az ilyen típusú tanácsadói munka hatásköre helyenként több⁹ volt, mint egyszerű tanácsadás. Az átadott szakértői tartalom nem lehetett mérlegelés tárgya, annak követése kötelező érvényű volt. Végezetül megállapítható, hogy a tanácsadók jelenlétére szükség volt ebben a nagy szembenállásnak is nevezett korszakban. Az egyensúlyt nemcsak a ballisztikus hordozórakéták

4 Military Assistance and Advisory Group, Vietnam. 1957-ben, a U.S. Army által létrehozott csoport a második indokínai háború alatt átvette a Vietnami Köztársasági Hadsereg kiképzését is.

5 Nagy Tamás: Fordulattól-forradalomig. A Magyar Dolgozók Pártja katonapolitikája. PhD-értékezés, tudományos tézisek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2003, 6. o.

6 Kathryn Weathersby: New Evidence on new Russian documents on the Korean War. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., Winter 1995/1996, Issues 6–7. p. 30. [Cold War International History Project]

7 Peter Kornbluh: The Death of the Che Guevara: Declassified U.S. Army, Memorandum of Understanding Concerning the Activation, Organization and Training of the 2d Battalion – Bolivian Army, April 28, 1967. National Security Archive Electronic Briefing Book, No. 5. Az egyezményt a felek Che Guevara és gerilla-csoportjának üldözésére hozták létre. A helyi erők kiképzésében fizenhat amerikai kommandós vett részt.

8 Kathryn Weathersby: i. m. 30. o.

9 CIA Intelligence Information Cable. Case #NIC: 98-183. Subject: Increased Soviet military advisor role and soviet general's recommendations that Ethiopian strike into Northern Somalia. Carter Library, 14 Dec. 1977.

által bevethető atomrobbanófejek számát illetően kellett fenntartani, de a két nagyhatalom a második világháború lezárása után kialakult politikai berendezkedést akarta a saját érdekeinek megfelelően tovább bővíteni a másik rovására.

Első generációs ENSZ-békefenntartás

Továbbra is a hidegháború időszakánál maradván, szükségesnek tartom érintőlegesen megemlíteni az ENSZ békefenntartó műveleteit. A kétpólusú világrendszerben az uralkodó politikai berendezkedések érdekei nem minden esetben tették lehetővé, hogy az ENSZ Biztonsági Tanács¹⁰ a mindenkori viszonyoknak megfelelően, a szükséges műveletek számát egyhangúlag megszavazza. Ez lehetőséget teremthetett volna, hogy ezzel vagy elejét vegye a kialakult konfliktusnak, vagy a már meglévőt a rendelkezésre álló nemzetközi erők által a helyszínen oly mértékben ellenőrizze, hogy legalább a további emberi veszteségek csökkentésére vagy megakadályozására lehetőség lett volna. Ezért került sor csak tizenhét¹¹ békefenntartó misszió beindítására, ebből tizenkettő még a korszak alatt befejeződött. A hidegháború utáni új világrend lehetővé tette sokkal nagyobb¹² számú békefenntartó műveletek tervezését, egyhangú megszavazását, majd beindítását. Ez nemcsak mennyiségi, hanem minőségi vonatkozásban is újat jelentett, a változások ugyanis a rendvédelmi megfigyelés-tanácsadás kialakulását is magukkal vonták.¹³ A hidegháborúban ugyanis a békefenntartás leginkább katonai megfigyelésre, a tűzszüneti vonal vagy az ütközőzóna ellenőrzésére korlátozódott¹⁴, e korszakot nevezzük első generációs békefenntartó misszióknak. A kétpólusú világrend befejeztével nagyszámban indultak missziók, amelyeknek szinte kötelező eleme lett az önálló megfigyelői rendőri komponens¹⁵. Jelentős hangsúlyeltolódás következett be a katonai feladatoktól a civil rendvédelmi jellegű feladatok irányába¹⁶.

10 Az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagjai: Egyesült Államok, Oroszország (korábban Szovjetunió), Kína, Népköztársaság, Egyesült Királyság és Franciaország.

11 www.un.org

12 Boutros Boutros-Ghali: Report of the Secretary General on the Work of the Organization: Supplement to an Agenda for Peace. Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations. A/50/60/S/1995/1. USA/NY UN MHQ. 1995 Quantitative and Qualitative Changes, Table.

13 Boda József: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005, 9., 15. o.

14 Kivéve három esetben (Kongó, Ciprus és Namíbia), amikor is a rendőrök a katonai komponens tagjaként látták el feladataikat. Boda József: Uo. 16. o.

15 UNMIBH IPTF misszió. UNSC Resolution 1035 (1995).

16 Botz László: Hazánk biztonsági rendszerének helyzete és felkészültsége a várható fenyegetések elhárítására. Felderítő Szemle, 2007/1., 25. o.

Új típusú feladatok

Az új típusú világtrend új típusú biztonságpolitikai környezetet is teremtett, ahol a katonai biztonság már nem minden esetben jelentett egyértelmű elsőbbséget. Így a katonai tényező meghagyása mellett a fogalomrendszert ki kellett terjeszteni egyebek között a gazdaság, az élelem, az egészség, a környezet, a személyi és a politikai biztonság vonatkozásában¹⁷ is. Nemcsak a biztonság újraértelmezését kellett módosítani, hanem az új típusú kockázatokra (faji, etnikai és vallási eredetű konfliktusok; menekültek növekvő létszáma; illegális migráció; háborús bűnök; éhínség; járvány; illegális fegyverkereskedelem; hadurak korlátlan hatalma; új típusú terrorizmus, nemzetközi szervezett bűnözés és kábítószer-kereskedelem stb.) történő válaszlépéseket is meg kellett jeleníteni. Ez magával hozta a nemzetközi rendőri békefenntartó és polgári válságkezelő tanácsadó szerepének bővítését is, így mind mennyiségi, mind minőségi értelemben megnövekedett az igény a fejlesztésre.

A rendőri megfigyelői munka sajátosságai

Az adott biztonsági környezetben csak akkor lehetséges a feladat ellátása, ha a katonai erők stabilizálták a konfliktust, a helyi kormányzat garantálja a relatív biztonságos¹⁸ munkavégzést. A megfigyelői mandátum olyan korlátozott tevékenység, amelynek során nemzetközi környezetben a rendőr elveszti klasszikus jogosultságait, kizárólag az emberi érzékszervekre hagyatkozva végezheti munkáját. Az így szerzett információkat jelentési kötelezettség formájában továbbítja az adott szervezeti struktúrában. Vanak olyan missziók, amikor kizárólag önvédelmi céllal oldalfegyver viselésére jogosultak. Az alapvetően megfigyelésre épített missziókra jellemző a nagy létszám¹⁹, ezt a küldő országok kontingens alapon szervezik meg. Ez azt jelenti, hogy a rendőrök nem beosztásra, hanem létszámra jelentkeztek. Mivel a megfigyelői státus eléggé általános munkakört takart, ezért ennek ellátására a küldő országoknak könnyebb volt nagyobb erőt kiállítaniuk. Az általános megfigyelői munka állandó területi jelenlétet feltételez, ezáltal folyamatos és naprakész információk keletkeznek, nagyobb a lehetőség az állandó kapcsolattartásra a ve-

¹⁷ Uo. 21–22. o.

¹⁸ Official Journal of the European Union L 228/21. 29.6.2004. Council Joint Action 2004/1523 CFSP of 28 June 2004. Az Európai Unió jogállamiság-missziója Grúziában. EUJUST THEMIS.

¹⁹ A kambodzsai ENSZ-misszióban (United Nations Transitional Administration in Cambodia; UNTAC) 3500, a bosznia-hercegovinai misszióban (United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina; UNMIBH) 2057 nemzetközi rendőr volt a telepítés felső határa.

szélyzónába telepített egyéb szereplőkkel is. Ez jó információs környezetet teremt a döntéshozóknak.

A megfigyelésnek nincs mindig kétféle irányú hatása, olykor csak egy jelenséget, eseményt észlelünk, amelyet rögzítünk, majd továbbítunk. A tevékenység során nem mindig működnek együtt a rendkívüli események vélt okozói vagy a kivizsgálásban az illetékes helyi erők, szervek alkalmazottjai. Szinte lehetetlen a végrehajtás az irreguláris, félkatonai, szabadsapatok vagy bűnöző bandák vonatkozásában. Ez nehezíti a tényfeltárást, amely az egyik kiemelt eleme a műveleti szintű megfigyelésnek. A kijelölt vizsgálóbizottság vagy csak a területileg illetékes egység feladata mindig egy olyan részletes, időrendi, tárgyilagos, elfogulatlan, mindenre kiterjedő jelentés készítése, amelyet több nemzetközi rendőr együttes közreműködése alapján készítenek el. Az ilyen típusú részfeladat, véleményem szerint, a misszió földrajzi helyzetétől függetlenül, a mindennapi feladatokon túl, szerteágazónak, fontosnak és nem utolsósorban izgalmasnak is mondható. A jelentési kötelezettség rendszerében akkor tudunk csak kellő mennyiségi és minőségi információt eljuttatni a döntéshozóknak, ha a csoport összetétele a lehetőségekhez képest vegyes, a nemzeti munkakört tekintve nem homogén, illetve előny a korábbi missziós tapasztalat is. Mivel a megfigyelői rendőri jelenlét általában nagyobb létszámú és a rendőr bizalmi szereplő, így más jellegű feladatok ellátására is kijelölhetik. Természetesen mindig tisztában kell lenni a vonatkozó mandátum adta mozgáster hatáiraival, illetve nem utolsósorban az aktuális biztonsági helyzettel is. Ilyen feladatok lehetnek például: menekültek kísérése és visszatelepítése, menekülttáborok ellenőrzése, választási megfigyelés, rendezvények figyelemmel kísérése, tömegsírok feltárása, közös járőrözés nemzetközi katonai erőkkel, azok kísérése, visszatelepítése, akiket országhatárokon belül űztek el etnikai hovatartozásuk miatt.

Ellentétben a hidegháborús katonai tanácsadók sokszor homályos és fedett voltával, a jelenkor békefenntartó vagy polgári válságkezelő megfigyelő-tanácsadói létjogosultságukon felül telepítésük jogi háttere és átláthatósága a következőkből tevődik össze. Minden esetben az ENSZ BT határozata²⁰ és/vagy az Európai Unió Tanácsa adja meg a jogi lehetőséget a CFSP-n²¹ keresztül, továbbá legalább az egyik helyi fél, párt vagy kormány meghívása²² alapján; általános műveleti végrehajtási utasítás és munkaköri leírás²³ szabályozza a nemzetközi rendőri megfigyelők átlátható tevé-

20 United Nations S/RES/1494(2003). UNSC Resolution 1494 (2003).

21 Common Foreign and Security Policy. Az EU kül- és biztonságpolitikája. Például: Official Journal of the European Union L 116/98. 29.4.2006, Council Joint Action 2005/355/CFSP of 2 May 2005. Az Európai Unió missziója a Kongói Demokratikus Köztársaságban.

22 UNMIBH IPTF. General Framework Agreement for Peace, Annex 11 Article 1/2.

23 EULEX Kosovo, Job description-8th Call for Contributions, Police Component, Strengthening Department, Title EK 0249, Positons: 2, Category: 3, Level: 3.

kenységét. Továbbá a misszió adott szervezeti rendszerében²⁴ látják el tevékenységüket, ahol csak a nemzetközi eljárók adhatnak utasítás²⁵. Az alapidokumentumokon felül az ENSZ vagy az EU a kijelölt tagállamokat írásban tájékoztatja a meghívásról és az ehhez szükséges minimális személyi feltételek²⁶ megteremtéséről. Míg a kontingensalapú missziónál létszámot kell biztosítani, addig a szakértői missziónál pályázatot bocsátanak ki. A vezényelt állásnál a küldő országok ambíciószintben állapítják meg a személyek maximálisan kiküldhető létszámát. Ez az utóbbinál nem mindig tartható, mivel a pályázat nyitottsága miatt csak az arra alkalmas személyek kiválasztására kerül sor, majd az utána következő telepítésre. A jelentkezős önkéntes, ebből adódóan bármikor visszavonható, a vezénylés bármely időszakában.

A rendőri tanácsadói munka sajátosságai

A tanácsadói munka a békefenntartás során a megfigyelői alapfeladatból fejlődött ki. Mint ahogy említettem, az első és második generációs missziós tevékenység során tisztán nagy létszámú megfigyelés végrehajtásáról beszélhettünk. A megfigyelés egyirányú volt, a mandátum kötött volta miatt nem tartalmazott tanácsadói elemeket. Ahogy fejlődött a békefenntartás, szükségessé vált egy olyan típusú tevékenység megjelenítése, amely több mint megfigyelés, de kevesebb mint a végrehajtó²⁷ mandátummal felruházott rendőr feladata. Az illetékes döntéshozók figyelmét az kelthette fel, hogy az egyebek között a megfigyelésen alapuló misszióknak továbbra is fontos szerepük van, a helyi rendvédelmi erők visszatelepítéséhez, újjászervezéséhez, kiképzéséhez és teljes jogkörrel történő felruházásához azonban több kell. A konfliktusokban a helyi rendvédelmi szervek állománya részben megsemmisült; eltűnt; dezertált; egyesek egészségi állapota jelentősen megromlott; nem akar többé hivatásos állományúként szolgálatot teljesíteni; irreguláris, szabadcsapat, bűnözői bandák tagjává vált; emberiesség elleni bűncselekményeket követett el, és lelepleződött. A létszámot így az új biztonsági környezetnek megfelelően is pótolni kellett. Mi vezethetett ahhoz a felismeréshez, hogy a megfigyelés és a nemzetközi jelenlét befejezése között új támadt? A tisztán megfigyelői jellegű misszió nem tudja felkészíteni, kiképezni a rendőröket. Ezért vált szükségessé a tanácsadói munkakör behozatala, annak széles körben történő kiépítése és fejlesztése, meghagyva azonban a klasszikus megfigyelői

24 <http://titan/Portals/0/OrganizationalChartFinal.pdf>. EULEX Organizational Chart.

25 Boda József: i. m. 53. o.

26 Duncan Chappel – John Evens: The role, preparation and performance of civilian police in United Nations peacekeeping operations. Sydney, 1997, p. 72.

27 UNSC/RES/1244 (1999), amely az UNMIK CIVPOL rendőri végrehajtó mandátumát tartalmazta.

feladatokat is²⁸. Az ENSZ, az EU és az EBESZ célja, hogy egy működőképes, kiképzett, a nemzetközi demokratikus normákat átvevő, helyi rendőrség jöjjön létre. Ez egyebek között csak a megfigyelés és tanácsadás arányának megváltoztatásával, az utóbbi javára történő eltolódással jöhetett létre. Éppen ezért gyökeres átrendeződést figyelhetünk meg mind a már befejezett, mind a még jelenleg működő missziók rendőri komponensének vonatkozásában. Mivel a siker záloga stratégiai szinten nem csak a rendőri tanácsadás, a feladat komplexitásának²⁹ bemutatása azonban itt nem cél, mivel minden egyes közreműködő szerv (ügyészség, vám- és pénzügyőrség, büntetés-végrehajtás, igazságszolgáltatás, titkosszolgálatok, államigazgatás) feladatrendszerét külön tanulmányba kellene foglalni.

A tanácsadás mindig egy meghatározott területre³⁰ vonatkozik (közrendvédelem-közbiztonság, bűnügy, bűnügyi hírszerzés, bűnügyi nyilvántartás, közlekedésrendészet, logisztika, kiképzés, humánmenedzsment, kommunikáció, különleges erők, nemzetközi kapcsolatok, informatika, belső ellenőrzés). A szakági felsorolás mellett alap, műveleti, közép és stratégiai³¹ szintekről beszélhetünk. Nem lehet kijelenteni, hogy a válságövezetek rendvédelmi felépítésében minden egyes szakág szerepelt volna a konfliktus kialakulása előtt, de ha a mandátumban meghatározottak lehetővé teszik, a szükséges pénzügyi források rendelkezésre állnak, vagy előteremtésük megoldható, és mind a nemzetközi szervezetnek, mind a helyi kormánynak és rendőrségnek törekednie kell a teljes szervezeti struktúra kiépítésére. Vannak olyan országok, amelyekben továbbra is olyan szélsőséges³² viszonyok uralkodnak, hogy rövid, de még középtávon is elképzelhetetlennek tűnik a rendőrség teljes felépítése. Ebben a környezetben a rendőrség még nem jelent olyan tartalmat, amely elvárható lenne. Ezért a tanácsadói munkaköri leírások tervezésénél, a pályázatok kiírásánál, és azok elbírálásánál, illetve a küldő állam rendőreinek kiválasztásánál figyelembe kell venni az említett környezetet és sajátosságokat.

A tanácsadók kiválasztásának sajátosságai

Mivel műveleti szinten jelentkezik a legnagyobb mennyiségi igény a kiírt pályázatok feltöltésére, ezért kiemelt figyelmet kell fordítani a humán-erőforrási folyamat egész

28 Bosznia-hercegovinai ENSZ-misszió (United Nations Mission in Bosnia and Herzegovina/International Police Task Force; UNMIBH IPTF).

29 Boda József: i. m. 16. o.

30 A mindenkori teljes felsorolás az adott rendőrség hatályban lévő szervezeti rendszerétől függ.

31 Magyarországi viszonylatban ez idáig dr. Boda József rendőr dandártábornok (Grúzia, 2004–2005) és Pallagi Imre rendőr ezredes (Kosovó, 2008–) ért el stratégiai szintű, vezetői beosztásokat.

32 Például Afganisztán, Szomália vagy Szudán.

rendszerére. Az ENSZ-nél 192, az EU-nál 27 tagállam kész feltölteni a kérelmezett létszámot. Milyen tényezők befolyásolják azt az ambíciószintet, amely meghatározza a küldő ország lehetőségeit tanácsadók kiválasztásánál? Az ENSZ egy adott missziót nem minden tagállam számára hirdet meg; a két szervezet közötti tagsági átfedés van; geopolitikai érdekek elsődlegessége³³, beleértve a NATO meghosszabbított akciórádiuszát³⁴ is; felkérések száma; engedélyezett tényleges részvétel; várható missziók megnyitása; a térség biztonságpolitikai érdeke; törvényi szabályozás; a ki küldés pénzügyi háttérének megteremtése; váltások hosszú távon történő teljesítése. Továbbá egy adott misszió várható időbeni tartalma; az egyén jelentkezési hajlandósága; szakági sokszínűség; női rendőrtisztek bevonása; a konfliktuszóna aktivitása; éghajlat, higiénia, fertőző betegségek; a jelentkező esetleges korábbi missziós tapasztalata; új jelentkezők bevonása; napi díj összege és esetleges pótlékok megléte vagy annak hiánya; az egyéni vezénylések hosszabbításának lehetőségei; a jelentkező állományilletékes parancsnokának támogatása vagy annak hiánya; missziós kulcspozíciók elnyerése; kiképzés és felkészítés lehetőségei. Az általános feltételeken túl a pályázatra kiírt munkaköri leírás és az ezt betöltendő kondíciók részletesen tartalmazzák a műveleti tanácsadó leendő beosztását. Az önéletrajzban megjelölnek és a jelentkező képességeinek ellenőrzésére személyes, video- és telefonos interjú áll rendelkezésre, vagy csak egyszerűen a szakmai önéletrajz alapján dönthet a kijelölt nemzetközi bizottság a jelentkező alkalmasságáról. Minél kisebb létszámú egy misszió, annál elterjedtebb a telefonon vagy videón keresztül történő meghallgatás.

A végleges kiválasztás után ajánlott a küldő országok rendőreinek általános és speciális kiképzése. A felkészítés, az elméleti és gyakorlati oktatás hosszú távú folyamat, így nem javasolt csak a már korábban megszerzett tudásra, missziós tréningekre hagyatkozni. Magyarországi viszonylatban³⁵ ennek jól felépített és a nemzetközi normáknak is kiválóan megfelelő kiképzési rendszere, hagyománya van.

A tanácsadás eredményességét befolyásoló tényezők

Milyen tényezők befolyásolhatják pozitív vagy negatív irányba a műveleti szintű tanácsadói munka eredményességét akár közvetlen, akár közvetett formában? A misszió illetékességi területén a konfliktust megelőző, majd az utána következő társadalmi berendezkedés jellege; az alkotmány és egyéb jogi szabályozás milyensé-

³³ Botz László: i. m. 16. o.

³⁴ United Nations S/RES/1386(2001). UNSC Resolution 1386 (2001).

³⁵ BM NOPVK (Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási és Polgári Válságkezelő Központ), korábban IRM vagy BM NOK.

ge; a helyi rendvédelmi erők felépítése, feltöltöttsége, kiképzettsége, működésének jogszabályi háttere, korrupciósintje, a politikai elithez történő esetleges kötődése. Továbbá a közbiztonsági és bűnügyi helyzet; a szomszédos országok társadalmi berendezkedése, biztonságpolitikai helyzete; a törvényhozás és a végrehajtó hatalom szándéka; félkatonai, szabadsapatok, terrorista szervezetek, sejték, szélsőséges csoportok jelenléte is befolyásoló tényező. Érzékelhető, hogy a tanácsadói munka összetett tevékenység, amelynek során idegen környezetben valamit átadni szándékozunk, másrésztől elvárjuk, hogy a továbbított ismeretanyagot ne csak meghallgassák, hanem el is fogadják és végül alkalmazzák is. A folyamat jobb megértése érdekében már az 1960-as évek közepén tanulmány³⁶ készült a témáról, megvilágítva az amerikai katonai és civil tanácsadók által tapasztalt különböző nehézségeket. Néhány szemelvény a tanulmányból, a teljesség igénye nélkül. A szakértői tanács átadása, a gondolkodásmódnak, az együttműködés jellemzőinek szoros megértésén keresztül³⁷. A nonverbális kommunikáció és a válaszadás egyéb módjainak hatékonyabb elsajátítása. Különböző kultúrájú emberek különböző célokat keresnek, vagy különböző megoldásokat használnak hasonló célok elérésére³⁸. A hűség és érték a családcentrikusság vonatkozásában erősebben hat, mint a nemzeti elkötelezettség³⁹, ami zavart okoz. Az idegen, ismeretlen, meg nem fejtett kultúra egyenesen zavaróbb lehet, mint maga a fizikai értelemben vett környezet⁴⁰. Az Egyesült Államok állampolgárai elégedettek országukkal, teljesítményeikkel, ami alapot ad arra, hogy tanácsot adhassanak, mivel úgy gondolják, hogy a helyiek át fogják venni, és a célokat meg fogják tudni valósítani⁴¹ a későbbiekben. A tanács átadásánál töres keletkezik a múlt és a jelen között, vagyis a helyi fél egyfelől vonakodik feladni a biztonságot és a jól bevált fogásokat, miközben fejlődést is szeretne produkálni. Ez feszültséget okoz⁴². Különböző kultúrkörök különböző értékekkel és tulajdonságokkal jellemezhetők, egyebek között eredmény és siker, gyakorlatiasság, fejlődés, szabadság, demokrácia, érzékenység és önérték, kényszer, regulációk negálása, spontán cselekvés, magas beosztású emberek hatalma. Ez a sokszínűség mindent felülírhat a tanácsadás eredményességét tekintve⁴³.

36 Institute for Defense Analyses Research and Engineering Support Division. Contract DAHC15 67 C 0011. Task T-8 and ARPA Assignment 17. Research paper P-300. Log.No: IDA/HQ 66-5531: George M. Guthrie: Conflicts of Culture and the Military Advisor, November 1966.

37 George M. Guthrie: Uo. iii. o.

38 Uo. iv. o.

39 Uo. iii-iv. o.

40 Uo. 1. o.

41 Uo. 4. o.

42 Uo. 6. o.

43 Uo. 14-18. o.

Az említett nehézségek kalkulált tényezők a feladat végrehajtásakor. De még nem esett szó arról, hogy a műveleti szintű tanácsadó-megfigyelőt a helyi rendvédelmi szervek irányába kifejtett tevékenységén túl jelentéstételi kötelezettség terheli a nemzetközi rendőri komponens keretein belül. Ez is olyan fontos, mint az alapfeladat. Kiemelt követelménynek tűnhet, hogy az eljáró nemzetközi rendőr széles rendszerszemléletű legyen, vagyis jól ismerje az illetékességi területén működő helyi és nemzetközi rendőri egységek munkáját. Továbbá azt is jelenti, hogy a tényfeltárás során a működési mechanizmus elemeit kellőképpen átlássa, tárja fel azokat az okokat, amelyek elősegítik vagy éppenséggel gátolják a feladat ellátását. Minden főbb témáról ajánlott egy összefoglaló jelentés készítése. Szintén fontos elem a jelentés ama része, amely rövid összefoglalást, ajánlást vagy megjegyzést foglal magában. Az információs társadalom által kínált lehetőség ma már inkább kötelezettség, továbbá az információn alapuló vezetői döntés meghozatala egyre több helyen szintén bevett gyakorlatnak mondható. Ahhoz, hogy az illetékes rendőri vezető képes legyen megfelelő döntés meghozatalára, szükséges egy olyan elemzett és állandóan az információs ciklus folyamatában megjelenő adat, amelyet a szervezeti struktúra kijelölt elemei juttatnak el a rendszerbe.

Összegzés

A hidegháború időszakában, a kétpólusú világ megosztottsága miatt nem volt lehetőség kellő számú ENSZ békefenntartó misszió megnyitására. A missziók leginkább katonai megfigyelői tevékenységet láttak el, az úgynevezett első generációs békefenntartás égisze alatt. A tevékenység leginkább meghatározott területre és feladatra korlátozódott. Önálló nemzetközi rendőri jelenlétről nem beszélhetünk, sem tanácsadói mandátumról.

A nagy szembenállás korszakának lezárása nemcsak új lehetőségeket nyújtott a már meglévő és kialakuló konfliktusok kezelését illetően, hanem új típusú biztonsági próbatételeket is indukált. Ez lehetővé tette az önálló rendőri komponens megjelenését, egyebek között nagy létszámú megfigyelői, majd kisebb jellegű tanácsadói missziók megnyitását. A megfigyelés és tanácsadás műveleti szinten szoros kapcsolatban áll egymással, mindamelllett jelentős hangsúlyeltolódás figyelhető meg az utóbbi javára.

Mivel a műveleti szintű tanácsadói munkakör betöltésére mennyiségileg nagy az igény, ezért különös hangsúlyt kell helyezni annak minőségi fejlesztésére, a képzésre és a kiválasztás szempontjaira is. Az elvárás nagy, mivel a konfliktus teljes spektrumában le kell fedni az együttműködést a helyi rendőrséggel, adott eset-

ben a rendvédelmi szervek egyéb tagjaival, illetve más fontos szereplőkkel is. A közvetlen tanácsadás mellett továbbra is a megfigyelés a második legfontosabb eszköz. Ahhoz, hogy az illetékes vezetők az információon alapuló döntési mechanizmust gyakorolni tudják, szükséges eljuttatni részükre az elemzett információt, amelynek egyik eleme a műveleti szintről továbbított adat.

A válságkezelésben a konszolidáció hosszú folyamat, a tanácsadás eredményessége csak részben mérhető, ezért szükség van a missziók hosszabb távú fenntartására. A másik ok, hogy a biztonsági kockázatok világszerte nem csökkentek, ezért mind az ENSZ-nek, mind az EU-nak szüksége van a nemzetközi rendőri jelenlét további fenntartására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Boda József: A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és a XXI. században. Doktori (PhD) értekezés. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2005

Botz László: Hazánk biztonsági rendszerének helyzete és felkészültsége a várható fenyegetések elhárítására. *Felderítő Szemle*, 2007/1.

Boutros-Ghali, Boutros: Report of the Secretary General on the Work of the Organization: Supplement to an Agenda for Peace: Position Paper of the Secretary-General on the Occasion of the Fiftieth Anniversary of the United Nations. A/50/60/S/1995/1. USA/NY UN MHQ. 3 January 1995.

Chappel, Duncan – Evens, John: The role, preparation and performance of civilian police in United Nations peacekeeping operations. Sydney, 1997

CIA Intelligence Information Cable. Increased Soviet military advisor role and soviet general's recommendations that Ethiopian strike into Northern Somalia. Carter library, 14 Dec. 1977.

Guthrie, George M.: Conflict of the Culture and the Military Advisor. Institute for Defense Analyses Research and Engineering Support Division. November 1966

Kombluh, Peter: The Death of the Che Guevara: Declassified U.S. Army, Memorandum of Understanding Concerning the Activation, Organization and Training of the 2d Battalion – Bolivian Army, April 28, 1967. National Security Archive Electroning Briefing Book, No. 5.

Nagy Tamás: Fordulattól-forradalomig. A Magyar Dolgozók Pártja katonapolitikája. PhD-értekezés, tudományos tézisek. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2003

Weathersby, Kathryn: New Evidence on new Russian documents on the Korean War. Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C., Winter 1995/1996, Issues 6–7. [Cold War International History Project]

Új ügyészi szemlélet hódít az Egyesült Államokban*

Az Egyesült Államokban sok ügyész úgy vélekedik, hogy ők csak akkor jönnek, ha már elkövették a bűncselekményt; a bűnmegelőzés a politikusok, a nevelők és a szociális munkások dolga. Ez a hagyományos megközelítés azonban évtizedek óta együtt járt a bűnözési gyakoriság növekedésével. Sok ügyész rájött, hogy a leplezett bűncselekményeket ugyan továbbra is keményen üldözni kell, de új és megújuló módszereket is kell keresni, mert „*ha azt tesszük, amit mindig szoktunk, az eredmény is a szokásos lesz*”.

A „közösségi ügyész” olyan módszer, amely javítja az amerikai közösségekben a biztonságot és az élet minőségét. Lényege: olyan hosszú távú, proaktív együttműködés az ügyészség, a rendészeti szervek, egy-egy település lakosai, hivatalos és magánszervezetei között, amelynek keretében az ügyészség közhatalmi helyzetét felhasználják a problémák megoldására, a közbiztonság és a közösség tagjai életminőségének javítására. Eredetileg arra szánták, hogy a rossz életminőségéből eredő csekély súlyú bűncselekményeket kezeljék vele. A „közösségi rendőrség” modelljéhez hasonlóan – amely az 1980-as években nagy sikert ért el, és amely itt mintának is tekinthető – nem egyéb, mint a „betört ablakok” elmélet kiterjesztése. Alapgondolata: a problémákat a kezdet kezdetén kell megoldani; ezzel elejét lehet venni annak, hogy elkerülhetetlenül bűnözéssé terebélyesedjenek. Ha egy épület néhány betört ablakát nem javítják ki, a vandálok odaszoknak, és a többi is betörik; ha egy gyalogút mellett eltakarítatlanul hever a szemét, rövidesen mások is odahordják majd, és szemétdomb keletkezik.

A „közösségi ügyész” módszer azzal kezdődött, hogy a leromlott lakóközvetekhez ügyészeket rendeltek: vagy úgy, hogy csak tartsák szemmel, de gyakran úgy, hogy ügyészségi hivatalt létesítettek a területen. Az ügyészek munkához láttak, elbeszélgettek a lakókkal, részt vettek a város vagy városrész tanácskozásain, és tájékoztatták az embereket a büntető igazságszolgáltatási rendszer kérdéseiről. Kezdetben leginkább azokra az apróságokra hívták fel a figyelmet, amelyek alapján a lakosok mérik az életük minőségét: elsődleges gondjaik voltak az elhagyott járművek, a közterületen maradó, gazdátlan, elhagyott holmik, az utcai kábítószer-árúsítás és prostitúció, a graffitik meg a lődörgés. Az, hogy így módon az apró, de

* A cikk kivonatolva ismerteti az amerikai Közösségi Bűnmegelőzés Országos Központjának igazgatója tanulmányát. Brent G. Berkley: Changing the Paradigm: The Community Prosecution Approach to Crime Reduction. The Prosecutor, vol. 20, iss. 9., September 2010 <http://www.upc.state.ut.us/newsletter/2010September.pdf>

mégis zavaró, s ezért az emberek számára fontos kérdésekkel foglalkoztak, azzal járt, hogy a lakók büszkébbek lettek lakókörnyezetükre, és jobban kezdtek érdeklődni a közbiztonsági problémák iránt. Ahogyan ezek a programok terjedtek, az ügyészek felismerték a földrajzi körzetre telepített és együttműködésre alapozott bűnüldözés előnyeit, és a csekély súlyú bűncselekmények kezelésében kialakított elveket alkalmazni kezdték a súlyosabb bűncselekmények nyomozásában és vádhatósági intézésében is. *Detroitban* például a közösségi ügyészségi részlegeket kiegészítették a helyi rendőri szervektől vezényelt detektívekkel, és minden lövöldözési ügyet rájuk bíztak; a sérülés nélküli ügyeket is olyan alaposan intézték, mint azokat, amelyeknek halálos áldozata is volt. E megközelítés folytán a felderítési mutató egy év alatt húszról 68 százalék fölé emelkedett. Az angol „Antiszociális magatartás miatti bírósági parancs” mintájára *Los Angelesben* az utcai galerik visszaszorítására bevezettek egy bírói intézkedést, amelyet ma már városszerte alkalmaznak. Ez elejét veszi az illegális cselekmények elkövetésének. *Los Angelesben* az effajta intézkedés iránti polgáriper-indítások és annak következtében, hogy az utcai galerik tagjait eltiltották, lényegesen visszaesett a látható galerik ténykedése. *Highpointban* a közösségi ügyészek és a rendőrök, a helyi vezetők, a vallási közösségek és a lakosság fogott össze az utcai kábítószer-kereskedés ellen.

Szerte az Egyesült Államokban alkalmazták a közösségi bűnüldözés modelljét más gondok kezelésére is, beleértve a graffitit, a hajléktalanná válás megelőzését, a galeritevékenység elleni átfogó fellépést, kábítószereseket kezelő házak létesítését, a közösségi nevelést és a közösségi beavatkozást.

Az Egyesült Államok Kerületi Ügyészeinek Országos Egyesülete – az ügyészek legrégebb és legnagyobb hivatási szervezete az USA-ban – 2001-ben létrehozta a Községi Bűnüldözési Központot, amely kiképzést és technikai segítséget nyújt, továbbá kutatást végez és tájékoztató anyagokat terjeszt. Az országos konferenciákon túlmenően is figyelemmel követi és segíti a közösségi bűnüldözés fejlődésének irányát és alakulását. 2008-ra világossá vált, hogy irányelvekre van szükség, és meg kell határozni, hogy mi a közösségi bűnüldözés, és miben különbözik a bűnüldözés hagyományos módjától. A központ – együttműködve az amerikai igazságügyi minisztériummal, az igazságügyi hivatallal és a bírósági innovációs központtal – gyakorló közösségi ügyészeket hívott össze tanácskozásra, és összeállította a közösségi bűnüldözés vezérelveinek korszerűsített anyagát. Ezek a következőket tartalmazzák:

1. Az ügyész ne oktassa a közönséget arra, hogyan kezelje a bűnözéssel és biztonsággal összefüggő ügyeket, hanem inkább *buzdítsa* őket, hogy tárják fel a biztonsággal kapcsolatos gondjaikat, jelezzék a lakókörnyezet problémáit és – ötlet-börze-szerűen – megoldási javaslataikat, továbbá segítsék az ügyészséget a

fontossági sorrend meghatározásában. Erre sokféle módszer kínálkozik. Ilyenek például: egy lakókerület helyi bűnözési és biztonsági problémáinak folyamatos gondozására kijelölni egy ügyészt; lehetőséget teremteni a közönség tagjainak arra, hogy önkéntesen közreműködjenek az igazságszolgáltatási rendszer munkájában; rendszeres kommunikációs csatornákat létesíteni a számukra. Ez lehet a közösségi összejöveteleken való részvétel, hírlevelek közzététele, felhasználó-központú website-ok fenntartása, tanácsadó testületek, különbizottságok és egyedi feladatok ellátására szervezett csoportok létesítése. A problémát megoldó ügyésznek saját elsődleges célja elérésére, azaz a bűnözés érzékelésére és visszaszorítására kell törekednie, miközben az általa szolgált közösség tagjaival együtt és a segítségükkel kell a munkáját végeznie.

2. A közösségi ügyész olyan problémamegoldó, aki nem pusztán az elkövetett egyedi bűncselekményre összpontosít, hanem összefüggésekben szemléli őket. Úgy tekint az egyedi esetre, hogy annak előtörténete is, lehetséges jövője is van, és része a közösségen belül egy problémahalmaznak. Az ügyész az ügy intézése közben nem annyira az egyedi tettel, mint inkább azzal a problémával foglalkozik, amelyik kiváltotta a hozzá vezető folyamatot, mivel végső célja a következő bűncselekmény megelőzése. Így hagyományos és nem hagyományos eszközök széles körét veszik igénybe, amikor a biztonság kérdéseiről van szó, sőt szükség esetén a büntető igazságszolgáltatási rendszer határain túl keresetik a megoldást. Alkalmazhat például mediációt, hogy avatkozzon be egy szomszédsági viszályba, mielőtt bűncselekménybe torkolna, vagy polgári jogi szankciókat igényelhet egy elhanyagolt, kis súlyú bűncselekményekre csábító ingatlan rendbe hozatala céljából. Mivel nem csak a már elkövetett bűncselekményre összpontosítanak, azt is vizsgálják, hogy mi történt az elkövetés előtt és alatt, elemzik azokat a tényezőket, amelyek elősegítették a véghezvitelt. A közösségi ügyész nem egy ügyért, hanem egy problémahalmazért visel felelősséget.
3. A büntető igazságszolgáltatási rendszer olyan szervek és hivatalok összekapcsolt hálózata, amelyek mindegyikének működési hatékonysága a többitől függ. A közösségi ügyész épít erre a természetes kapcsolatrendszerre, szorgalmazza az élénkebb kommunikációt, a jobb együttműködést és a szilárdabb partneri kapcsolatokat. Tudatában van annak is, hogy az egyes állampolgárok és magán-szervezetek ugyancsak lehetséges, sőt gyakran szükséges partnerek a problémák megoldásában. A bűnmegelőzést szolgáló más partnerek bevonásával kifejtett erőfeszítések általában szélesebb körben érvényesülnek, és nagyobb hatást gyakorolnak a közösségre. Ha különböző szervezetek és különféle ismeret-ágak képviselőit hívja egy asztalhoz, hogy holisztikus megközelítéssel keressék és megvitassák a bűnmegelőzés bizonyos kérdéseit, személyes kapcsolatok ala-

kulnak ki, és ez szilárdabb partnerséget szül, mint amelyet együttműködési megállapodások formálnának. Az ügyészeknek fel kell ismerniük és meg kell ragadniuk a vezető szerepet a problémamegoldásban, és a közösségben együtt kell működniük másokkal, hogy – a közegészségügyi kérdésekhez hasonlóan – a közösségre alapozott hosszú távú megoldásokat találjanak a közbiztonság kérdéseiben. A modell azonos: alapvető a prevenció – vagyis a bölcs beavatkozás – és kevés a kényszerítés.

4. A közösségi ügyészek munkája hatékonyságát nem csupán a váderedménység mutathatja. Folyamatosan kell értékelnie tevékenységét és a lakókörnyezetben kiváltott hatást, folyamatosan kell alkalmazkodnia a közösség szükségleteihez. Ehhez figyelemmel kell kísérnie a következményeket, mint például egy körzetben a bűncselekmények vagy a segélykérések számának csökkenését, a biztonságérzet alakulását, vagy a közösségi összejöveteleken, iskolai előadásokon és a lakosságnak a közbiztonsági kérdések megvitatására lehetőséget adó más alkalmakon a közösség aktivitásának növekedését. A váderedménységi index többé nem alkalmas a hatékonyság értékelésére; a hivatal egyéb részeivel és a közösséggel a bűnmegelőzési ügyekről folytatott információcsere ad igazi lehetőséget a közösségi ügyész tevékenységének értékelésére.
5. A bűnüldözés közösségi és együttműködő megközelítése az ügyésztől azt követeli, hogy újraértelmezze küldetését. Arra a kérdésre, hogy mi az ügyész küldetése, hagyományosan a következő válaszok szoktak elhangzani: „Az a feladatom, hogy megtöltsem a börtönöket.”; „Igazságot követelek.”; „A bűnelkövetőket meg kell büntetni.”; „A törvényt érvényre kell juttatni.”

Ezek a válaszok mind pontosak és időnként helyesek ugyan, de ahhoz, hogy a társadalmunkat alapvetően megváltoztassuk, elengedhetetlen e feladatok belefoglalása a bűnüldözési funkció valódi lényegébe: az ügyész *közszolgálati alkalmazott*; az a kötelessége, hogy szolgálja azokat, akik rábízta a biztonságukat.

Az ügyészi hivatás alapjaiban reaktív jellegét fenntartva a közösségre alapozott közbiztonság és bűnmegelőzés tágabb látószögében is, az ügyész feladatát abban lehet megjelölni, hogy a rábízott közösség életminőségét jobbra tegye. Ha az ügyész bekapcsolódik a közösségbe, és megérti annak szükségleteit, nemcsak saját egyéni közösségének, hanem az egész társadalomnak jót tesz.

Fordította: Bócz Endre

Egy „tökéletes bűntény” leleplezése

Ha valaki nem indulatból vagy gondatlanságból követ el bűncselekményt, hanem megfontoltan, józan kitervelés után, elvileg mindig kisebb annak a valószínűsége, hogy felfedik az elkövető kilétét. A felderítetlen ügyek között kétségkívül szép számmal lehetnek olyanok, amelyeket az elkövetőjük – megfelelő intelligencia birtokában – sikerrel szánt tökéletes bűnténynek.

Ezzel a valószínűségi alapon nyugvó tétellel szembe állítható a kriminalisták azon tapasztalati megfigyelése, hogy cselekménye közben minden bűnöző hibázik valahol, ezt aztán a nyomozóknak csak meg kell találniuk – és az ügy ezzel máris meg van oldva. Persze ha ez ilyen egyszerű lenne, akkor minden ismertté váló bűncselekmény tettese automatikusan rács mögé kerülne. Mint tudjuk, ez csak vágyálom, a valóság ezzel szemben az, hogy nemcsak a bűnözők, de a rendőrök is hibázhatnak. Hibázhatnak, amikor elkerüli valami a figyelmüket, amikor elmulasztanak valamit, amikor nem gondolnak valamilyen lehetőségre; egyszerűen a rendőrök sem tévedhetetlenek.

Ennél fogva a bűnöző és a bűnüldöző harca gyakran magas színvonalú szemle párbaj. A következőkben egy olyan „tökéletes bűnténynek” szánt esetet mutatunk be, ahol tényleg csak egy hajszálon múlt az eset bűnöző szempontjából „eredményes” véghezvitele.

A történet nagyon banálisan indult: egy tehetős gyártulajdonos sokáig boldog házasságban élt. Feleségével a megtestesült családi harmónia példaképei voltak. A feleség is ezt gondolta, és barátnőjeként szerette férje nagyon intelligens, csinos titkárnőjét, egészen addig a napig, mígnem véletlenül rábukkant egy olyan bizonyítékra, amelyből arra következtetett, hogy a férje és a titkárnője között több is történik, mint ő hitte.

Amikor a férje tudomására hozta következtetéseit, az nem is tagadta a történetek, és bűnbánó arccal biztosította szeretetéről, továbbá megfogadta, hogy mielőbb véget vet a kapcsolatnak. Hogy elejét vegyék a szóbeszédnek, úgy határoztak, a titkárnő a jobb állás indokával felmond az üzemben, és látszólag önként távozik. Sőt, hogy a történet még meggyőzőbb legyen, a titkárnő távozásakor egy búcsúdélután erejéig összehívják a szokásos baráti kört is.

Mivel az egész baráti társaság lelkes természetrajongó volt, a férj javaslatára úgy határoztak, hogy a búcsúdélutánt a társaság kedvenc helyén, egy folyóparton tartják, ahol ki-ki kedvére hódolhat az úszás és a napozás szenvedélyének is.

Mivel korábban sok hasonló sikeres összejövetelt tartottak, mindenki előre örült a kellemes együttlétnek.

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

Az eddigi gyakorlatnak megfelelően minden házaspár hozott magával enni-inivalót. A hűtlen férj magára vállalta, hogy ismét szerez a már korábban is nagy sikert arató kiváló füstölt sonkából. Felesége bőlét készített, és megbeszélte a többi asszonnyal, ki milyen étellel-italal járul hozzá a közös étkezéshez.

Megállapodtak továbbá, hogy estefelé felkerekednek, és egy közeli vendéglőben tánccal fejezik be a napot.

Kellemes, fürdéshez is alkalmas idővel érkezett el a kiválasztott nap, és a jókedvű társaság ki is használta e lehetőséget. Miután kezdtek megéhezni, mindenki nagy étvágygal látott neki a terítőre kirakott ételeknek. A sonka meglehetősen gyorsan fogyott, noha többen kissé sósnak találták. A gondos férj szolgálatkészen hordta körbe a műanyag csészéket, amelyekbe már kiporciózta a kávéport. Kinek-kinek a kért mennyiségű forró vizet töltötte hozzá a termoszból. Miután a felesége is megitta a kávéját, hívta, hogy ússzanak át a folyón, és napozzanak egyet kedvenc helyükön, a túlsó parton.

Szemlátomást élvezettel merültek a vízbe, és a társaság tagjai végig figyelték őket, míg a szemközti parton kifeküdtek a homokra. Röviddel később azt is látták, hogy ismét fölkerednek, és kezdenek visszaúszni. Később a férj előadta, hogy felesége fejfájásra panaszkodott, mire ő javasolta, hogy ússzanak vissza, mert a másik parton van fájdalomcsillapító. Amikor a folyó közepére értek, a feleség kissé lemaradt, és a barátai társaság döbbenet hallotta hogy az asszony segítségért kiabál, és többször elmerül a vízben. A férj visszafordult, és sebesen a feleségéhez úszott. Amikor elérte, felhozta a felszínre, és a hátára fordítva gyakorlottan úszni kezdett vele. Partra érve mesterséges lélegeztetésbe kezdett, de az újraélesztési kísérlet sikertelen volt.

A férj elcsukló hangon értesítette a rendőrséget. A későbbi kihallgatáskor szóba került az asszony nagy összegű életbiztosítása, és a férj megemlítette, hogy tart a biztosítótársaság ilyenkor szokásos szórszálhasogatásától, és kérte a rendőrséget az ügy alapos kivizsgálására és mielőbbi lezárására.

Az előírászerű boncolás a szerencsétlenül járt asszony tüdejében vízbe fulladásra jellemző nyomokat talált, a gyomrában pedig a lenyelt vizet. A férj kérte a boncorvost is, hogy a várható biztosítási hercehurcára tekintettel kéri, hogy mutassák ki a tüdőben és a gyomorban lévő moszatokat és egyéb idegen anyagokat is.

Utólag már nehéz kideríteni, hogy a boncorvos volt-e szórakozott, vagy esetleg túlbuzgó, mindenesetre a gyomortartalom vizsgálatán túl a tüdőt, májat, vesét és a lép-et is elküldte alaposabb vizsgálatra. A toxikológiai intézetben szintén nem ellenőrizték a közölt halálukat, hanem automatikusan idegen vegyületek után kezdtek kutatni.

A vizsgálatok rövidesen arra a meglepő következtetésre vezettek, hogy a szerencsétlenül járt asszony szerveiben egy bizonyos koniini nevű alkaloida mutatható

HÍRES BŰNÜGYEK, TANULSÁGOS NYOMOZÁSOK

ki, ami közismerten halálos mérég. Ezt az anyagot 1827-ben fedezék fel, a bürök-félék családjából állítható elő. Az emberi szervezetben már kis mennyiség is rosszullétet, hányást okoz, majd következnek a lábak bénulása. Ezek után szívpanaszok, érzékszaladások lépnek fel. A mérgezési folyamat végén erős görcsök kínozzák az áldozatot, és végül légzésbénulás végez vele. Mindezek a tünetek már gyors egymásutánban lépnek fel.

Még a toxikológiai eredmények birtokában sem lehetett azonban megmondani, hogy az asszonnyal a mérgezés, pontosabban a légzésbénulás végzett-e előbb, vagy a korábbi szívpanaszok, lábbénulás következtében fulladt-e a folyóba.

Mindenesetre már közvetlenül a halál beállta után is hihetetlennek tűnt, hogy a kiválóan úszó nő csak úgy belefullad abba a folyóba, amelyet számtalanszor átúszott. Így végül is a már majdnem öngyilkossággént lezárt ügyet a kémiai-toxikológiai leletek birtokában még egyszer elővették, és emberölési ügyként alaposabban kezdték vizsgálni.

Az első intézkedések között szerepelt a gyilkossággal gyanúsítható férj előzetes letartóztatásba helyezése. Az alapos házkutatás már szolgáltatta is az első bizonyítékokat. Mindenekelőtt a férj könyvtárában számos olyan újonnan vásárolt könyvet fedeztek fel, amely a mérgező növényekkel foglalkozott. A nyomozók találtak egy üvegfiolát is, amelyből a szóban forgó alkaloida került elő.

Az elé tárt bizonyítékok láttán a férj vallomást tett, és bevallotta, hogy a feleségét kóniinnal megmérgezte. Az ötletet történelmi tanulmányai adták, tudta, hogy Szókratészt is ezzel a méreggel ölték meg, továbbá, hogy e mérég emberi testben való kimutatása nagyon körülményes. Eltervezte, hogy sportbaleset látszatát kelti, amelyhez ez a mérég megfelelőnek tűnt. Az erősen sós füstölt sonkát azért vásárolta, hogy a szomjúság csillapítására mindenki igyon az általa körbepánált kávéból. Egy óvatlan pillanatban a felesége poharába beletette a mérget. Úgy számított, hogy az első tünetek fellépte után újra a folyóban legyenek, hogy a vízbe fúlás látszata kellően bizonyított legyen.

Csak a véletlenül múlt, hogy a precízen kitervelt büntény nem sikerült.

KÖNYVISMERTETÉS

Bócz Endre: Négy évtized az ügyészségen

Pallas Páholy Kulturális és Kiadói Kft., Budapest, 2010, 575 oldal

A jogi lexikonban az ügyész, az ügyészség egy-egy rövid címszó, az egyetemi tankönyvekben az ügyészségről szóló rész egy nem túl hosszú fejezet. De annak az embernek, aki évtizedeken keresztül elhivatott ügyész, ügyészségi vezető volt, és nem utolsósorban neves jogtudós is, egy terjedelmes, 575 oldalas kötetre való mondanivalója van az ügyészségről, az ügyészi hivatásról, a jogtudományról, és a korról, amelyben hivatása kibontakozhatott.

Aki kézbe veszi és elolvassa a Pallas Páholy Kulturális és Kiadó Kft. jóvoltából Bócz Endre *Négy évtized az ügyészségen* címmel megjelenő kötetét, megismerheti az ügyészség, benne a Fővárosi Főügyészség négy évtizedes – 1961-től 2001-ig tartó – működését, egy jogász fejlődéstörténetét, megismerheti azt, hogy egy ifjú, tehetséges jogász hogyan jutott el a fogalmazóságtól az ügyészi szervezet egyik kulcspozíciójába, hogyan lett fővárosi főügyész, ezen a rögzös úton kik voltak tanítómesterei, segítői, példaképei, munkatársai. Megismerheti azt is, hogy az ifjú jogászból hogyan lett neves jogtudós, egyetemi, főiskolai oktató, Európa-szerte elismert, Magyarországnak, az ország ügyészségének, igazságszolgáltatásának, a magyar jogtudománynak elismerést szerző tudós ügyész.

E sorok írója hálás a sorsnak, és büszke arra, hogy Bócz Endre kortársa, az elmúlt évtizedekben ügyésztársa lehetett. Ne tűnjön dicsekvésnek, hogy a szerzőhöz ifjúkorom óta emberi, szakmai barátság fűz. Nevem a kötetben többször előfordul. Pályánk úgy alakult, hogy volt idő, amikor kezdőként mindketten a fővárosban voltunk ügyészek, majd a szerző elöljárója lehettem, és volt idő, amikor viszont Bócz Endre a főnököm volt. Ezért a kötet minden sorát átéreztem, és kortársként tanúsíthatom, hogy Bócz Endre az elmúlt négy évtized ügyészségéről hitelesen számolt be, szubjektív elemekkel aláfestve, objektívításra törekszik. A memoár már csak ilyen műfaj.

A mű tizennégy fejezetre tagozódik.

Az elsőtől megtudhatjuk, hogy Bócz Endre – ahogy ő írja – első generációs jogászcsaládból származik, édesapja ügyvéd volt. Ezért aztán ő a jeles érettségi után 1955-ben „osztályidegennek [E/7]” (9. o.) számított, és csak egy év múlva vették fel az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karára. Beavat minket abba, hogy akkor is csak rektori döntéssel lett joghallgató, és ebben milyen segítséget kapott sportegyesületétől. Ezt azért emelem ki, mert Bócz Endre életében – ahogy a kötetben is ír róla – mindig nagy szerepet játszott a sport. Ifjú-

KÖNYVISMERTETÉS

korában háromtusázott, majd ügyészkorában hajnalonta rendszeresen úszott, futott, lovagolt. (A rendőröktől tudom, hogy a rendőrség Mosonyi utcai lovardájában mindig örültek Bócz Endre hajnali megjelenésének, már csak azért is, mert a lovakat „megjáratta”.) A rendszeres sportnak bizonyára jelentős szerepe volt abban, hogy Bócz Endre a pályáján rá háruló nagy munkateher mellett a jogtudományban is jelentős eredményeket tudott felmutatni.

Bócz Endre Götz János egykori fővárosi főügyész segítségével (25. o.) került az ügyészségre. A könyvből kicseng, hogy a szerző további pályáján is meghatározó élményt jelentett Götz János. A mű VI. fejezetében (246. o.) erről így ír: *„Én őt művelt embernek, kitűnően képzett jogásznak, éles eszű emberséges vezetőnek ismertem meg; sok szempontból példaképemnek tekintettem. Így őrzöm meg emlékezetemben.”* Biztosíthatom az olvasót, hogy Bócz Endre sok hetven év körüli egykori – ma már nyugdíjas – ügyész véleményét fogalmazta meg. Magam is egyik ügyészi példaképemnek tekintem Götz Jánost.

A szerző a kötet későbbi fejezeteiben egész ügyészi arcképcsarnokba vezeti az olvasót. Nagyszerű, hivatásukat szerető és szolgáló ügyészekkel „ismerteti” meg az olvasót. (A teljesség igénye nélkül: Kovács István, Salamon Géza, Rónai Róbert, Mérő Endre, Csók Károly, Szabó Pál, Takács Pál, Farkas Gyula, Miklós Lajos, Szijártó Ferenc, Horváth Zoltán, Friedrich Lajos, Kereszty Béla.) Róluk, tudásuk és munkájuk mellett, érdekes emberi történeteket is olvashatunk a könyvben.

Az első fejezetben betekintést kaphatunk az ötvenes évek második felének egyetemi életébe, megismerhetjük a jogi kar akkori oktatóit, és megtudhatjuk, hogy a szerző egyetemista korában hogyan kezdett hozzá a jogtudomány műveléséhez (19. o.).

Az első fejezetből derül ki, hogy Bócz Endre 1961-ben a Budapesti IX. Kerületi Ügyészségen kezdte ügyészségi pályafutását, akkor jegyezte el magát egy életre az ügyészi hivatással. Színesen ír egykori kollégáiról, nem hallgatva el azok erőnyeit, gyengeségeit. Részletesen szól az ügyészség akkori szegényes berendezéséről, az ott folyó sokrétű munkáról, tanulóévei kezdetéről, a kerületben dolgozó rendőrökről, első sikereiről, a kor slágerügyeiről (galerik felszámolásáról, társadalmi tulajdont károsító ügyekről).

A szerző joggyakorlatának második állomása a Fővárosi Főügyészség Nyomozó Osztálya – ahogy egy helyütt írja, Götz János kedvenc osztálya (81. o.) – lett. Az 1960-as évek elején az ügyészségi nyomozás fénykorát élte. Az osztály állománya egy osztályvezetőből, két csoportvezetőből, huszonkét beosztott ügyészből, öt fogalmazóból, egy bűnügyi technikusból, egy könyvvizsgálói képesítésű tisztviselőből, nyolc gépirónőből és két gépkocsivezetőből állt (50. o.). A szerző ügyészi pályafutása idején igazán ezen az osztályon érezte jól magát. Kellő humorral mutatja be az osztály állományát, munkáját. Az osztályon sokféle ügy nyomozását végezték. Nyomoztak a

KÖNYVISMERTETÉS

rendőrök sérelmére elkövetett hivatalos személy elleni erőszak bűntette miatt, vesztegetési és társadalmi tulajdont károsító ügyekben, az igazságszolgáltatás rendjét sértő bűncselekmények miatt. A szerző oldalakon keresztül beszámol az általuk végzett nyomozásokról. Itt ismertet egy olyan általa nyomozott ügyet is, ahol a tanúk kihallgatásakor hibázott, és arra csoportvezetője hívta fel a figyelmét. Megjegyzi azonban, hogy az eset „egész pályafutásomra kiható tanulságokkal szolgált” (60. o.). A tanulóévekhez ez is hozzátartozik, mindnyájan átestünk hasonlóan.

A szerző őszinteségét bizonyítja, hogy számot ad egy sikertelen házi beszámoló-ról, amikor is a bírósági eljáráshoz kapcsolódó ügyészi tennivalókról szóló beszámolóját a bizottság úgy értékelte, hogy gyakorlatát meghosszabbította (68. o.).

Az első fejezet azzal zárul, hogy szerzőnk az ügyészségen kötelező joggyakorlat és házi beszámolók után a szakvizsgát letéve ügyészi kinevezést kapott.

A *tanulóévek címet viselő második fejezetben* indulásként megismerkedhetünk az akkor még „földszintes” Óbuda – Budapest III. kerülete – életével, az ügyészség – ahol szerzőnk most már kinevezett ügyészként kezdett dolgozni – és a rendőrség állományával, tevékenységével. Megtudhatjuk, hogy az ügyészségen már akkor is sokat kellett dolgozni. Megtudhatjuk azt is, hogy a rendőrnek akkor még olyan tekintélye volt, hogy a neves óbudai vagányok „csókolom, Jenő bácsi”-val köszöntötték (94. o.).

Az óbudai ügyészkedést ugyancsak egy rövid kitérő követte a főügyészség tárgyalócsoportjánál. Itt egyebek között kiderült, hogy az ügyész jó, ha ért a hermelinstólákhöz is, amikor a szerző a *Josip Broz Titó* felesége sérelmére Budapesten elkövetett lopás miatt induló bűnügyben képviselte a vádat. Történt ugyanis, hogy a sértettől egy a svéd királytól ajándékba kapott hermelinstólát is elulajdonítottak, amelyet a hölgy már két alkalommal viselt. A nyomozáskor a stóla értékét több százezer forintban jelölték meg. Ezt a vádlott sokallta. A tárgyaláson derült ki, hogy a hermelinstóla két-három viselés után elértéktelenedik (105. o.). (A rendőrök, ügyészek, bírák akkor sem tehetek szert hermelinstólára.)

1964. január 1-jén Bócz Endre visszakerült a főügyészség nyomozó osztályára, ahol a következő tizennyolc évben dolgozhatott. Ezeknek az éveknek a krónikáját tartalmazza a könyv második fejezetének további része, valamint a harmadik és negyedik fejezete. Ezekben a részekben olvasható a szerző szakmai és tudományos fejlődésének története is. Ezek a részek a tényállás, a bűnösség bizonyítása szempontjából érdekes jogeseteket tartalmaznak. A szerző a jogeseteket a nyomozástól az ítélelhozatalig ismerteti. Megismerhetjük egy pályája elején járó ügyész küzdelmeit, vívódásait, tipródásait, szemtanúi lehetünk tehetsége kibontakozásának, szorgalmának, tudományos előmenetelének.

KÖNYVISMERTETÉS

A kötet *Előhangjában* a szerző maga mondja, hogy munkáját nem tudományos igényű írásnak szánja. A műben azonban itt-ott tetten érhető a szerző tudományos vénája.

Ilyen az a rész is, ahol az igazságszolgáltatás rendje elleni bűncselekmények nyomozást tárgyalja (182–184. o.), és a gyakorlat hiányosságait felismerve, tudományos alapon megreformálta a hamis vád és a hamis tanúzás büntette miatt induló nyomozások gyakorlatát.

Ugyancsak ilyen *Az ártatlanság védelme és a valószínűség-számítás* című fejezet *Jó-e a borotvapenge* alcímet viselő fejezetrész is, ahol a rossz minőségű ipari termék forgalomba hozatalának büntetével kapcsolatos véleményét fejti ki (220–224. o.).

Ide sorolhatók még a perben csalással és az életveszélyt okozó testi sértéssel kapcsolatos fejezetei is (315. és 325. o.).

Ilyennek kell tekinteni a könyvnek azt az alfejezetét is, amelyben a szerző a „skinhead ügyeket” tárgyalja (378–383. oldal). Ebből kiderül, hogy a Fővárosi Főügyészség már a rendszerváltozás előtt az ilyen ügyekben a Btk. 156. §-a szerinti nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport elleni bűncselekmény miatt emelt vádat. Az ügyészi álláspontot azonban a bíróság nem osztotta. Ki nem mondott véleményük az volt, hogy Magyarországra rossz fényt vetne, ha bírósági pecsét alatt kijelentene, hogy országunkban létezik faji megkülönböztetés. (Véleményüket viszont peren kívül elmondták.) Ez a bírósági gyakorlat a rendszerváltozás után sem változott. A szerző ki meri mondani, hogy a Legfelsőbb Bíróság is félremagyarázta a büntetőjogot, „*megtagadta a törvény alkalmazását mind a rendszerváltás előtt, mind utána*”. A szerző is utal rá – véleményét magam is osztom –, hogy a büntetőjog helyes alkalmazásával talán meg lehetett volna előzni a Tatár-szentgyörgyön és az ország több településén életek kioltásával járó eseteket.

Bócz Endre egy egész alfejezetet szentel a rendszerváltozás után oly sokat vitatott közönség elleni izgatás, azon belül a gyűlöletre uszítás értelmezésének. Ehhez segítségül hívja az egykori Kúria eseti döntéseit (512–526. o.). Esetekkel bizonyítja, hogy a közönség elleni izgatásról szóló jogszabály alkalmas arra, hogy az oly sokszor emlegetett alkotmánybírósági határozatot is figyelembe véve, a gyakorlatban előforduló, a közvéleményt is felháborító esetekben alkalmazható legyen. A szerző szerint „*ez a törekvés alapvetően a politikai szférában lezajlott történések miatt fulladt kudarcba*”. A szerzőnek ebben a kérdésben is igaza van.

A kötet ötödik fejezete *Az aspirantúra* címet viseli.

Aki az opust e fejezetig elolvassa, a lábjegyzetekből megtudhatja, hogy Bócz Endre egyetemista korától rendszeresen publikált különböző szaklapokban, és gyakorlati munkája mellett élénken érdeklődött a jogtudomány, elsősorban a bün-

KÖNYVISMERTETÉS

tető anyagi és -eljárási kérdések iránt. E fejezetben betekintést kaphatunk a tudományos képzés rejtelmeibe, abba, hogy a megterhelő ügyészi munka mellett miként lehet két idegen nyelvet elsajátítani, nyelvwizsgát szerezni, és a kandidátusi értekezést elkészíteni, megvédeni.

A kötet egyetlen hibájaként, hiányosságaként lehet felróni, hogy a kiadó nem kérte meg a szerzőt publikációs jegyzékének elkészítésére, és azt függelékként nem csatolta a könyvhöz. Pedig tanulságos olvasmány lett volna. Ennek hiányában a szerző által jelzett lábjegyzetekből értesülhet az olvasó Bócz Endre sokrétű jogirodalmi tevékenységéről.

A hatodik fejezetből megtudhatjuk, hogy Bócz Endre 1972-ben megindult fellelé az ügyészségi ranglétrán, először a nyomozó osztályon lett csoportvezető, majd 1978. július 1-jén osztályvezetői rangban a főügyészség titkárságvezetője lett. Ez a beosztás nem igazán jogi munka, az ország legnagyobb ügyészségének, a Fővárosi Főügyészségnek és az alárendelt kerületi ügyészségek munkáját kellett szerveznie, igazgatnia, a statisztikát karbantartania, a főügyész keze alá dolgoznia. Jó iskola volt viszont a szerző további vezetői – főügyész-helyettesi, majd főügyészi – tevékenységéhez.

A hetedik fejezetben a szerző – indításként – számot ad arról, hogy 1979. február 1-jén hogyan lett a Fővárosi Főügyészség általános felügyeleti és polgári jogi szakterületén főügyész-helyettes. Maga is megemlíti, hogy kinevezése „szakmai körökben nagy megrökönyödést váltott ki”. Hamar beletanult az új feladatba. A könyv további részéből kiderül, hogy ez a beosztás Bócz Endre szakmai fejlődéstörtének szerves része, a későbbi főügyészi kinevezésének, majd főügyészként történő munkálkodásának jó előiskolája volt. A fejezet második részében már a szerző büntetőjogi szakterületen betöltött főügyész-helyettesi éveiről olvashat az érdeklődő olvasó. Ez az időszak az 1980-as évekre esik.

E fejezetben ismerteti a főügyészség és a kerületi ügyészségek szervezetét, munkamódszerét, bemutatja, jellemzi a vezetőket. Megtudhatjuk, hogy a munkában, a vádiratszerkesztésben, a garázdaság mibenlétében, értelmezésében, a vádképviselőt ellátásában, a vádemelés mellőzésében milyen „újításokat” vezetett be. (Tanúsíthatom, hogy ezek időtállóan bizonyultak, még a 2000-es évek első évtizedében is alkalmaztuk az akkori tájékoztatókat.)

A nyolcadik fejezet (jogi problémák-ügyek tükrében) egy folytonosan gondolkodó, az ügyészi munkában, a jogalkalmazásban mindig a törvényes jogi megoldást kereső ügyész, ügyészségi vezető visszaemlékezéseit tartalmazza. Őszintén szól a Fővárosi Főügyészség és a Legfőbb Ügyészség jogértelmezési vitáiról (mert ilyenek is voltak!), a Btk. kodifikációja kapcsán kifejtett bizottsági tevékenységéről, a

KÖNYVISMERTETÉS

halálbüntetés körül a nyolcvanas években kialakuló elméleti vitáról, a korrupciós ügyekről, a rendőrségen belül – sajnos máig ható – statisztikai szemléletről.

A könyv kilencedik fejezetében a szerző elvi kérdéseket is magában hordozó ügyeket ismertet: az 1983-ban a Szépművészeti Múzeum sérelmére elkövetett képlopási ügyet, a totócsalásos ügyet (benne futballbotrányokat, a sportfinanszírozás kérdését), a szkinhed-ügyeket, egy emberölési ügy bizonyításának bonyodalmait, a magánnyomozás megjelenését és annak szabályozását.

A kötet tizedik és tizenegyedik fejezete Bócz Endrének „a főügyészi székben” 1990 és 2000 között eltöltött idejébe enged bepillantást. A kezdet a honi történelem mozgalmas, izgalmas időszakára, a rendszerváltozás korszakára esett. Az ügyészségen akkor még nem működtek a demokratikus intézmények – az ügyészségi alkalmazotti tanács, az ügyészi tanács, az összügyészi értekezlet –, amelyek napjainkban véleményt nyilváníthatnak az ügyészségi vezetők kinevezéséről. (Ezeket a testületeket a törvény csak 1994-ben rendszerezte.) Bócz Endre főügyészi kinevezése azonban törvényi előírás hiányában is a legdemokratikusabban történt, kinevezését a fővárosi ügyészi karban közvélemény-kutatás előzte meg, amit a legfőbb ügyész elfogadott (402. o.).

A szerző e fejezetben szól a rendszerváltozás körüli politikai indíttatású ügyekről (Dunagate-ügy, szobordöntések), az ügyészség alkotmányos helyzetét illető – máig ható – vitákról, az ügyészség depolitizálásáról, bemutatja a főügyészség és a kerületi ügyészségek vezérkarát, és színesen beszámol a bűncselekmények megelőzése ügyében Kubában rendezett VIII. ENSZ-kongresszuson szerzett tapasztalatairól (413. o.).

Élményszámba megy, amikor beszámol arról az esetről, amikor ügyészként utoljára képviselt vádat egy másodfokú tárgyaláson bíróság előtt (415–418. o.). A per tárgya a rendszerváltozás két politikusának (*Horváth Balázs, Eörsi Mátvás*) az 1990. októberi taxisblokádk kapcsán tett nyilatkozatának büntetőjogi keretek közötti értékelése. Az ügyben az elsőfokú bíróság felmentő ítéletet hozott. A főügyész a másodfokú bíróság előtt – kerülve az ügy politikai tartalmát – kizárólag az törvény és a politikusi nyilatkozatok nyelvtani értelmezését végezte el. Az ügyészi érvelést a bíróság elfogadta, és a vádlottat, Eörsi Mátvást megrovásban részesítette.

Az ügyészség – köztük a Fővárosi Főügyészség is – a XX. század második felében folytonosan létszámihiánnyal küszködött, és ezért állandósult az ügyhátralék. Így volt ez az 1990-es években is. A könyvből megtudhatjuk, hogy a fővárosban jó munkaszervezéssel, a Legfőbb Ügyészség segítségével és az ügyészek szorgalmas munkájával hogyan sikerült a hátraléket feldolgozni.

A szerző beszámol az ügyészi vezetői álláshelyek 1992-ben bevezetett pályázat útján történő betöltésének lebonyolításáról. Györgyi Kálmán akkori legfőbb

KÖNYVISMERTETÉS

ügyész, az akkori politikai viszonyok között, bizonyára nagy politikai nyomásnak volt kitéve. Ő azonban a lehető legbölcsebben járt el. A régi főügyészek közül hat főügyészt – köztük Bócz Endrét is – meghagyott hivatalában (őket 2000-ben majd az új legfőbb ügyész bocsátja el, erről is olvashatunk a könyvben), két helyen külső pályázót, a többi helyen többéves gyakorlattal bíró, vezető beosztásban dolgozó ügyészt nevezett ki főügyésznek. (Azokban az években mindössze három megyei főügyész vált meg a szervezettől, ők sem politikai okok miatt.) Azok a régi megyei főügyészek, akik nem vagy sikertelenül pályáztak, más beosztásban továbbra is ügyészek, a szervezet megbecsült tagjai maradtak, ezzel is mutatva a szakma iránti elkötelezettségüket.

A szerző e fejezetben ismerteti az ügyészégi nyomozás újbóli kialakításának körülményeit, a szervezeti megoldásokat, az ezen a területen is létező jelentős létszámihiányt, és azt, hogyan lettek fokozatosan úrrá ezen.

Szól a könyvben a sajtó, a nyilvánosság és az ügyészség kapcsolatáról, a megváltozott viszonyok között hogyan lehetett az újságírókat az ügyészséghez vonzani, és az ügyészeket rászoktatni arra, hogy a sajtónak nem szaknyelven, hanem köznyelven kell nyilatkozni.

Bócz Endre e fejezetben is egykori ügyek bemutatásával szemlélteti az ügyészség elvi és gyakorlati munkáját. Szól a titoksértési ügyekről (Juszt-ügy), a körülöttük kialakuló elvi vitákról, a megoldásokról, a korrupciós ügyekről, a sortűzperекről. Erre az időszakra esett, hogy Bócz Endre bekapcsolódott a nemzetközi jogéletbe:

- 1991-ben bekapcsolódott az Európa Tanács által kiküldött albizottság munkájába, amely a tagországok büntetékiszabási gyakorlatát vizsgálta.
- Bekapcsolódott az Európa Tanács bűnüldözési problémákkal foglalkozó szakértői bizottságának munkájába.
- Részt vett a Nemzetközi Ügyészi Egyesület létrehozásában, 1996 és 1999 között az egyesület alelnöke volt. A könyvből megtudhatjuk azt is, hogy ez a nemzetközi egyesület a Magyar Ügyészek Országos Egyesületének kezdeményezésére jött létre.
- Részese volt az Európa Tanács által kiküldött, a tanúvédelem kérdéseivel foglalkozó munkabizottságnak.
- Ezenkívül több nemzetközi konferencián képviselte hazánkat, illetve a magyar ügyészséget.

A nemzetközi jogéletben szerzett tapasztalatairól a hazai jogi szakajtó útján mindig tájékoztatta az itthoni jogászközvéleleményt. Erről a mű lábjegyzeteiben olvashatunk.

A *tizenkettedik* fejezetben a szerző a 2000 őszén, a Györgyi Kálmán lemondása után, az új legfőbb ügyész megválasztásával kezdődő nyolc főügyész „el-

KÖNYVISMERTETÉS

bocsátásnak” történetéről ad számot. Ez valóban – a szerző szavaival – „egy bárdolatlan, botrányos eljárás volt, amely az ügyészi kar nyilvános arcucsapásával tekinthető egyenértékűnek”. Az eljáráson a Fővárosi Főügyészség állománya is megütközött. Akkor az Ügyészek Egyesülete Fővárosi Tagozatának elnöke voltam. Mi, a Fővárosi Főügyészség és a kerületi ügyészségek vezetői, az egyesület szervezésében egy szép, az ügyészség hagyományainak megfelelő, a Belügyminisztérium Duna Palotájának különtermében lírai hangvételű ünnepség keretében köszöntünk el a főügyészüntől. Közadakozásból két lovas szobrot ajándékoztunk neki. Később, amikor a televízió az otthonában készített vele riportot, örömmel láttam, hogy az ajándék a lakás főhelyén van.

A könyv tizenharmadik fejezete epilógus, a szerző beszámol az ügyészi pályája lezárása utáni időszakról, az Igazságügyi Minisztériumban töltött évekről és a tovább végzett oktatói tevékenységének élményeiről. Egy kissé keserű hangon ismerteti a Btk. kodifikációjával kapcsolatos személyes élményeit, majd néhány oldal erejéig visszatér a közösség elleni izgatás értelmezéséhez, elvi alapon ismét elmarasztalja a bírósági gyakorlatot. A fejezet záró részében beszámol arról, hogy „a partvonalon kívülről...” is lehet valaki alkotó értelmiségi.

A könyv utolsó, tizennegyedik fejezete személyes élményeket tartalmaz, majd levelet intéz az olvasóhoz, amelyben felidéri a nyomozó osztályon rendszeresített disznóvágások hangulatát.

Aki végigolvassa a könyvet, meggyőződhet arról, hogy a Fővárosi Főügyészségen az 1960-as évektől színvonalas, tisztességes jogalkalmazói munka folyt, ahogy a szerző írja: „Valamennyien híven igyekeztünk teljesíteni a doktorrá avatásakor letett eskünkben vállalt azt a kötelességünket, hogy »életemet a jog és az igazság szolgálatának szenteltem«...” Megtudhatja az olvasó azt is, hogy nem igaz az, amit egy újságíró állított, hogy 1989 előtt az ügyészi munka „politikai feladat” és a „jog megcsúfolása” volt (539. o.).

Bócz Endre könyvét jó szível ajánlom – már csak a nosztalgia okán is – a nyugdíjas ügyészeknek. Jó szível ajánlom az aktív ügyészeknek, titkároknak, fogalmazóknak is azért, hogy megerősödjenek hivatásuk gyakorlásában, hitet és erőt merítsenek további pályájukhoz. A kötetet figyelmébe ajánlom néhány mai ügyéségi vezetőnek, akik megismerhetik a könyvből a követhető ügyészei hagyományokat és a vezetés humánumát. Javaslom, hogy a könyvet bátran vegyék kézbe a joghallgatók, gyakorló jogászok és az újságírók is. Ők betekintést kaphatnak az ügyészség mindennapjaiba, megtudhatják, hogy az ügyész nem „mumus”, hanem jogász hivatás – amelynek Bócz Endre magas színvonalú művelője volt –, az igazságszolgáltatás szükségszerű része, a jogállam kelléke, az emberi jogok egyik védelmezője.

KÖNYVISMERTETÉS

Kedves Bandi!

Azi írod könyved hátoldalán, hogy „*Manapság is gyakorta szólítanak meg az utcán számomra ismeretlen emberek kedves szavakkal, így hiszem, hogy a közönség megértette törekvéseimet, és ez – meg a jó lelkiismeret – többet ér minden hivatalos elismerésnél*”. Igazad van! Ehhez egy adalék. Amikor könyved után érdeklődtem egy nagy könyváruházban – akkor még nem tudtam, hogy a könyv könyvárusi forgalomban nem, csak a kiadónál kapható –, egy középkorú eladóhölgynek mondtam a nevedet. Ő felcsillanó szemmel egyből rávágta, hogy „aha, a főügyész úr”, és közölte, hogy a könyv náluk sajnos nem kapható. Ez is azt példázza, hogy te az emberek emlékezetében „főügyész úr” maradsz. Ezt négy évüzedes ügyészi munkáddal vívtad ki magadnak. Kívánok neked jó egészséget, és azt, hogy ne hagyjon el az alkotókedv. Hiszen könyved is azt sugallja, hogy az értelmiségi lét nem a beosztáshoz kötött, sőt nem is azonos azzal. Bizton állítom, hogy ma már van olyan ügyész a Fővárosi Főügyészségen, aki téged tekint szakmai példaképének.

Köszönöm azt az élményt, amelyet könyved elolvasása nyújtott.

Könyved záró sorát „*eltulajdonítva*”:

Barátsággal üdvözöl, híved, Nyíri Sándor

Készítette: Nyíri Sándor

A könyv megvásárolható a kiadó

1054 Budapest, Alkotmány u. 15. szám alatt lévő irodájában,

de megrendelhető interneten is:

szerkesztoseg@klubhalo.hu

EURÓPAI UNIÓ

A hónap eseményei
az EU bel- és igazságügyi együttműködése terén
(november)

■ **AZ EURÓPAI BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE AZ EURÓPAI BELBIZTONSÁGI STRATÉGIA GYAKORLATI MEGVALÓSÍTÁSÁRÓL.** November 22-én mutatta be az Európai Bizottság a legújabb, a belügyi együttműködés szempontjából különösen figyelemre méltó közleményét, *Európai belbiztonsági stratégia a gyakorlatban: öt lépés egy biztonságosabb Európa felé* címmel¹. A közlemény célja lényegében az, hogy eleget tegyen a spanyol elnökség idején elfogadott Európai belbiztonsági stratégia által meghatározott kívánalomnak, amely szerint a bizottság feladata, hogy javaslatot tegyen azokra az intézkedésekre, amelyek segítségével a stratégiában rögzített feladatok, elvek és irányvonalak átülthetők a gyakorlatba. Ennek megfelelően a közlemény rögzíti azokat az intézkedésjavaslatokat, amelyek szerint a bizottság, a tagállamok és az uniós intézmények a következő négy évben közösen dolgozhatnak a stratégia célkitűzéseinek megvalósításán és ennek segítségével Európa belső biztonságának fejlesztésén. Az akcióterv öt célkitűzés eléréséhez igyekszik eszközrendszeri rendelni.

A szervezett bűnözés és a súlyos bűncselekmények elleni harc keretében kulcsfontosságúnak tartja a nemzetközi szervezett bűnözői hálózatok felszámolását. A cél elérése érdekében alapvető az említett bűnözői hálózatok azonosítása, majd szükséges azok leépítése, felszámolása, emellett pedig lényeges elem a gazdaság hatékonyabb védelme a bűnös vagyon beszívargása ellen, valamint a lefoglalás és a vagyonvisszaszerzés arányának, az efféle intézkedések végrehajtását elősegítő eljárások hatékonyságának növelése.

A terrorizmus megelőzése, illetve a radikalizáció és a toborzás elleni fellépés keretében a javasolt intézkedések kiemelik az adott közösség szerepét a megelőzésben, érteve ezen annak szükségességét, hogy az érintett közösség meghatározó szerepet vállaljon a cél elérésében. A terrorizmus finanszírozása, illetve a terrorista célokra használt eszközökhöz történő hozzájutás megakadályozása terén aktív munka folyik majd a következő időkben is, ideértve a pénzügyi információs adatok rendészeti célú felhasználására irányuló közös európai rendszer (EU TFTP) koncepciójának kidolgozását is. Ez a munka megkezdődött, ebben a hónapban a bizottság szakértői szemináriumot szerveztek annak megvitatására, a tagállamok milyen jogszabályi háttérrel és

¹ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. The EU Internal Security Strategy in Action: Five steps towards a more secure Europe Brussels, COM(2010) 673 final. 22. 11. 2010.

milyen technikai feltételek szerint tartják felállíthatónak a majdani EU TFTP rendszert. A közlekedésbiztonság fejlesztése minden közlekedési ágazat kapcsán hangsúlyosan jelen lesz, ebben a tárgykörben a bizottság 2011-ben tervezi egy részletes közlemény megjelentetését. Az elmúlt időszak eseményei ismét előtérbe helyezték a légi közlekedés védelmének kérdését, de a bizottság álláspontja szerint az egyéb közlekedési ágazatok védelmét növelő intézkedések sem hanyagolhatók el.

Mindenképpen szükségesnek mutatkozik a biztonság növelése a számítógépes térben is. Ezt elsősorban úgy kívánja elérni az Európai Bizottság, hogy a hatékonyabb fellépés érdekében különböző uniós fellépésekkel megpróbálja tovább növelni a tagállamok rendészeti és igazságügyi kapacitásait is, emellett nagy hangsúlyt helyezne a számítástechnikai támadások elleni védekezési kapacitások jelentős fejlesztésére. Ezen a területen azonban nélkülözhetetlen a magánszféra különböző szereplőivel történő együttműködés is.

Az uniós belső biztonsága jelentősen fejleszthető a külső határok ellenőrzésének erősítésével, a határellenőrzés hatékonyságának fejlesztésével. Az intézkedések között elsőként szerepel az Eurosur felállítása, emellett természetesen továbbra is meghatározó elem a Frontex szerepének növelése, továbbá a bizottság hangsúlyozza az áruk külső határokon történő mozgásában rejlő veszélyek kezelésével kapcsolatos közös fellépés szerepét is.

A nemzeti hatóságok közötti együttműködés továbbfejlesztésében is rejlenek még olyan lehetőségek, amelyek elősegítenék az uniós belső biztonságának garantálását. Az elmúlt időszak eseményei Európának is megmutatták, hogy a különböző krízisek és katasztrófák megfelelő kezelése érdekében jobb felkészültséget, rugalmasabb fellépést kell tanúsítani. A szolidaritási klauzula teljes érvényesülése mellett szükséges egy összveszély-megközelítésű fenyegetettség-elemzés elkészítése, illetve egy olyan európai szintű, közös kapacitás kiépítése, amely képes gyorsan és hatékony válaszokat adva reagálni a katasztrófa-helyzetekre. A tanács novemberi ülésén következtetéseket fogadott el a katasztrófa-megelőzés finanszírozásának innovatív megoldásairól. A tanácsi következtetések illeszkednek az Európa 2020 stratégia által meghatározott célkitűzésekhez. A közlemény mellékletében az egyes intézkedések megvalósításához rendelt határidőkről is tájékozódhatunk.

■ **A NOVEMBERI BEL- ÉS IGAZSÁGÜGYI TANÁCS EREDMÉNYEI.** *Albánia és Bosznia-Hercegovina vízumentességének elfogadása a nyugat-balkáni vízumliberalizáció újabb jelentős mérföldköve. A novemberi bel- és igazságügyi tanácsülés egyhangú döntése nyomán, 2010. december közepétől az említett államok biometrikus útvéllal bíró polgárai immár vízum igénylése nélkül kapnak lehetőséget rövid távú, maximum kilencvennapos uniós tartózkodásra. A most kedvezményezett országok nehéz utat tet-*

EURÓPAI UNIÓ

tek meg, hiszen a vízumentesség eléréséhez az okmánybiztonságuk, illetve a határ-ellenőrzésük fejlesztése mellett jelentős reformokat kellett bevezetniük a szervezett bűnözés és a korrupció elleni nemzeti fellépésük erősítése és az emberi jogok nagyobb tisztelete terén is. Az Európai Bizottság folyamatosan ellenőrizte a két ország felkészültségét, mielőtt a vízumliberalizációs csomag egy újabb részletét terjesztette volna a tanács elé pozitív döntési javaslatlall. Az unió tagállamainak támogatása csak további reformok végrehajtására biztathatja a nyugat-balkáni országokat, annak érdekében, hogy integrációs perspektívájuk is napirenden maradjon.

A tanács az ülés után kérte az Európai Parlamentet Grúzia vízumentességi megállapodásának jóváhagyására, valamint ezzel párhuzamosan kérte a parlament hozzájárulását a Grúziával aláírt visszafogadási megállapodás jóváhagyására is.

A belügyminiszterek jóváhagyták az *Europol 2011. évi munkaprogramját*, tájékoztatásul továbbították az Európai Parlamentnek is. 2010 az Europol számára az átalakulás éve volt. Az új jogi keret és stratégia által generált változások okán Rob Wainwright, az Europol igazgatója új szervezeti struktúra kialakítását tűzte ki célul, erre építve a 2011-es évben az Europol sokkal hatékonyabb munkát végezhet majd, célkitűzéseit eredményesebben megvalósíthatja. Természetesen a tervezett lépések a stratégiai célkitűzések, azaz az operatív műveletek segítése, információs csomópontként működés, új technikák fejlesztése és terjesztése köré szerveződnek, mindezt frissített, átszervezett struktúrában kívánja megvalósítani az Europol jövőre.

A bizottság a tanácsülésen bemutatta az *EU kábítószer elleni cselekvési tervével (2009–2012) kapcsolatban elért eredmények 2010. évi felülvizsgálatáról* szóló jelentését². A jelentés elsősorban a tagállamoknál végzett írásbeli felmérésen alapul, de tartalmát kiegészíti a Kábítószer és kábítószer-függőség európai megfigyelőközpontja (EMCDDA) és az Europol által készített elemzés is. A jelentés konklúziói alapján megállapítható, hogy az eddig megtett uniós erőfeszítések és az együttműködés szorosabbra fűzése néhány területen jelentős eredményt hozott. Ez azonban a bűnözés elleni harc, illetve a közegészségügy olyan területe, ahol folyamatosan újdonások jelennek meg, és ezek figyelembevételével kell kidolgozni a megfelelő válaszleépéseket. Az új típusú kábítószer gyorsan kikerülnek a piacokra, ezért a politikai döntéshozatalnak is gyorsan kell követnie a változásokat. Jelenleg az új anyagok egy része esetében nehéz fellépni, hiszen azokat a tiltott kábítószer jogszzerű alternatívájaként forgalmazzák, legtöbbjük könnyen előállítható és terjeszthető, ez a jelenség átfogó politikai válaszokat igényel. A jelentés kiemelt problémaként kezeli a kábítószer-használattal összefüggő halálesetek számának növekedését, ez min-

2 <http://register.consilium.europa.eu/pdf/hu/10/st15/st15671.hu10.pdf> Brüsszel, 2010. 11. 5. A bizottság jelentése az EU kábítószer elleni cselekvési tervével (2009–2012) kapcsolatban elért eredmények 2010. évi felülvizsgálatáról COM (2010) 630 végleges.

EURÓPAI UNIÓ

denképpen határozott és gyors fellépést igényel. A keresletcsökkenés politikájára és a harmadik országokkal való szoros együttműködésre továbbra is nagy hangsúlyt kíván helyezni a bizottság. Arra buzdítja a tagállamokat, hogy a gazdasági válság miatt bekövetkező pénzügyi megszorítások kidolgozásánál ügyeljenek arra, hogy a kábítószerek elleni politikájuk ne csorbuljon.

A tanács állásfoglalást fogadott el a *célközvetési egységek informális európai hálózata (ENFAST)* létrehozásának ösztönzéséről; ezt a kezdeményezést a belga elnökség nyújtotta be szeptemberben. Az állásfoglalás a hálózat felállítása érdekében arra biztatja azokat a tagállamokat, amelyeknek nincs ilyen speciális egységük, hogy állítsanak fel ilyet, és jelöljenek kapcsolattartó pontot is a hálózatba. Ezeknek az egységeknek, de a legalább kapcsolattartó pontnak célszerű lenne megteremteni a 24 órás elérhetőségét. Az informális hálózat kapcsolattartói évente legalább egyszer személyesen is találkoznának, az üléseket a soros elnökség hívna össze, és meghívna az Eurojust és az Európai Bizottság képviselőjét is. A hálózati találkozón a résztvevők megvitathatják az egyes tagállamok bűnüldöző rendszereinek különbségeit, a határokon átnyúló együttműködés esetleges jogi és gyakorlati akadályait, megoszthatják egymással a legjobb gyakorlatokat, az operatív tapasztalatokat és a prioritások megállapítására vonatkozó módszereiket. Helyt adhat ez a hálózat a személyek átadására vonatkozó gyakorlati intézkedések koordinálásának, az európai elfogatóparancs hatálya alá tartozó személyek tartózkodási helyének meghatározásának és a személyek elfogására irányuló együttes fellelések elősegítésének. Lehetőség nyílna továbbá közös képzési programok szervezésére is.

A novemberi ülésen a miniszterek elfogadták a *vegyi, biológiai, radiológiai és nukleáris (CBRN) anyagokkal elkövetett terroristatámadásokra való felkészültségről és az azokra történő reagálásról szóló tanácsi következtetéseket is*. Tekintettel arra, hogy az ilyen típusú támadások súlyos következményekkel járhatnak, a tagállamok szerint mindez szükségessé teszi a lakosság, a tulajdon és a környezet szempontjából a hatóságok koordinált és multidiszciplináris reagálását. A következtetések elfogadása nem jelenti azt, hogy e kérdések kezelése kikerülne a tagállamok hatásköréből, csupán a szubszidiaritás és az arányosság elve figyelembevételével kidolgozható elvrendszer rögzítésére törekszik, és mint minden ilyen jellegű kezdeményezés, az együttműködés hatékonyságának fejlesztést célozza mind a tagállamok, mind az unió szintjén. Tekintettel arra, hogy a CBRN-anyagokkal elkövetett támadások többnyire speciális válaszlépést is igényelhetnek, erre a tagállamok reagálási terveiben is tekintettel kell lenni. Szimulációk útján célszerű tesztelni a tagállami terveket. Az információk és a legjobb gyakorlatok cseréje ezen a területen is elengedhetetlen.

Összeállította: Asztalos Erika és Szabó Adrienn

Ára: 430 Ft

